

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 2 MARS 2016 PRIS: 89:-

Den röda tråden

**Torbjörn Elensky om tredjevärdismen
som svensk överideologi**

TEMA

AMERIKANSKA BILDER

Nationalism och populism.
Resultatpolitik och idealism.
Högsta domstolen läser lagen.

CIVILISATION

JOSEFIN HOLMSTRÖM

gläds åt den brittiska
bristen på ängslighet.

KRÖNIKA

THOMAS ENGSTRÖM

ogillar vurmen för
kulturkrockar.

7 388280 408901

RETURVECKA V 16

INTERPRESS 2804-02

PÅ AXESS TV.
PÅ AXESS.SE
NÄR DET PASSAR

VÄRLDENS HISTORIA

Serie i åtta delar med start 7/3.
Varje måndag kl 20.00 på Axess TV
- eller när det passar på axess.se

I "Världens historia" får vi resa genom tiden och lära oss om avgörande vändpunkter i den mänskliga civilisationen genom dess människor, kulturer och krig.

Klassisk bildning på **AXESSTV**

Hoppas inte på paradiset nycklar

Om det skapades nya jobb varje gång en arbetsmarknadsdebattör tog heder och ära av sina meningsmotståndare skulle vi ha haft full sysselsättning för länge sedan. Efter regeringens skärpningar har temperaturen sjunkit några grader i migrationspolitiken, men energin gör sig påmind i diskussionen om jobben istället.

I själva verket är överhettningen ett faktum. Reformvänner anklagar LO-företrädare för att vilja se människor i evigt utanförskap men raseriet riktas huvudsakligen i motsatt riktning. Den svenska modellens självutnämnda riddarvakt förbannar politiker och ekonomer som tar upp behovet av sänkta ingångslöner. Centerpartiet har redan anklagats för att vilja införa apartheid, och det skulle inte förvåna om det snart kommer krav på FN-sanktioner.

Det är svårt att se det här som annat än ett förtvivlans raseri inför det oundvikliga. Om det kommer stora grupper människor till Sverige som varken talar svenska eller har utbildning som motsvarar gymnasiet uppstår ett uppenbart behov av jobb med lägre lönekostnader. Att säga tvärt nej till allt vad lägre lönenivåer heter är att säga tvärt nej till ett av de verktyg som kan motarbeta utslagning och segregation.

SAMTIDIGT TALAR VI OM ett verktyg. Inte verktyget i bestämd form som har makten att lösa alla problem. Enligt teorin är fri prisbildning den fiffiga *matchmaker* som ser till att utbud och efterfrågan möts till ömsesidig glädje och båtnad. Om bara priset på marginalen blir tillräckligt lågt kommer köparna att dyka upp.

I arbetsmarknadstermer: Om bara lönekostnaderna blir tillräckligt låga kommer alla att få jobb.

Det ligger förstås en hel del i detta, men arbetsmarknaden har sina egenheter: Den offentliga sociala grundtryggheten sätter en sorts golv för lönenivåerna. Om vita löner blir för låga kommer svart betalning att bli ett attraktivare alternativ. Och, ibland spelar det ingen roll om lönekostnaden är näst intill försumbar: om kraven på arbetsledning och tillsyn blir alltför stora kostar även en billig anställning mer än den smakar. Vi har redan erfarenhet av så kallade "instegsjobb", där arbetsgivaren får 80 procent av lönen betald av det allmänna. Mycket längre på den vägen är inte lätt att gå, men så värst långt har den inte lett oss.

Det är angeläget dels med fler enkla jobb till lägre

lönekostnader, dels med stopp för ytterligare höjningar av ingångslöner, men man ska ha rimliga förväntningar på hur stora de positiva effekterna kan bli. Borgerliga politiker och nationalekonomer som talar för lägre ingångslöner tror förhoppningsvis inte att dessa är en mirakelkur mot arbetslöshet och bidragsberoende, men debatten har ibland blivit för ensidigt fixerad vid just denna idé. Det blir så ibland i politiken att en enskild fråga börjar ses som paradiset nyckel: Om bara LAS försvinner kommer företagen att anställa som aldrig förr. Om bara föräldraförsäkringen tvångsdelas kommer den fulländade jämställdheten att bli verklighet.

MIN TRO ÄR ATT paradiset nycklar bäst sökes på andra håll än i politiken och att det är klokt att anlägga bredare perspektiv i reformdiskussionen. Vad man verkligen skulle önska sig är en mycket mer ambitiös politik för att främja innovationer, entreprenörskap och investeringar och en genuin omsorg om skapandets förutsättningar. Svensk politik bör inte bara tänka i termer av nya låglönejobb utan måste också sträva efter fler kvalificerade och välbetalda arbeten. En växande ekonomi är en inkluderande ekonomi där många chanser skapas. Det betyder att vi måste erbjuda ett positivt näringsklimat i ordets bredaste bemärkelse.

Det går inte att bygga ett inkluderande välståndssamhälle på lösan sand.

Om brott inte klaras upp, om offentliga miljöer får gå ner sig, om människor inte kan känna sig fria och trygga där de bor, kommer det inte att räcka med aldrig så många nya låglönejobb för att uppnå integration.

Utan arbetsro, kunskapsfokus och höga förväntningar i grundskola och gymnasium kommer många att falla igenom och inte ens bli aktuella för låglönejobb. Samtidigt får de som ska driva näringsliv och förvaltning framåt med sig alldeles för lite från högstskolor och universitet.

Om vi satsar på höjda skatter, vinglar om energin, fumlar med forskningen och tror att nya företag faller från himlen som manna och vaktlar, lär vi bli grymt besvikna. Då sviktar utvecklingskraften, tillväxten och reallöner. Då blir det ont om det mesta. Så när som på segregation och konflikt.

PJ Anders Linder

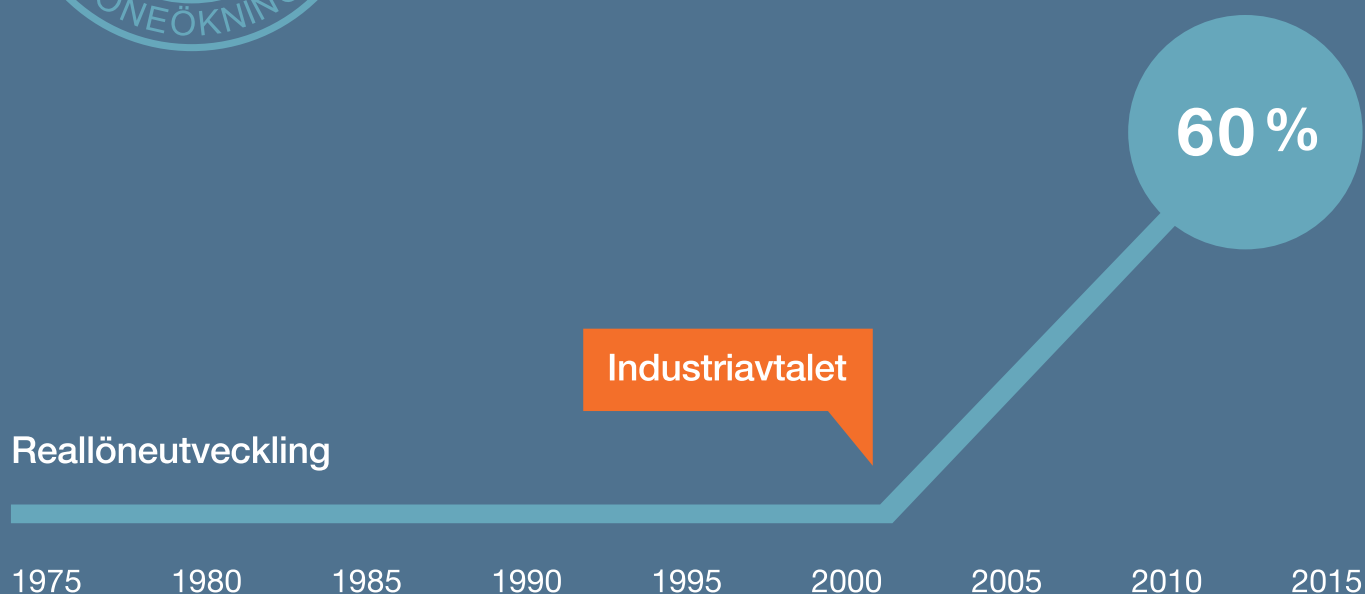
”Centerpartiet har redan anklagats för att vilja införa apartheid, och det skulle inte förvåna om det snart kommer krav på FN-sanktioner.”

Märket är bra för Sverige!

I avtalsrörelsen förhandlar arbetsgivare och fackförbund för att tillsammans trygga jobben i Sverige, stärka företagen och förbättra samhällets ekonomi.

Den nivå på löneökningen som exportföretagen sätter kallas "märket", och har gett oss verkliga löneökningar med nästan 60% sen slutet av nittiotalet.

10 SAMHÄLLE

Krönikor Annika Borg känner inte förtroende för Iran
Thomas Engström är emot kulturkrockar **10**

Barnidrott Maria Eriksson utmanar idrottsrörelsen **12**

Språkforskning Fanny Forsberg Lundell om integration och andraspråksinlärning **14**

Ekonomi Anders Johnson manar till försiktighet inför "kreativa näringar" **16**

Kina Kristina Sandklef konstaterar att det finns för många män i Kina **18**

I korthet Den arabiska vårens historiska rötter. Rökförbud **19**

20 FRIZON

Torbjörn Elensky tar sig an svensk vurm för tredje världen **20**

Niklas Ekdal varnar för sammanblandningar av självmord och mord **26**

Per Forsberg och Ingemund Hägg granskar klosterräkenskaper **31**

34 OPINION

Susanna Popova undrar varför föräldraansvar provocerar.

TEMA: AMERIKANSKA BILDER

38 Det fungerar inte

Amerikanska väljare är på krigsstigen och partietablissemangen pressas.
Den republikanske analytikern David Frum fruktar för USA:s framtid.

Av Mats Wiklund

44 Ur askan igen

Få delstater har upplevt så dramatiska uppgångar och fall som Michigan. Nu är man på väg att resa sig igen efter en finanskris som var nära att slå ut hela bilindustrin.

Av Anders Rönmark

48 Den goda viljan i South Bend

För den som resignerar över Washingtons låsningar finns hopp att hämta i den lokala politiken. Indiana visar att samarbete och idealism har en chans.

Av Kristen Soltis Anderson

54 Motkraften till kaos

I tider av politiska kriser och motsättningar utgör Högsta domstolen ett demokratiskt värn. Men domstolens makt och inflytande har vuxit fram organiskt.

Av Roland Poirier Martinsson

”

*Storbritannien tycks
ha högre tolerans för
dem som sticker ut.*

Josefin Holmström, sid 65

58 TRADITION

Klas-Göran Karlsson om Sovjetforskaren Robert Conquest.

62 CIVILISATION

- Litteratur* Maxim Grigoriev om den italienska succéförfattaren Elena Ferrante **62**
Kulturjournalistik Josefin Holmström om brittisk och svensk kulturdebatt **64**
Litteratur Lars Lönnroth om litterärt värde **66**
Kulturdebatt Torsten Rönnerstrand om Sokrates i dagens Grekland **68**
Litteratur Lena Kåreland om Kerstin Thorvall **70**
Krönika Josefin Utas räds känslor i politiken **71**
I korthet Jakob Sjövall om en bildad kokboks-författare **71**

72 RECENSIONER

- Carl Rudbeck gör intrång i privatlivet **73**
Lisbeth Lindeborg öppnar det bayerska giftskåpet **77**
Jojje Olsson belyser makten i Mittens rike **79**
Staffan Ulfstrand förkunnar framstegsläran **81**
Torbjörn Elensky översätter från italienska **83**
Nils Lundgren risar finanssektorn **85**
Anders Mathlein reser söderut **87**
Hugo Lagercrantz räddar barn ur kylskåp **89**
Håkan Arvidsson orienterar sig i Rom **91**
Kim Salomon öppnar en kunglig garderob **93**
Håkan Tribell vässar sina profetior **95**
Mats O Svensson idkar familjeliv **96**

98 SAMTIDEN

Fredrik Johansson ser sig omkring och skakar på huvudet.

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionssekreterare:

Katarina O'Nils Franke

Redaktionsråd: Louise Belfrage,
Niklas Ekdal, Peter Elmlund, Thomas
Gür, Peter Luthersson och Nathan
Shachar

Korrektur: Catharina Lewenhaupt

Redigering: Petter Carnhagen
och Maria Haack

Bildredaktör: Maria Haack

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 12 april 2016

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar
för insänt obeställt material. Den som
skickar material till Axess anses med-

ge elektronisk lagring och publicering.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Karin Törnblom, IBL

Vinjettbilder: Fredrik Tjernström

Porträtteckningar: Johan Patricny

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31,

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

Håkan Arvidsson
Historiker och författare

Joakim Bong
Henriksson
Jurist

Annika Borg
Teologie doktor och skribent

Niklas Ekdal
Journalist och författare

Torbjörn Elensky
Författare och kritiker

Thomas Engström
Journalist och författare

Maria Eriksson
Chefredaktör i *Svensk
Tidskrift*

Fanny Forsberg
Lundell
Fil dr i franska vid
Stockholms universitet

Per Forsberg
Docent i företagsekonomi
vid Örebro universitet

Maxim Grigoriev
Författare och skribent

Josefin Holmström
Författare, kritiker och
doktorand i engelsk
litteratur i Cambridge

Ingemund Hägg
Professor emeritus i
företagsekonomi vid
Uppsala universitet

Fredrik Johansson
Senior partner i Kreab

Anders Johnson
Skriftställare och författare

Klas-Göran Karlsson
Professor i historia
vid Lunds universitet

Dan Korn
Författare, kulturhistoriker
och rabbin

Lena Kåreland
Kritiker och professor
emerita i litteraturvetenskap

Hugo Lagercrantz
Senior professor vid Karo-
linska institutet. Ledamot av
den medicinska Nobel-
församlingen 1994-2012

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap

Aron Lund
Journalist och författare

Nils Lundgren
Nationalekonom, konsult och
fd EU-parlamentariker för
Junilistan

Lars Lönnroth
Professor emeritus i
litteraturvetenskap

Anders Mathlein
Frilansjournalist och författare

Jojje Olsson
Journalist och författare

Katarina O'Nils Franke
Redaktionssekreterare i *Axess*

Roland Poirier
Martinsson
Fil dr i teoretisk filosofi

Susanna Popova
Författare och journalist

Carl Rudbeck
Fil dr i litteraturvetenskap

Torsten Rönnerstrand
Docent i litteraturvetenskap

Anders Rönmark
Politisk redaktör i *Tidningen
Ångermanland* och
Örnsköldsviks Allehanda

Kim Salomon
Professor i historia
vid Lunds universitet

Kristina Sandklef
Fristående Kinaanalytiker

Jakob Sjövall
Statsvetare

Kristen Soltis Anderson
Republikansk opinions-
analytiker och vice vd
i analysföretaget
The Winston Group

Mats O Svensson
Frilansjournalist

Håkan Tribell
Talskrivare åt
Anna Kinberg Batra

Staffan Ulfstrand
Professor emeritus
i ekologisk zoologi

Josefin Utas
Civilingenjör och
tekn dr i kemi

Mats Wiklund
Redaktör i *Axess*

Det behövs mer föreställd gemenskap

PÅ LUCIADAGENS MORGON 2015 dog statsvetaren Benedict Anderson på Java vid 79 års ålder. Han var född i Kina av irländska föräldrar, uppvuxen i USA och bosatt i Indonesien. Det är svårt att tänka sig ett mer internationellt liv. Och ändå var Andersons stora intresse det nationella. Hans bok *Imagined Communities* (1983) har klassikerstatus som en av de viktigaste böckerna om nationalism. I internationella medier uppmärksammades dödsfallet i flera sammanhang genom att man refererade till bokens åttonde kapitel, där Anderson avfärdar samband mellan nationalism, rasism och fascism. I Sverige verkar få människor ha orkat läsa Anderson så långt.

Anderson påpekar – precis som Lars Trägårdh i *Axess* nr 1/16 – att nationalismen skapas på 1700-talet ur samma tidsanda som ser idéerna om mänskliga rättigheter, demokrati och internationell fred födas. Den amerikanska självständighetsdeklarationen 1776 med Thomas Jeffersons berömda ord om att alla människor har lika värde är den första deklarationen om mänskliga rättigheter ur ett globalt perspektiv. Där finns inga ord om att denna idé skulle gälla enbart för USA. Detta var något universellt, något som inte bara berörde de förenta staterna, utan gällde alla överallt. Anderson visar att när den första republiken i Venezuela skapades 1811 såg grundarna det inte som stöld eller osjälvständighet att helt enkelt kopiera USA:s deklaration ord för ord. Men den amerikanska självständighetsdeklarationen innebar också skapandet av en demokratisk republik och en självständig stat.

VAD VAR DET SOM FICK de tidigare kolonierna på den amerikanska kontinenten att bryta sig loss från de europeiska moderländerna och grunda nya stater? Anderson framhåller att koloniserarnas barn, födda på andra sidan Atlanten, av européerna uppfattades som "kreoler" och inte fick några arbeten inom kolonialförvaltningarna. De betraktade därför sig själva som amerikaner och även om de höll sig med afrikanska slavar och fördrev indianer började de efter hand känna större samhörighet med slaverna och indianerna. Den ursprungliga tanken på alla människors lika värde omfattade inte vare sig slavar eller indianer, men deklarationens logik innebar med tiden slaveriets avskaffande och en bättre behandling av ursprungsbefolkningarna.

Tankarna på demokrati, mänskliga rättigheter och nationalism hänger samman med en ökande empati för andra människor, som i sin tur beror på en mängd fenomen under en lång tid. Anderson framhåller särskilt "tryckkapitalismen". Genom tryckkonstens uppfinning började en massindustri med litteratur på de olika ländernas språk. Det bröt ner den gemenskap som under medeltiden fanns bland de latinkunniga. Istället uppstod ett nytt medvetande om identiteter utifrån språk, som blev särskilt tydligt i tidningarnas användande

Axess nr 1/2016.

av ordet "vi" om invånarna i en stad eller ett land. Det skapade en gemenskap omfattande alla talare av ett visst språk, alla invånare i ett visst land. Men eftersom man inte kände alla dessa människor man hade en gemenskap med, är gemenskapen föreställd. Mängder av författare, även lärda sådana, har – uppenbarligen utan att ha läst Andersons bok – trots att Anderson därmed avfärdar nationalismen som ett påhitt utan verklighetsgrund.

MEN ANDERSON GÖR SNARARE tvärt om. Han påpekar att nationalismen är en oerhört stark kraft. Folk är villiga att dö för sitt land, men knappast för Europeiska unionen. Vi skapar monument över krigare som fallit för landet, men var ser vi liknande monument över fallna marxister eller liberaler? Anderson var alltid hövlig även när han total-sågade andra. I en fotnot ger han därför en ironisk släng åt Eric Hobsbawms "något biedermeierska uttalande" att marxister aldrig är nationalist, medan han på en helt annan plats i boken påpekar att under 1970-talet bekrigade flera marxistiska stater varandra, vilket Anderson menar visar att nationalkänslan var starkare än marxismen.

ANDERSON PÅPEKAR ATT rasism bygger på blodsmystik, medan nationalismens gemenskap oftast utgår från språket. Vi kan lära oss ett nytt språk, men vi kan inte byta genetisk uppsättning. Rasismen är därför exkluderande, medan nationalismen är inkluderande. Den föreställda gemenskapen kan uppta nya medlemmar och när Anderson skriver om naturalisering sätter han inom parentes kommentaren: "Wonderful word!"

I vår tid, då alltför många människor tror att vägen till integration innebär ett förnekande av svenskt kulturarv, borde fler människor läsa Benedict Anderson. Vad vi behöver är inte mindre föreställd gemenskap, utan mer av den varan.

Dan Korn

Iran som kom in från kylan

Näringsminister Mikael Damberg ler stort på bilderna från den svenska delegationens besök i Iran i december. Iran är ett land med 82 miljoner invånare. När Europa och USA hävt sanktionerna och välkomnat diktaturen in i värmen, är förhoppningarna om en ny marknad stora. Snart kommer Business Sweden, vars avsändare är staten och näringslivet, vara på plats i Teheran.

De hävda sanktionerna, som frigör ett stort kapital, ses av Damberg som "en seger för diplomatin". Det kan få stor betydelse "för konflikterna i regionen". Omvärlden är heller inte naiv, utan kommer att se till att ledningen

lever upp till det man sagt, slår Damberg fast. Håll kvar de utsagorna i tanken.

I reportaget jag läser har journalisten och fotografen för säkerhets skull tagit på sig slöjor på bylinebilden. Det ska antagligen signalera respekt. Fast inte för de iranska kvinnor som sedan några år gjort uppror. En protest som resulterat i en grupp på Facebook, där de lägger upp bilder av sig själva utan slöja. Inte heller för de många kvinnor på Irans gator och torg som successivt skjuter tillbaka slöjan och visar lite av håret.

EU:S UTRIKESCHEF Federica Mogherini tog för säkerhets skull på sig sjal och täckande klädsel när hon besökte Irans utrikesminis-

Rör på er!

12 Sätt rörelseglädje och fysiska aktiviteter i centrum för barnidrotten.

Förstår du mig?

14 I en tid av migration blir forskning om andraspråksinläring allt viktigare. Hur påverkar kommunikativa hinder det sociala samspelet?

Peka inte ut framtiden

16 Politiker vill stödja företag i "den kreativa sektorn". Men historien visar att framgångsrika entreprenörer ofta gör sådant som ingen tror på.

Alldeles för många

18 Det kinesiska mansöverskottet skapar stora problem. Mest för männen själva.

I korthet

19 Den arabiska vårens historiska rötter. Rökförbud.

Inget krockar, inget smälter

UTAN ATT RIKTIGT VETA VARFÖR har jag alltid hatat ordet "kulturkrock".

Som vanligt lär det handla om att folk överanvänder det – aningen förmätet, med uppsynen hos en trebarnsmor som mästare en förstföderska om vad denna nu har framför sig – utan att någonsin precisera sig. I vilket fall "krockar" kulturer inte, för de är så skickliga på att undvika varandra. När de ändå tillfälligtvis måste samverka hittar folk förr eller senare ett sätt att slippa tvinga motparten att tappa ansiktet.

I Georgien har jag rasht förvandlats till en enstavig, hänsynslös imbecill på det kommunikativa området. Min engelska har jag fått befria från varje tillstymmelse till artighetsfraser och inlindningar. Det beror inte på att den georgiska kulturen saknar motsvarande takt och ton, utan på att det

georgiska folket saknar förståelse för engelskans mer finstiltade partier. Vill man göra sig förstådd måste man kort sagt ge folk order.

ÄVEN DET SVENSKA SPRÅKET har ju sina små sockerbitar att ploppa i kaffet när det är för beskt, och det är smärtsamt genant att inte längre kunna uttrycka sig indirekt och utspätt. "Skulle inte du kunna vara snäll och hjälpa mig med en sak [...] jag har ett avtal som jag verkligen skulle behöva få bevitnat [...] det är bara en formalitet, tar nån sekund [...] om du har tid, alltså, annars kan jag säkert hitta nån annan, om det är så att du har mycket att stå i den här veckan [...] men vi har lite smörgåstårter kvar sen i helgen också om du vill ha en bit, så kan vi ju kombinera det och umgås lite [...]" I Georgien finns det bara ett sätt att få någon att

ter Mohamad Javad Zarif i somras. Då skulle det så kallade Iranavtalet börja implementeras. Även Mogherini ler stort på bilderna. Varför hon valde att bära själ och representera sitt kön istället för att vara en representant för sitt ämbete är svårbegripligt. Obetänksamhet? Medvetet? Leka lite med underordningssymboler och ge sken av att det är respekt? I min bekantskapskrets finns ett talesätt som är tillämpligt: "Så skulle Madeleine Albright aldrig ha gjort."

Irwin Cotler, kanadensisk människorättsaktivist, parlamentsledamot och tidigare justitieminister, är glasklar när jag lyssnar till honom under en säkerhetskonferens om regionen: Iran borde dras inför internationell domstol för sina brott mot mänskligheten. Under den nuvarande regimen har antalet avrättningar fördubblats. Hans bild av utfallet av Iranavtalet ger varken Mikael Damberg eller Federica Mogherini anledning att le. Cotler menar att Iran fick igenom allt de ville och att västvärlden passerade samtliga sina "red lines". Ett av många graverande inslag i avtalet är att väst inte försäkrade sig om rätten att få inspektera anläggningar när de vill, utan förvarning.

I GLÄDJEYRAN ÖVER AVTALET, utrikesminister Margot Wallström välkomnade "varmt överenskommelsen" och hyllade Mogherinis målmedvetenhet, tycktes en hel del om Irans roll i konflikterna i regionen ha glömts

Att världens oljebolag och andra marknadsaktörer står vid regimen dör är ett faktum.

bort. Undanskymd blev retoriken om mänskliga rättigheter, som den nuvarande rödgröna regeringen, förvisso selektivt, brukar vara petig med. Det är knappast så att Iran har färre minus på det kontot än Saudiarabien.

När sanktionerna nu upphör frigörs pengar som hamnar hos terrororganisationerna Hizbollah och Hamas. I detta terrormaskineri är Iran motorn. Med IS på näthinnan tycks dock andra våldsaktörer i Mellanöstern hamna i skymundan. Ingen förändring av landets synsätt har heller skett sedan Khomeini deklarerade att det bara finns en lösning på Israel-Palestinakonflikten: att Israel utplånas. Avtalet kan sannerligen påverka regionen. Men knappast i den riktning Mikael Damberg hade i åtanke under sitt glada Iranbesök.

IRAN ÄR EN MÖRDARREGIM, en teokratisk diktatur som enligt väst nu kommer att utveckla "fredlig" kärnteknologi. Naiviteten är inte enbart en svensk företeelse. Att världens oljebolag och andra marknadsaktörer

står vid regimen dör är ett faktum. Det kan i sin tur skapa bättre materiella villkor för befolkningen. Men det är inte säkert. Frigjorda tillgångar och ökad ekonomi ger regimen mer resurser till repression av den egna befolkningen.

Västvärlden har inte Iran som granne, då är det möjligen enkelt att tala om en seger för diplomatin och om tillit. Det finns många slutsatser att dra av de upptnade relationerna med Iran. En av dem är hur det demokratiska väst möter en diktatur och en herrefolksideologi. Med tillit. Och respekt. När Irans president Hassan Rouhani besökte Rom nyligen täckte man för säkerhets skull över nakna statyer. Det signalerar bara en sak: underkastelse. ✨

Av Annika Borg

skriva på ett papper, och det är att lägga det på bordet och säga: "You sign paper. You sign now. Here is pen. You sign paper."

Detta är ingen kulturkrock, det är en lösning. Och problemet är inte att jag och georgierna tycker olika om hur man bör prata när man ber om en tjänst; problemet är att vi båda förflyttar oss till ett idiotuniversum där vi med barns redskap ska hantera vuxna situationer.

Vill man göra sig förstådd måste man kort sagt ge folk order.

I HUSET DÄR VI BOR ligger ett armeniskt snabbköp. Där kan man inte själv plocka varorna, utan allt finns bakom disk. Man måste muntligen meddela vad man vill ha. Det är ett utmärkt system i en stadsdel där det bor tillräckligt många armenier för att butiken ska kunna överleva på enbart den

kundkretsen, som dessutom får sin hemlängtan stillad av att under några minuter bara omges av modersmålets välljud. *Suum cuique*, lyder mitt gamla lärosätes uppriskande reaktionära motto. Åt var och en sitt.

ETT AV FÅ ORD JAG HATAR ännu mer än "kulturkrock" är följdriktigt "smältdegel" – som i "äh vilken härlig smältdegel av olika kulturer". Det finns ingen smältdegel, eller rättare sagt: det finns ingen som rör. Människor är inte intresserade av att uppgå i någon annans kultur, människor vill på sin höjd norpa enstaka recept eller affärsupplägg.

I Tbilisi finns tre kulturer: den georgiska, den invandrade och den internationella. Den georgiska kulturen – både lakoniskt postsovjetsk och urkristen, såväl besatt av snabba reformer som sävligt traditionsstyngd – är stabil, uthållig, lakonisk och hjälpsam. Den invandrade kulturen består av underklassen från syd och öst, folk som måste lära sig språket för att kunna söka gräsliga arbeten till usla löner. Den internationella kulturen är, som överallt annars i världen, enbart en omskrivning för en rotlös överklass där det lilla jobb som gör kan

utföras på en laptop i sängen – folk som aldrig ens behöver lära sig det tillfälliga hemlandets alfabet.

Jag skulle vilja se den degel som lyckades smälta samman tre så väsensskilda släkter och erfarenheter.

KULTURER KROCKAR INTE och de smälter inte samman. Kulturer samarbetar när det finns pengar att tjäna, men håller sig annars till sitt. Och räds, om de är kloka, sina fiender. ✨

Av Thomas Engström

BARNIDROTT

Rör på er!

Barnidrott är en kamp mellan bredd och elit, mellan föreningsfostran och tävlingsfostran. Bättre vore att sätta rörelseglädje och fysiska aktiviteter i centrum, skriver **Maria Eriksson**.

”VI BLEV FAKTISKT FÖRVÅNADE att vi måste vara där hela tiden, han är tillräckligt gammal för att bli lämnad själv.” En amerikansk bekant, numera bosatt i Sverige, berättar om sonens nya idrottsaktivitet. De har fått en lapp hem om att det inte räcker att skjuta honom dit utan att de också måste vänta där medan aktiviteten pågår. Varför då, undrar min bekant, i USA kunde vi lämna sonen på fotboll till fantastiska tränare och gå iväg

och göra ärenden under tiden. Att ställa krav på att alla föräldrar måste engagera sig skulle innebära att mindre välbärgade familjer som inte har möjlighet att avsätta den tiden inte skulle kunna låta sina barn gå i kommunala idrottsaktiviteter. Att inte behöva engagera sig betraktas som viktigt för att idrotten ska nå ut till så många som möjligt.

Det är ett intressant perspektiv, för i Sverige är situationen närmast den motsatta.

Att inte bara närvara vid barnens idrottsaktiviteter, utan också engagera sig i föreningen, kanske ställa upp som tränare eller åtminstone bidra med skjuts och kringaktiviteter har blivit en självklarhet för svenska föräldrar.

Det beror till stor del på hur idrotten är organiserad i Sverige där ideella idrottsföreningar som ingår i specialidrottsförbund som i sin tur ingår i Riksidrottsförbundet (RF) spelar huvudrollen. Föreningsengagemanget är centralt i denna svenska modell. Idrottsrörelsen är Sveriges största folkrörelse och har en central roll i både den statliga och den kommunala idrottspolitiken. I den statliga utredningen *Föreningsfostran och tävlingsfostran* från 2008 konstaterades att idrottspolitiken utgår ifrån en korporativ modell, där idrottsrörelsen får statliga bidrag,

FOTO: ÅKE THIM/TT

och får agera i myndighets ställe för att besluta hur dessa ska användas. I gengäld förväntas rörelsen bidra med samhällsnytta, där staten ställer upp övergripande mål för idrottspolitik, som att den ska väcka ett intresse för motion och bidra till god hälsa.

Därigenom kan idrottsrörelsen garanteras självständighet, samtidigt som staten drar nytta av den kompetens som finns inom rörelsen, menade utredningen. Men modellen har också nackdelar. Vad händer till exempel med de idrottsförbund som inte ingår i den etablerade idrottsrörelsen? I RF:s stadgar finns exempelvis regeln om att förbund endast kan ansöka om medlemskap om de inte bedriver verksamhet som är nära besläktad med ett förbund som redan finns inom RF.

EN PARALLELL KAN GÖRAS till fackföreningsrörelsen och de därtill relaterade arbetslöshetskassorna där Inspektionen för arbetslöshetsförsäkringen enligt lag har rätt att neka en ansökan från en arbetslöshetskassa om dess verksamhetsområde "helt eller i väsentligt hänseende" sammanfaller med en redan befintlig a-kassa.

Den korporativistiska modellen utgår ifrån att olika verksamheter kan placeras in i tydligt definierade fack. När Svenska Bilsportförbundet för några år sedan fick konkurrens från en privat arrangör av bilsporttävlingar såg Riksidrottsförbundet detta som ett hot mot "idrottens kärna". Konkurrensverket menade att RF inte skulle ha rätt att neka personer som är medlemmar i en av RF:s föreningar att samtidigt delta i tävlingar som inte är sanktionerade av för-

å andra sidan elitsatsningar. Ska de, trots allt, begränsade medel som stat och kommuner lägger på idrottsanläggningar och i stöd till föreningar utgå ifrån en idé att så många som möjligt ska idrotta eller från de krav som finns från klubbar om arenor för internationella mästerskap? Det finns de som hävdar att motsättningen är överdriven, att bredden är en förutsättning för att vaska fram tillräckligt många talanger till eliten. När Björn Borg blev en framstående tennisspelare inspirerade han fler att börja med sporten vilket lade grunden till ett svenskt tennisunder.

SAMTIDIGT ÄR FARAN MED elitsatsningar att detta slår ut de som inte har tillräcklig talang. Årminstone tycks delar av idrottsrörelsen själva ha dragit slutsatsen att det

Är det idrottsrörelsen eller rörelse i form av idrott som är det viktiga?

bundet. "Därmed ifrågasätter de också hela pyramiden", skrev RF i en debattartikel.

Pyramiden i det här fallet är den uppbyggnad som Riksidrottsförbundet har där Specialförbunden utgörs av idrottsföreningar som i sin tur bygger på engagemang från ideella funktionärer. Det är här föräldraengagemanget kommer in.

Centralt i idén om idrottsrörelsen är att idrotten ska bidra till just det som i den nämnda utredningens titel kallas för föreningsfostran, nämligen att fostra deltagarna i demokratiska processer. Då är det ideella engagemanget från många medlemmar centralt. Det är ett uppdrag som går utöver mer specifikt idrottsliga mål och som tycks förutsätta den nuvarande strukturen.

Konkurrensverket menade i en kommentar om bilsportfallet att "en viss organisatorisk struktur i sig inte kan vara ett mål". Det väcker frågan: Är det idrottsrörelsen eller rörelse i form av idrott som är det viktiga?

NÅGRA AMBITIONER ATT på allvar utmana den rådande strukturen tycks dock inte finnas. Den statliga utredningen från 2008 föreslog att politiken fortsatt ska utgå ifrån en korporativ modell.

Däremot förändrades idrottspolitikens såtillvida att ett elitidrottsmål lades till som innebär att statsbidrag "ska utdelas för att stödja verksamhet som stärker idrottsutövares internationella konkurrenskraft". Utredningen efterlyste också ett tydligare barnperspektiv och pekade på att tävlingsfostran "utgör en dominerande logik" inom barnidrotten.

Redan från början finns så att säga en motsättning inbyggd i idrottspolitikerna mellan å ena sidan breddsatsningar och

finns en motsättning. Inom Svenska fotbollförbundet har man bestämt sig för att det från och med nästa år inte ska utses några vinnare i seriespel före 13 års ålder. Ishockeyförbundet planerar att gå samma väg. Men räcker det när pyramidstrukturen, även bland de aktiva, ligger i själva idrottsrörelsens dna?

Oavsett om det dröjer till 13 års ålder så kommer utslagningen förr eller senare att vara ett faktum, och en bidragande förklaring till det som uppmärksammas som ett problem, nämligen att många slutar idrotta när de kommer upp i tonåren.

Ett annat problem är att den organiserade idrotten inte lyckas med att uppfylla det mål >>

FOTO: LARS OWESSON/SCANDINAV

om jämlik och jämställd idrott som satts av Riksidrottsförbundet självt. När detta undersöktes i forskningsprojektet "Ung livsstil" förra året uppvisade flera idrotter en socioekonomisk snedrekrytering. I vilken utsträckning kan detta antas hänga ihop med just det föräldraengagemang som barn- och ungdomsidrotten utgår ifrån?

HÄR KAN EN INTRESSANT jämförelse göras med vuxenidrott. Är det en nackdel att den som går till ett kommersiellt gym inte drillas i stadgearbete? Eller är frånvaron av krav på annan motprestation än sin egen fysiska insats en förutsättning för att många vuxna överhuvudtaget ska ha tid att ägna sig åt någon mer omfattande träning?

Inom ideella Friskis & Svettis tycks man ha landat i det senare. Enskilda Friskis & Svettis-föreningar ingår visserligen i något av Riksidrottsförbundets specialförbund och föreningarna drivs till stora delar ideellt men här finns också tydliga likheter med kommersiella gymkedjor. Den som löser ett årskort måste inte engagera sig i föreningarnas organisation, även om de bygger på att vissa gör det. Likaså saknas helt ett tävlingsperspektiv i träningen. Frånvaron av sådana krav är istället en viktig del av organisationens träningsfilosofi. Riksorganisationen Friskis & Svettis är för övrigt inte medlem i Riksidrottsförbundet eftersom dess organisation ansetts ha för lika inriktning som vissa av RF:s andra specialförbund.

FOTO: JOHNÉR BILDBYRA

KANSKE FINNS HÄR VISS inspiration att hämta även till barnidrotten. Gör tankeexperimentet att den utformades på ett liknande sätt med aktiviteter där "rörelseglädje" stod i centrum. Och där verksamheten inte bygger på föräldrar som har möjlighet att stå på en läktare och flera timmar i veckan.

Och där målet inte i första hand är vare sig "föreningsfostran" eller "tävlingsfostran" utan snarare att skapa ett intresse för att vara fysiskt aktiv. En sådan inriktning skulle visserligen utmana idrottsrörelsen som den ser ut idag. Men återigen, vilken rörelse är det som är den centrala? 🌱

SPRÅKFORSKNING

Förstår du mig?

Att lära sig språk är inte så svårt att det hindrar integration. Men dålig integration hindrar språkinläring, skriver **Fanny Forsberg Lundell**.

EN AV DE MEST DEBATTERADE frågorna inom andraspråkforskningen är hypotesen om den *kritiska perioden* för inläring. Den bygger på antagandet att det finns biologiska hinder för att kunna lära sig ett språk efter puberteten på samma sätt som före puberteten. Under de senaste femtio åren har över hundra empiriska studier ägnats åt att försöka förkasta eller bekräfta denna hypotes. Faktum är också att den fråga som jag får allra oftast av folk när jag berättar om vad jag arbetar med lyder: "Men kan man lära sig ett språk senare i livet? Är det ens någon idé att jag försöker?"

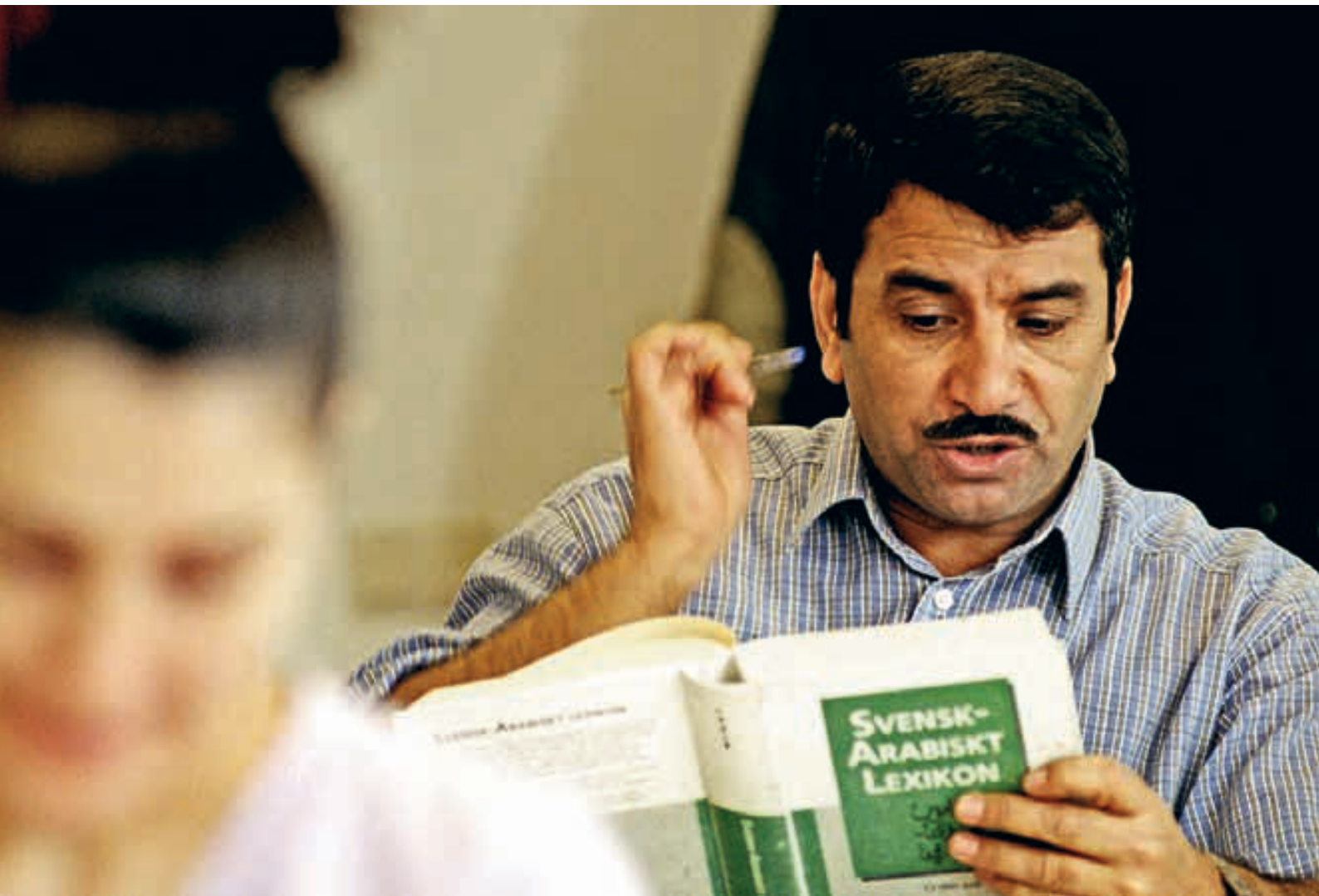
Studier som prövar hypotesen om den kritiska perioden inkluderar alltid invandrare som vistats minst fem och ibland till och med tio år i värdlandet. Man räknar alltså med att det tar ordentligt med tid att lära sig ett språk på avancerad nivå. I studierna förekommer allehanda typer av migranter. Ofta rör det sig om ekonomiska och politiska migranter, inte sällan i USA, men en av de främsta studierna i området har bedrivits i Sverige vid Stockholms universitet, med spansktalande andraspråkstalar som lärt sig svenska och som kommit till Sverige vid mycket olika åldrar. En fundamental fråga då man försöker bedöma hur bra någon har blivit på ett språk är också en av de stora gåtorna inom andraspråkforskningen: Vad innebär det egentligen att vara bra på ett språk? Hur mäter man det? Är det att förstå, är det att kunna uttala perfekt, är det att kunna grammatiska regler? Eller att kunna kommunicera effektivt?

MÅNGA AV OSS SKULLE NOG spontant svara det senare, men faktum är att mycket av den forskning som bedrivits om hur bra så

kallade "sena" inlärare kan bli på ett språk har ofta mätt mycket begränsade språkliga färdigheter, som att känna igen subtila grammatiska fel och att uttala fonem som p eller b på ett exakt inföddlikt sätt. Och utifrån liknande kriterier drar man slutsatsen att det finns grundläggande skillnader mellan första- och andraspråkstalar. Studien från Stockholms universitet är ovanligt ambitiös och har med en rad olika språkliga kriterier, men inget mäter kommunikativ kompetens.

Det man däremot kommer fram till, som inte lyfts fram som någon stor affär – men som ju egentligen är rätt slående – är att 17 procent av dem som börjat lära sig språket efter puberteten bedöms som infödda talar av en bedömarpanel av infödda svenskar. Det är förvisso en minoritet, men trots allt ganska många. Då handlar det alltså om att ingen tänker på att de skulle ha något annat modersmål än svenska i vardagligt tal. Författarna drar emellertid ändå slutsatsen – på basis av resultaten när det gäller de subtila måtten – att det i princip är omöjligt att uppnå "inföddlik kompetens" i sitt andraspråk när man börjar lära sig språket efter puberteten.

Men om man försöker betrakta resultaten utifrån ett perspektiv bortom drivkraften att undersöka en hypotes, inser man att de egentligen kan betyda något helt annat. Det finns i själva verket bara belägg för mycket *små* åldersrelaterade hinder för vuxna att lära sig ett andra språk, i alla fall när det gäller de rent språkliga strukturerna. Däremot finns en rad andra hinder. Vuxnas andraspråkinläring, i mycket högre grad än barns, är beroende av sociala och psykologiska faktorer. En viktig faktor är språkbegävnig (mäts ungefär på

Språkstudier.

FOTO: JOHAN WINGBORG/TT

samma sätt som IQ, men är en separat förmåga enligt vissa). Andra faktorer är motivation, identitet, kulturell integration och personlighet. Även om språkbegåvning har högst förklaringsvärde är de andra faktorerna nog så viktiga, men de är mycket mer svår-fångade.

I MIN EGEN FORSKNING har jag under cirka tio års tid studerat en grupp svenskar i Paris som jag kommit att kalla *kulturella* migranter (i motsats till ekonomiska eller politiska). De definieras av att de av kulturella skäl – de uppskattar helt enkelt kultur och mentalitet i värdlandet – valt att emigrera och bosätta sig i ett annat land. Gruppen definieras också av att de överlag har mycket bättre sociala, socioekonomiska och psykologiska omständigheter än många andra migranter. Alla har minst gymnasieutbildning och många av dem universitetsutbildning, de har ofta en fransk partner och arbeten i Frankrike. Det är nog ingen överdrift att kalla dem "välintegrerade". Och faktum är att många av dessa blir oerhört bra på franska. 30 procent av dem uppfattas som

Under rätt omständigheter går det att bli nästan hur bra som helst på ett språk.

infödda (enligt samma test som studien ovan) och när det gäller ordförråd, grammatik och flyt når några av dem upp till inföddlika nivåer och många till mycket höga språknivåer. Det är alltså goda nyheter vi har att komma med. Under rätt omständigheter går det att bli nästan hur bra som helst på ett språk. Det tar sin tid och det tar möjligtvis lite längre tid om man är äldre.

I detta sammanhang kan det vara intressant att jämföra de kulturella migranternas resultat med ett av de tidiga stora forskningsprojekten om andraspråksinläring, det så kallade ESF-projektet i vilket man under 1980-talet undersökte arbetskraftsmigranter i ett antal europeiska

länder, bland annat Frankrike, Tyskland och Sverige. Det man såg var huvudsakligen två saker: 1) Förstaspråket spelade mindre roll, utvecklingsgångarna var universella (detta har senare modifierats). 2) Få av migranterna kom upp på avancerade språknivåer, de landade i en så kallad "basic variety" där det inte är säkert att man klarar av att böja verb eller att prata i rätt tempus, men som fungerar för en enklare kommunikation som immigranterna ägnade sig åt i värdlandet.

RESULTATEN SER ALLTSÅ fundamentalt olika ut, trots att det handlar om vuxna migranter.

Däremot vet vi, än så länge, för lite om vuxnas möjligheter att uppnå avancerad *kommunikativ* kompetens, vilket torde vara den mest brännande frågan när det gäller språk och integration. I ett samhälle som i mycket högre grad än tidigare präglas av migration måste vi nu ägna oss betydligt mer åt forskning om andraspråksinläring och hur den påverkas av olika migrationskontexter. Särskilt bör vi uppmärksamma vilka kommunikativa hinder som påverkar det sociala samspelet. Dels för att »

Andreas Johansson Heinö.

FOTO: TIMBRO/TT

undersöka människans förmåga till kommunikation och inlärning, dels för att ha goda underlag för beslut om språkpolicy.

VUXNAS MÖJLIGHETER att lära sig ett andraspråk har också aktualiserats i debatten om språktest för medborgarskap – till exempel av Andreas Johansson Heinö i boken *Farväl till folkhemmet*. Han menar att språket är en av de viktiga faktorerna för att skapa sammanhållning i det nya invandrarlandet Sverige. Den israeliska pedagogen Elana Shohamy hävdar dock att ett av skälen till att språktest för medborgarskap är olämpligt är att många inte kommer att lära sig språket på den nivå som krävs och därför riskerar att gå miste om medborgerliga rättigheter. I Europa har vissa länder språktest för medborgarskap, andra inte. Det är brukligt att använda sig av Europarådets standardiserade så kallade CEFR-skala (från A1 till C2) för att fastställa nivån för språktest. Belgien och Nederländerna har nivå B1, medan Danmark, föga förvånande, går lite hårdare ut och kräver en B2-nivå.

HUR PASS REALISTISKT är detta? Eftersom B1-nivån är den vanligaste, kan vi utgå från den. När jag undervisar i franska på universitetet har vi som mål att studenterna ska komma upp till B1-nivå efter A-kursen (en termin). När de börjar hos oss har de som minst läst två-tre år franska i gymnasiet och alla vet ju att det inte är någon garanti för att kunna särskilt mycket. För att få ett svenskt medborgarskap krävs att man vistas fem år i landet. Att inte ha kommit upp till B1-nivån efter fem år är verkligen ett integrationsmässigt misslyckande. Men med detta sagt förblir frågan om språktest ytterst en politisk fråga, inte en språkvetenskaplig sådan.

Vad som dock står klart och tydligt är att språkinlärning i sig inte står i vägen för integration – däremot står dålig integration i vägen för språkinlärning. ✨

EKONOMI

Peka inte ut framtiden

Politiker och myndigheter vill stödja företag i "den kreativa sektorn". Men historien visar att framgångsrika entreprenörer ofta gör sådant som ingen tror på, skriver **Anders Johnson**.

POLITIKER OCH MYNDIGHETER vill stödja företag i "den kreativa sektorn". Men historien visar att framgångsrika entreprenörer ofta gör sådant som ingen tror på, skriver Anders Johnson.

Politiker har i alla tider haft en olycksalig benägenhet att peka ut och satsa på "framtidsbranscher". Och många näringslivsorganisationer har gärna hoppat på detta tåg för att tillskansa sig allehanda privilegier och subsidier. Ett exempel på det senare är rapporten *Kreativ sektor* utgiven i november 2015 av branschorganisationer inom datorspel, film och tv, musik och kommunikationsbyråer med stöd av den statliga myndigheten Tillväxtverket. Notabelt är att Sveriges kommunikationsbyråer inte har lyckats få fram någon som kan kommunicera på vettig svenska. Vad sägs om följande portalstycke?

"Den kreativa sektorn hamnar ofta mellan stolarna som antingen näring, export eller kultur. För att motverka detta efterfrågas en helhetssatsning och en nationell strategi för kreativa näringar som branscher, samt garantera sektorn ett eget innovationsområde med fokus på innehåll – innehållsinnovation."

UNDER DET TJUGONDE århundradets sista år talades mycket om "den nya ekonomin". Företag som var att räkna med skulle vara e-företag, eller möjligen IT-företag. Dessa företag leddes på ett särskilt sätt, arbetade på ett särskilt sätt och gjorde affärer på ett särskilt sätt. I den nya ekonomin var man inte välkommen och kostymklädd utan kalrakad och hade kläder gjorda av gamla plastflaskor.

Tidningar över hela världen skrev om det svenska IT-undret – vårt namn flög åter årat över jorden. Johan Staël von Holstein skrev boken *Inget kan stoppa oss nu!* En

ny generation tar över och näringsminister Björn Rosengren (S) knäböjde inför fötterna på Framfabs grundare Jonas Birgersson.

Den gamla ekonomin – alltså etablerade industri-, handels- och tjänsteföretag – var dömd att gå under. Överhuvudtaget spelade industrin en allt mindre roll i samhället och skulle snart bli lika marginaliserad som jordbruket. Kort därefter var aktierna för många uppburna internetkonsultbolag inte värda mer än papperet de var tryckta på. Framfab, som något år tidigare hade haft ett större börsvärde än Skanska, var i maj 2001 värt mindre än en halv procent av byggjätten.

IDAG ÄR DET EN ANNAN del av ekonomin som dyrkas, nämligen "de kreativa näringarna". Politiker, myndigheter och branschorganisationer kräver nu satsningar på dessa "framtidsbranscher". Exakt vilka verksamheter som ska räknas hit är lite oklart men bland dem ingår *the usual suspects*: arkitektur, datorspel, medier, mode, måltider samt naturligtvis alla kulturella och konstnärliga verksamheter.

Det finns ingen anledning att ringakta dessa näringar – och säkert finns det personer som anser att exempelvis datorspel och popmusik inte är lika viktiga branscher som pappersbruk och lastbilstillverkare. Det finns heller ingen anledning att underskatta kreativitetens betydelse för ett företags eller en nations utveckling. Men idag finns å andra sidan knappast någon som hyser en annan uppfattning. Annat var det på Pehr G Gyllenhammars tid. I ett famöst anförande under rubriken "Visioner för 90-talet" på dåvarande Verkstadsföreningen den 10 september 1986 sade han:

"Detta ständiga tal om entreprenörer är riskfyllt. Vi har inte råd med många. Vi har

Jonas Birgerssons
Framfab var värt mer
än Skandia. Ett tag.

FOTO: ANDRÉ DE LOISTED/
BILDBYRÅ o4o/TT

inte råd med snabba kast i produktionen. Vi kan inte lägga om den för att någon råkar komma på en idé. Vi behöver litet kreativitet – inte mycket.”

EN FÖRSTA INVÄNDNING som kan riktas mot dem som idag hyllar de kreativa näringarna är att det är människor, inte branscher eller företag, som är kreativa. Det finns flera delar av de så kallade kreativa näringarna som inte i någon rimlig mening är särskilt kreativa. Det gäller exempelvis en stor del av modebranschen som består mycket av rutinmässig sömnad, logistik och butiksarbete. Samma sak inom måltidsbranschen. Tänk McDonald's!

Samtidigt finns det viktiga inslag av kreativ design inom betydligt fler branscher än mode – inte minst inom vapenindustrin. Och dessbättre finns det väsentligt större kreativa inslag i telekomföretag som Ericsson än i de flesta kommunala folkbibliotek. Som flitig biblioteksbrukare kan jag knappast tänka mig något värre än kreativa bibliotekarier som ställer böckerna i ”kreativ ordningsföljd” eller ersätter det äldre bokbeståndet med ett bollhav.

För det andra är de kreativa näringarnas

framgångar – och inte heller andra branschers framgångar – inte särskilt beroende av att bli utpekade som framtidsbranscher av politiker eller myndigheter. Framgångsrikt entreprenörskap bygger ofta på att satsa på något som ingen annan tror på.

Visserligen kan en del av det svenska musikundret förklaras av de kommunala kultur- och musikskolorna samt studieförbundens rockcirklar, men detta har mer utgjort allmänna bakgrundsfaktorer, inte medvetna satsningar på att skapa ett internationellt framgångsrikt kluster. Tvärtom motarbetades upphovspersonerna till det svenska musikundret, Stikkan Anderson och ABBA, intensivt på 1970-talet av det svenska medie- och kulturetablissemangen.

ABBA:s genombrott kom i en tid när det i media och kulturliv fanns en utbredd misstro mot populärmusik med affärsmässig framgång. Efter segern i Eurovisionsschlagerfinalen i Brighton 1974 uppstod en protesterörelse mot att Sverige, som reglerna påbjöd, skulle arrangera nästa års europeiska final. En motfestival arrangerades av en ”antikommersiell folkfront” där bland annat Kulturrådet, Stockholms stad och Stockholms läns landsting, Producentföreningen på Sve-

riges Radio, Svenska körförbundet och andra musikorganisationer deltog. Ett inslag i protesterna var antischlagern *Doin' the Omoralisk Schlagerfestival*. Och 1976 avstod Sverige till och med från att delta i tävlingen.

SAMMA SAK MED DET i särklass största svenska modeföretaget H&M. När Erling Persson ville starta sin första utländska butik (i Oslo) 1964 vägrade riksbankschefen, som ansåg sig vara expert på damkonfektion, att ge tillstånd att föra ut valuta till Norge för denna investering. När Persson tio år senare ville introducera H&M på börsen sa börschefen, som även han ansåg sig vara expert på damkonfektion, att H&M inte var börsfähi-
gigt. I dag är det sedan flera år Stockholmsbörsens högst värderade bolag.

I rapporten *Kreativ sektor* hävdas att den kreativa sektorn ”är framtidens basindustri”. Men flera av de kreativa näringarna är relativt små, mätt i antal anställda. I själva verket är risken för övervärdering av denna sektors ekonomiska betydelse större än motsatsen. Anledningen är att många tycker att dessa verksamheter är mer sexiga än många andra branscher. Antag att exempelvis materialåtervinning ”objektivt sett” skulle ha en lika stor potential för en orts attraktionskraft som scenkonst, så är det ändå sannolikt att betydligt fler politiker, medier och opinionsbildare skulle uppmärksamma scenkonst än återvinning, eftersom detta ger mer kredd.

Den förre jordbruksministern Eskil Erlandssons (C) miljöbudsatsning på projektet Matlandet Sverige betydde nog mer för att putsa upp bilden av Erlandsson (vilket säkert också var ett viktigt syfte) än att stärka någon specifik del av näringslivet.

EFTERSOM DET FINNS fler personer som vill syssla med ”kultur och media” än som kan få en hygglig försörjning inom dessa områden, kommer det alltid att finnas en hel del *hangarounds* eller lycksökare som våltaligt argumenterar för ”överbyggnader” som kan ge dem försörjning och anseende. Det kan röra sig om nya myndigheter, festivaler, priser, statistikproduktion eller kommittéer.

Den svenska liberalismen föddes för 250 år sedan, i samband med 1765/66 års riksdag. Det Anders Chydenius skrev i *Den nationnelle winsten* 1765 gäller alltjämt:

”Ingen statsman är ännu i stånd att positivt säga, vilkendera näringen som kan skaffa oss den största nationala vinsten; varigenom lagstiftaren måste stanna i villrådighet, vart han genom författningarna skal leda vårt arbete. Vad förändring i varor, vad olika värde ses icke dagligen? Helt oförmodat öppnar försynen för en nation en rikedomskälla, som varar en tid, men ofta stannar tvärt av, och en annan eller tredje uppkommer snart i stället, av vilka den nationala vinsten huvudsakligen beror.” ✨

KINA

Alldeles för många

Det kinesiska mansöverskottet har skapat stora problem. Mest för männen själva, skriver **Kristina Sandklef**.

LIKT MÅNGA ANDRA asiatiska länder med starka patriarkaliska traditioner lider Kina av ett mansöverskott. Kinesiska forskare uppskattar att år 2020 kommer runt 30 miljoner män att förbli ogifta. Män som kallas för kala grenar eftersom de aldrig kommer att bära frukt på släktträdet.

Idag är Kina ett åldrande land och i oktober 2015 meddelades att alla som vill nu har rätt att föda två barn i Kina. Enbarnspolitiken från 1979 hade skapat stora demografiska problem. Men beslutet har mötts av motstånd från lokala myndigheter, som inte velat förlora inkomstkällan från de dryga böter som enbarnspolitiken genererat. Många kineser vill heller inte ha fler barn än ett eftersom det är så dyrt att ha barn i Kina. Förändringarna kommer alltså troligen inte att resultera i någon större babyboom.

Vad innebär det då för ett samhälle att det finns ett stort mansöverskott? En av auktoriteterna på detta forskningsområdena är den amerikanska statsvetaren Valerie Hudson. Ett av hennes resultat är att kriminaliteten tenderar att öka när män inte kan stadga sig. När män bildar familj får de däremot en större ansvarskänsla och kriminologer kan se hur brottsbenägenheten bland dem sjunker drastiskt. Det är alltså en samhällsnytta med balanserad könskvot.

ENLIGT VALERIE HUDSON och andra forskare är det ofta lågutbildade, fattiga och arbets-

lösa män med låg social status som hör till de stora förlorarna. I Kina fördubblades kriminaliteten mellan 1992 och 2004 och prostitutionen ökade starkt. Även om forskare har visat att en höjning av könskvoten för antalet män per kvinnor resulterade i en ökning av våldsbrott och inbrott är ett samband svårt att helt säkerställa. Under samma period upplevde Kina snabb ekonomisk tillväxt med ökade inkomstklyftor, ökad inre migration och minskad social kontroll, något som också kan förklara den ökade kriminaliteten.

Andra forskare menar att ett mansöverskott kan leda till ökad risk för krig, men också utgöra en grogrund för politisk agitation och fundamentalism. Valerie Hudson menar att de många upploppen i Kina delvis beror på att det finns för många sysslösa unga män, medan andra forskare menar att ökningen snarare beror på att kineserna genom det ökade informationsflödet är mer medvetna om sina rättigheter och därför protesterar. Klart är dock att lokala myndigheter i smyg anlitar ligister som slåss mot demonstranter eller trakasserar journalister och människorättsaktivister. Det rör sig om lågutbildade män, ofta ogifta, som drar runt på landsbygd och i städer i jakt på arbete.

MEN KINA SKILJER SIG från andra patriarkaliska länder genom att kvinnan har en stark ställning. Detta beror delvis på att kommunistpartiet förespråkat jämställdhet mellan

könen och gett kvinnor mer frihet. Exempelvis är tvångsgifte och månggifte förbjudet enligt kinesisk lag och 44 procent av dagens arbetstagare är kvinnor. Mao Zedong framhöll att "kvinnan håller upp halva himlen" och på 1960- och 70-talen pryddes de kinesiska sedlarna av kvinnor som körde traktor eller arbetade i fabrik.

En annan anledning till de kinesiska kvinnornas starka ställning är att de familjer som endast fått en dotter har satsat på henne. Flickorna är ofta mer studiemotiverade och har högre betyg än pojkarna, kanske för att de känt att de måste bevisa sin duglighet. För tio år sedan meddelade Pekings universitet att man skulle införa kvoter med lägre betygskrav för att få in fler manliga studenter inom humaniora eftersom de kvinnliga studenterna helt dominerade bland dem som antagits på höga betyg.

Även inom privata företag finns det många kvinnor i ledande position. En del av de kvinnliga vd:arna har startat framgångsrika privata företag, medan andra ärvt företagen av sina familjer. Eftersom kinesiska mor- och farföräldrar ofta tar hand om barnbarnet och man ofta har hembiträden, kan välutbildade kinesiska kvinnor lätt göra karriär.

FÖR SINGELMÄNNEN HAR kvinnounderskottet inneburit att de måste göra sig mer attraktiva på äktenskapsmarknaden. För att ens komma ifråga för äktenskap kräver de flesta kvinnor i städerna att hennes blivande make äger en bostad, har god inkomst, utbildning och helst en bil. Enligt de amerikanska forskarna Shang-Jin Wei och Xiaobo Zhang kan uppemot hälften av sparandet i Kina de senaste 25 åren härröras till könsobalansen. Det är inte ovanligt att släkten går samman och köper en lägenhet till sonen för att öka hans chanser på äktenskapsmarknaden. Numera ses döttrar som en bättre ekonomisk investering eftersom man då slipper lägga ut så mycket pengar på bostäder.

Det räcker dock inte att bara ha dessa sociala attribut, den giftastlystne kinesiske mannen måste också se bra ut. Marknaden för manliga skönhetsprodukter, gym och plastikkirurgi växer för närvarande snabbt i Kina.

FÖR ATT ÖKA ANTALET KVINNOR på äktenskapsmarknaden bedriver staten kampanjer för att få alla giftasmogna kvinnor att gifta sig. Kvinnor över 35 år kallas för "fallfrukt" och det sociala trycket att gifta sig är mycket stort. En annan bieffekt är att man också börjat tala om de homosexuella män som gift sig med heterosexuella kvinnor som en följd av det sociala trycket. Uppskattningsvis 16 miljoner kvinnor är gifta med homosexuella män. För framtidens äktenskapsmarknad pågår en debatt om att legalisera homosexuella äktenskap och på så sätt frigöra de heterosexuella kvinnorna. ✨

Nu var det 1848

När snön smälter i Sverige har fem år gått sedan 2000-talets mäktigaste folkresning, den arabiska våren. År 2011 var förväntningarna högt ställda. Det hette att demokratin alltid segrar till slut, tyrannerna kan aldrig besegra människans frihetslängtan, nu faller en ny Berlinmur, och så vidare.

Det var en underlig läxa att dra av historien. "Historien myllrar av ögonblick då sanningen krossades av förtrycket", skrev J S Mill redan för 150 år sedan. I *Om friheten*, påpekar denne snusförnufts store filosof att den kristna reformationen hann bryta ut minst tjugo gånger före Luther, under olika namn, bara för att varje gång stampas sönder av makten i Rom. Några hundra år senare minns vi inget mer än det framgångsrika sista försöket.

Den arabiska våren blev därför en rungan-de örfil till historiens lata elever.

Envist hade vi försökt tolka världshändelserna i ljuset av vår egen samtid, men det var inget nytt 1989 som svepte över Mellanöstern. Östeuropas och arabvärldens situationer kunde knappast ha varit mer olika. Polen, Östtyskland och Litauen hade förmånen att kunna kasta av sig kommunismen som ett utländskt ok och ge sig hän ett både välkommande och välfungerande Västeuropa. Om 1989 ändå tas till modell spelade arabvärlden snarare Rysslands roll, fången i egna ideologiska åter-

vändsgränder och svikna drömmar, utan historisk eller ens utländsk förebild för det postrevolutionära samhället.

Det historiska skede som verkar relevant är snarare 1848, det förmoderna Europas stora våg av huvudsakligen misslyckade nationella uppror, demokratiska experiment och sociala omvälvningar. Även om de satte djupa märken i vårt tänkande måste åren efter 1848 ha framstått för sina dåtida betraktare som en enda lång rad av krig och bedrövligheter.

Nu som då var det, med det ekonomiskt välutvecklade Tunisien som främsta undantag, mer en fråga om politiska sammanbrott än plötslig samhällsförnyelse.

De arabiska diktaturerna hade vid 2011 års inträde ruttnat invärtes under många decennier, anfrätta av ekonomiska misslyckanden, omvärldens teknologiska framsteg, och all möjlig annan statsundergrävande utveckling. En medioker despot som Hosni Mubarak hade kunnat sitta kvar i sin kuppsäkra bubbla i tre decennier, mer av gammal vana än på grund av någon politisk talang. Hans styre marknadsfördes som en modernt demokratifri liberalism av östasiatiskt snitt, men i själva verket presiderade han bara över de svullna och kraftlösa resterna av en militärregim som Gamal Abdel-Nasser improviserat fram för ett halvsekel sen.

Likadant var det i Syrien, en stat sedan

Tårgasad på Tahrirtorget.

FOTO: AETIENNE DE MALGLAIVE/GETTY IMAGES

årtionden övermogen för förändring. Våldsapparaten fungerade fortfarande och med ryskt och iranskt stöd har Bashar al-Assad kunnat trygga sin regim. Men priset har varit ohyggligt och resten av landet har förfallit till en Somalialiknande anarki av krigsherrar och extremister. Lika oförmögen som Assad var att stabilisera sitt kollapsande land, lika oförberedd var nämligen oppositionen på att ta över.

Det var vad som hände 2011: förtryckets gamla pelare rasade under tyngden av stagnerade ekonomier och ålderdomlig politik, men ingen modern samhällsstruktur stod redo i deras ställe.

Aron Lund

EN KARAKTÄRSFRÅGA

Med start efter årsskiftet började det röra på sig i maktens korridorer. Nyårslöften i hälsans tecken tycks ha inspirerat regeringen med folkhälsominister Gabriel Wikström (S) i spetsen till att utbrista: Förbud smaksatta cigaretter och rulltobak!

Dessutom ska ett exponeringsförbud på själva förpackningarna införas så att varken smaksinnet eller det visuella lockas i fördärv. Statliga förpackningar där varumärken döljs genom så kallad *plain packaging* tycker regeringen är framtiden – men hör de inte snarare till en statskontrollerad dåtid, lite à la Östtyskland?

Är det sedan färdigrökt? Kommer vi att få se hur svenska folket plötsligt får sig en rejäl hälsokick? Troligen inte. Och det verkar inte heller folkhälsoministern själv tro på. Veckan efter nyheten om tobaksrestriktionerna började han nämligen prata om sockret.

Både socker och salt är i höga doser farliga för oss och kan, förutom diabetes, leda till

övertikt och hjärtsvikt. Det må rimma, men är egentligen inte särskilt lustigt och fler bör definitivt minska intaget. Lagom är bäst är en ofta använd – och användbar – paroll som borde anammas mer. För vi tenderar att överkonsumera när fredagsmyset sätter gott och blandat av chips, godis och ett och annat glas vin på borden. Hur parerar vi då dessa laster?

Enligt Wikström görs det genom fler förbud. Men inte vill folkhälsoministern förvägra folket lite välbehövligt fredagsmys?

En bättre metod är att låta rökare betala något mer för sina försäkringar. Genom ett pristillägg sätts fokus på rökningens konsekvenser och bidrar på så sätt till färre rökare i Sverige. Försäkringsbolaget Skandia genomförde detta 2009. Pristillägget gäller kunder som röker varje dag och de ombeds fylla i en hälsodeklaration där tillägget sedan varierar mellan 25 och 50 procent. Samtidigt erbjuds rökavvänjningsstöd.

Statliga förbud är alltså inte det enda handlingsalternativet. Den största lagstiftande insatsen gjordes redan 2005 då krogen blev rökfri. Vi är nog många som är glada över att slippa få hår och kläder rökinfekterade. Och när rökarna nu är förvisade ut i kylan ser vi hur andelen dagligrökare minskar stadigt över tid. Dessutom börjar allt färre unga röka. Trots detta säger regeringen att ett starkt skäl till att förbjuda smaksatta cigaretter är att de lättare lockar ungdomar till rökning.

Men är inte förbud i så fall mer lockande för unga som vill gå på tvärs med vad de vuxna gör?

Allt skadligt går inte att lagstifta bort. Regeringen behöver inse att världen inte går under om makten försöker lita lite mer på varje människas egen fria vilja. Det kan vara riktigt karaktärsdanande.

Katarina O’Nils Franke

Av Torbjörn
Elensky

1

Torbjörn Elensky är
författare och kritiker.

FOTO: PEO ISANDER/SVT BILD/TT

I Palmes fotspår

Tredjevärldismen fortsätter att prägla svensk politik, trots att tredje världen inte längre är ett användbart begrepp.

Det finns flera stabila överideologier i det svenska politiska landskapet, som demokratin, feminismen och antirasismen – knappast någon etablerad politiker och absolut inget politiskt parti kan ta avstånd från dem och samtidigt fungera i Sverige. Det finns även andra överideologier, mer eller mindre spridda mellan partierna, men den intressantaste av dem alla är *tredjevärldismen* (*tiersmondismen*). Enligt den var avkoloniseringen inte nog, utan det krävs en ny ekonomisk ordning, för att motverka så kallad neokolonialism och de globala orättvisor som hänger kvar efter århundradena av västerländsk imperialism.

Tredjevärldismen framförs vanligen inte som en ideologi i sig, utan gömmer sig i bakgrunden, som en gammal tapet som målat sig över, men vars struktur fortfarande lyser igenom färgen, om man betraktar väggarna ur en viss vinkel i rätt belysning. Den artikuleras inte, men påverkar ändå hur vi talar om utveckling, miljö, migration och flera andra av vår tids stora frågor, och det är i hög grad utifrån den, och Sveriges särskilda roll som de förtryckta massornas vän, som vi betraktar oss själva som "globalt samvete" och "moralisk stormakt". Det är därför jag vill kalla den för en överideologi.

"Tredje världen" var ett uttryck som syftade på världens alla fattiga länder, som inte var del av vare sig den första, västerländska och kapitalistiska världen, de rika länderna, eller den andra, kommunistiska världen runt Sovjetunionen och Warszawapakten; medan kommuniststater som Kina eller Vietnam räknades till tredje världen. Men det har aldrig egentligen varit någon politiskt neutral beteckning. Den myntades i Frankrike i början av 1950-talet, av Alfred Sauvy och George Balandier, som talade om den tredje världen som en modern motsvarighet till det tredje ståndet, alltså de egendomslösa, rättslösa, som enligt en rätt förenklad historieskrivning genomförde franska revolutionen 1789. Det handlade alltså inte bara om en fattig massa, utan en potentiellt revolutionär massa, som då den väcktes till självinsikt skulle resa sig mot de första och andra stånden – alltså främst den första världen, i denna moderna version – och kullkasta den rådande ordningen till förmån för en ny, rättvis sådan.

Nu är detta inte ett användbart begrepp längre, eftersom den andra världen upphört att existera. Men det är också ett i sig kritiserat uttryck. Det bakar samman alltför många länder, folk och kultursfärer, som egentligen inte har så mycket gemensamt mer än att de inte anses ligga i västvärlden. Uttryck som "u-länder" verkar också passé, inte minst för att allt fler av dem idag visserligen befinner sig i utveckling, men knappast i den gamla meningen. Det finns fortfarande många fattiga, givetvis, men de senaste decennierna har det också skapats ett ökande välstånd och en växande medelklass i många länder på alla kontinenter som tidigare räknades till tredje världen, från Kina över Indien till Brasilien, och även delar av Afrika.

Som ideologi utvecklades tredjevärldismen i samband med avkoloniseringen under 1950- och »

60-talen, inspirerad av teoretiker som Jean-Paul Sartre och Frantz Fanon, och politiska ledare som Egyptens Nasser, Indiens Nehru och Tanzanias Nyerere. Den fick sin centrala roll i samband med Vietnamkriget och protesterna mot det, för att blomma ut i kampen mot apartheid. Idag är den svärbemästrad, just därför att den bygger på premisser som inte längre stämmer: de fattiga länderna är inte alla längre fattiga, massorna i tredje världen börjar delvis få det ganska bra, och inte genom socialism eller genom att göra uppror mot den rika världen, utan genom handel, industri och att utveckla demokrati.

Tredjevärldismen hänger nära samman med Den alliansfria rörelsen (The Non-Aligned Movement, NAM). Den samlade länder i tredje världen, som inte ville ta ställning i kalla kriget, utan föredrog att vara alliansfria – precis som Sverige, fast vi hade andra förutsättningar. NAM grundades formellt i Belgrad 1961, som Conference of Heads of State or Government of Non-Aligned Countries. Dess idéer är emellertid äldre, med Bandungkonferensen 1955 som en av de viktigaste milstolparna.

Det är också Bandungmötets tio principer som står som krav för medlemskap i den alliansfria rörelsen:

- Respekt för grundläggande mänskliga rättigheter.
- Respekt för varje lands suveränitet och territoriella integritet.
- Erkännande av de nationella befrielse-rörelserna.
- Erkännande av jämställdheten mellan alla raser och nationer, små som stora.
- Att avstå från att lägga sig i andra länders inre angelägenheter.
- Respekt för varje lands rätt att försvara sig individuellt eller gemensamt.
- Att inte använda hot eller våld mot något lands politiska oberoende eller territoriella integritet.
- Att lösa alla internationella tvister med fredliga medel.
- Att stödja ömsesidiga intressen och samarbeten.
- Respekt för rättvisa och internationella förpliktelser.

Allierade: Nasser, Sukarno och Nehru.

FOTO: GAMMA-KEYSTONE/GETTY IMAGES

Vid ett kafébord i Paris: Jean-Paul Sartre.

FOTO: BERNHARD MOOSBRUGGER/GAMMA-RAPHO/GETTY IMAGES

Allt i enlighet med FN-stadgan, och fullt i linje med även svensk syn på världen. Det finns väl strängt taget ingenting i detta som kan anses orimligt, förrän man börjar granska lite mer i detalj hur de olika medlemsstaterna tolkar de olika punkterna, och vad de innebär för deras politik i praktiken.

Olof Palme ses som något av en ledargestalt i den alliansfria rörelsen, som var central för hans syn på hur internationellt fredsarbete borde bedrivas, och därmed är han också en av de centrala gestalterna i den svenska tredjevärldismen. Hans djupt kända engagemang mot kriget i Vietnam, för befrielsen av Sydafrika, och hans personliga vänskap med några av dåvarande tredje världens främsta ledare, familjen Gandhi, Julius Nyerere, mötena med Fidel Castro och så vidare, gjorde honom under några år till en central, samlande gestalt för tredjevärldismen i västvärlden.

Intressant nog var han personligen skeptisk till marxismen, som så många av de ledare som tog makten under avkoloniseringen hade som ideologi, men samtidigt var han, liksom Sverige i stort, en ivrig uppbäckare av projekt som kunde uppfattas som utpräglade vänsterprojekt, i Tanzania, Indien och givetvis Latinamerika. Beundran för Palme som gestalt, snarare än som praktisk politiker, hänger i hög grad samman med den bild som skapades under framförallt 1970- och 80-talen, då idén om svensk neutralitet kopplades, åtminstone indirekt, till den politik som han förde fram, att NAM var en kraft som kunde leda till fred, stabilitet och utveckling, så småningom avrustning och globalt samarbete för mänsklighetens gemensamma välbefinnande.

När vår utrikesminister idag reser världen runt är det Palmes roll hon försöker blåsa nytt liv i, och när Sverige väljer sina strider, som exempelvis i Mellanöstern, är det delvis rätt tydligt hur nära vi lägger oss NAM.

I april 2015 hölls Asian African Summit i Jakarta i Indonesien, sextio år efter den betydelsefulla Bandungkonferensen. Sverige var inbjudet, och Margot Wallström höll ett tal, som är värt att läsa igenom i sin helhet www.regeringen.se/

”

Tredjevärldismen framförs vanligen inte som en ideologi i sig, utan gömmer sig i bakgrunden, som en gammal tapet som målats över.

Den svenska FN-linjen:
Utrikesminister Margot
Wallström med general-
sekreterare Ban Ki-moon.

FOTO: RICHARD DREW/AP/TT

tal/2015/04/utrikesminister-margot-wallstroms-anforande-vid-asian-african-summit-jakarta-23-april-2015/.

Hon poängterar att hon reser i Olof Palmes fotspår, bokstavligt talat eftersom han väcktes till insikt om världens orättvisor vid en resa genom Asien i sin ungdom, men framförallt bildligt talat, då han symboliserar den svenska solidariteten med tredje världen. Mötet i Jakarta är, liksom det i Bandung 1955, ett uttryck för syd-sydligt samarbete, men utrikesministern menar att deras perspektiv är snarlikt det svenska, och sedan nämner hon några centrala exempel. Först och främst solidariteten med Palestina, och det svenska erkännandet av en palestinsk stat. Hennes andra punkt är mera vag, den berör demokrati, yttrandefrihet och hoppet för världens ungdomar, samt behovet av inkluderande socioekonomisk utveckling, mänskliga rättigheter och jämställdhet för att motverka radikaliserings.

Det är mycket viktiga frågor. Indonesien är världens största land med muslimsk majoritet, och det är idag en fungerande demokrati, med anmärkningsvärt god religiös och etnisk tolerans mellan landets många olika grupper, trots tidigare utbrott av exempelvis islamistiska terrordåd och hatbrott mot etniska kineser. Indonesien är ett muslimskt land med uppemot 250 miljoner invånare, från vilket omkring

500 anslutit sig till ISIS; från Sverige är det kring 300 som anslutit sig till den. När det gäller kampen mot extremism tycks Indonesien alltså vara mera framgångsrikt än Sverige.

Den tredje punkten på utrikesministerns lista är behovet av dialog, med FN som hjärtat i den globala dialogen. Och jo, Sverige söker en stol i Säkerhetsrådet, och lovar att arbeta för Palestina, världens ungdom och global dialog även där. Det är naturligtvis viktiga saker, även om de, bortsett från Palestinafrågan, tycks rätt välmenande allmänna. En intressant detalj i det sammanhanget är också att det anses så viktigt att Sverige erkänner Palestina, för att det gör palestinierna till jämbördiga med israelerna. Men vår utrikesminister berör inte, såvitt jag kunnat se, någonstans att en stor del av medlemsstaterna i NAM inte erkänner Israel som stat. Det vore ändå en praktisk och enkel fråga, där Sverige skulle kunna använda sitt goda inflytande, och med samma argumentation som används till stöd för vårt erkännande av Palestina förklara varför exempelvis Iran också borde erkänna Israel.

Till tredjevärldismen hör inte bara drömmen att de fattiga massorna ska kasta av sig oket av västvärlden och kapitalismen, utan de ska också befria oss i de rika länderna, som är offer för förtrycket samtidigt som vi är delar av det. Vi är egentligen de mest utsatta, för vi lever i synd, och

>>

”

Att vara en del av en förtryckande struktur är att vara baklöst av, tja, ödet.

”

*Palestinier är
bättre än israeler,
svarta är bättre
än vita, fattiga
bättre än rika.*

lever gott av det. Vår rikedom vilar på arvet efter kolonialismen och slaveriet, som vi omformat till neokolonialism och sweatshops.

Detta ”vi” är något som inte går att undfly om du är västerlänning, och vit och cis-man allra minst. Här hänger tredjevärldismen samman med de extremare delarna av feminismen och antirasismen: det handlar om strukturer, i en typ av analys som gärna refererar till det marxistiska arvet, även om detta också mest är en ideologisk skugga i bakgrunden, och inte något seriöst använt analysinstrument längre, utan snarare en attityd, en känsla, översatt till slagord som inte tål någon diskussion. Att vara en del av en förtryckande struktur är att vara baklåst av, tja, ödet. Det är att bära på en kollektiv skuld, en gemensam arvssynd faktiskt, som det enbart går att befria sig från styckvis och delat, genom bistånd och flyktingmottagning i första hand, men i de mera radikala varianterna helt enkelt genom att vi i västvärlden tar vårt välstånd och finfördelar det över hela världen i den globala rättvisans namn.

Med knuten näve:
Antiamerikansk demonstration i Teheran 1979.

FOTO: ALEX BOWIE/GETTY IMAGES

Ännu en aspekt av tredjevärldismen och den svenska identifikationen med världen bortom vårt närområde, är den märkliga blindheten för vad som faktiskt händer nästgårds. I viss mån undrar jag om inte möjligheten att engagera sig på behörigt avstånd togs emot med tacksamhet av många i landet, när det blev både för svårt och för farligt att göra det i grannländerna. Sverige verkar ha blivit så chockat av andra världskriget, och så skamset över den tur som gjorde att vi klarade oss oskadda ur det, att vi sedan dess till varje pris letat efter något sätt att gottgöra vår underlåtelssynd, men utan att engagera oss i våra farliga grannländer. Detta har skapat vår absurda position som ”moralisk stormakt” på håll, i förhållande till Afrika, Asien och Latinamerika, samtidigt som vi rätt länge helst inte låtsades om att vi låg i Europa, och fortfarande, när vi ändå är medlemmar i EU, hellre väljer att engagera oss någon annanstans, och hellre kör vårt eget race i sådant som utrikespolitik och flyktingmottagning. Frågan är väl om tredjevärldismen är en orsak eller ett symptom i det sammanhanget, men oavsett vad som kom först har den fyllt funktionen att legitimera och förstärka en svensk ovilja att engagera sig i närområdets politiska problem.

Det som kännetecknar den svenska tredjevärldismen är ett slags hierarki mellan världens folk och stater, där de som är eller uppfattas som svagast, alltid har moraliskt företräde enligt ett mönster som beskrivits klockrent av filosofen Bertrand Russell i hans essä ”The Superior Virtue of the Oppressed” (Om de förtrycktas överlägsna dygd): ”One of the persistent delusions of mankind is that some sections of the human race are morally better or worse than others. [...] A rather curious form of this admiration for groups to which the admirer does not belong is the belief in the superior virtue of the oppressed: subject nations, the poor, women and children.” Det är en variant av politik, som vänder den påstådda etablerade ordningen på huvudet och skapar en motordning, vars uttalade syfte är att motarbeta en given norm, men vars resultat inte är normlöshet, eller allas likhet inför lagen, utan en ny norm, med lika starka krav på in- och underordning som någonsin de mera traditionella normerna. Det är inte frihet som är målet, utan en god ordning, och ju godare desto mer motsatt den tidigare.

I en motion från 1979/80 föreslår Vänsterpartiet Kommunisternas partiledare Lars Werner faktiskt att Sverige bör söka medlemskap i NAM. Sverige brukade delta i dess möten som inbjuden gäst, och samarbetade med den i FN, i frågor kring nedrustning inte minst, och delade i hög grad rörelsens syn på många globala frågor. Samtidigt hade rörelsen, vars ordförandeland vid tiden för Werners motion var Kuba, i allt högre grad kommit att inta en aktivistisk hållning i frågor som till exempel freden i Mellanöstern, den sovjetiska invasionen av Afghanistan och så vidare, som inte alltid stämde överens med Sveriges syn och intressen. Utrikesutskottet skriver i sitt betänkande:

Den alliansfria rörelsen står visserligen utanför stormaktsblocken men det är obestridligt

Olof Palme provar motvilligt, uppgav han senare, ett gevär under Fidel Castros överinseende.

FOTO: HASSE PERSSON/EXPRESSEN/TT

att rörelsen i praktiken strävar efter att samla medlemmarna kring utrikespolitiska ståndpunkter.

Motionen avslogs, och även Olof Palme motsatte sig ett formellt medlemskap, med hänvisning till neutralitetspolitiken.

Problemet med tredjevärldismen är att den, trots att den är ett slags revolutionär dröm, egentligen inte är en revolutionär ideologi i sig, utan mera bygger på en allmän känsla av att det finns orättvisor, som måste rättas till, och att den som är förtryckt inte själv bär någon skuld, och därmed heller inget ansvar. Det är en passiviserande och känslös ideologi, som samtidigt projicerar revolutionsdrömmar och omöjliggör konstruktiv kritik. Enligt den extrema varianten av tredjevärldism har folken i tredje världen alltid rätt på sin sida, Västerlandet är ensamt ansvarigt för deras elände, och deras ledare har ingen anledning att införa västerländsk ordning, i form av demokrati, marknadsekonomi och så vidare. Den säger sig vara för de förtryckta folkens befrielse, men inte från deras inhemska förtryckare, som den tvärtom gärna håller om ryggen – från Castro, revolutionären som monopoliserade makten, via den arab-socialistiska diktatorn Nasser, till Mugabe, Zimbabwes befriare som blev till tyrann.

”

Det sitter långt inne för en inbiten tredjevärldist att erkänna att motståndet mot västvärlden också kan vara reaktionärt, destruktivt och förtryckande.

Mitt intryck är att det snarare är Sverige än den tidigare tredje världen som ännu förvaltar det romantiska och revolutionära arvet efter tredjevärldismen. Medan världens fattigare länder idag allt tydligare håller på att delas upp mellan de stater som verkar klara en utveckling som leder till ökat välbefinnande för folken, även om demokratin under senare år försvagats på alltför många håll i världen, och de stater där eliterna i praktiken övergivit sina undersåtar, och skapat förtryck och efterblivenhet på alla områden; dess värre inte minst i länderna i Mellanöstern.

Det finns givetvis ännu stater och ledare som motsvarar den gamla tredjevärldismens dröm om en revolution från syd, fast de blir allt färre. Venezuelas förre, nu avlidne president Hugo Chávez var en av de sista med verklig lyskraft: han kombinerade ett tredjevärldistiskt perspektiv med socialistisk retorik, antiimperialism och personlig

karisma, och tände hoppet om syd-sydligt samarbete som skulle resultera i en resning mot Västerlandet och en ny global ordning. NAM lever och verkar ännu, som en samtalsklubb för statsöverhuvuden, fast dess samtida ledare har knappast samma resning som avkoloniseringens hjältar. Bland det gamla gardet är det väl egentligen bara Fidel Castro och Robert Mugabe som ännu är i livet, och av dem är det enbart Mugabe som deltar i politiken, och som även närvarade vid det senaste mötet i Teheran 2012. Det är svårare att se Irans förre president Ahmedinejad, mötets ordförande, som någon trovärdig förkämpe för global frihet och jämställdhet, även om somliga fortfarande försöker fästa sitt hopp vid NAM.

Två samtidiga händelser, vars efterverkningar i hög grad präglar vår värld, skakade om tredjevärldismen i grunden: det var den sovjetiska invasionen i Afghanistan och den iranska revolutionen, som båda inträffade 1979. Även tidigare hade naturligtvis revolutioner slagit fel, och resulterat i förtryck, men det gick det att överse med för den större goda sakens skull.

Revolutionen i Iran välkomnades som folklig resning, och avståndstagande främst från USA, men så slog den religiösa, reaktionära fällan igen, och det blev svårare att orientera sig i ett ideologiskt landskap där ytterligare en aktör nu uppträdde: islam. I Iran som motstånd mot västvärlden, i Afghanistan med stöd av densamma.

Mycket av svårigheterna med att förhålla sig sakligt kritiskt till religionen i dess ideologiska skepnad, islamismen, hänger samman med den tredjevärldistiska överideologin. När exempelvis terrordåd utförs mot västliga institutioner i islams namn uppstår en kognitiv dissonans som gör ett konstruktivt förhållningssätt nästan omöjligt. Det sitter långt inne för en inbiten tredjevärldist att erkänna att motståndet mot västvärlden också kan vara reaktionärt, destruktivt och förtryckande, och inte bara på håll, utan kanske även i våra svenska förorter. Samtidigt som västliga friheter upplevs som eftersträfvansvärda av både folk och individer som vi såg det som vår uppgift att befria från vårt eget förtryck.

Iår överlämnar Iran ordförandeskapet i NAM till Venezuela. Iran inledde sitt ordförandeskap 2012, bland annat med ett krav på att alla kärnvapen skulle avskaffas inom tretton år och att den då just inledda konflikten i Syrien skulle lösas utan utländsk inblandning. Bäggedera krav verkar rätt ironiska, med tanke på problemen kring Iran med just kärnkraftsprogrammet, och regimens starka stöd till Bashar al-Assad styre. Det pågår även ett arbete inom rörelsen för att omstrukturera FN till att bli en mera rättvis organisation, med större representation för världens fattiga stater, helt i enlighet med den svenska linjen i dessa frågor. När vi gör oss fria från vår egen romantiserande tredjevärldism, och särskilt det sätt på vilket den sätter oss själva i fokus för en solidaritetsdiskurs som handlar om hur vi, på olika sätt, ska befria ”den andre” kommer vi säkert att kunna spela en konstruktiv roll i dessa frågor. ✿

Av Niklas
Ekdal

2

Niklas Ekdal är
journalist och författare.

"You're not alone!"

FOTO: MICHAEL OCHS ARCHIVES/GETTY IMAGES

Den eviga icke- lösningen

Medan terrorism och självmordsbombare får stor uppmärksamhet förblir självmord ett skambelagt ämne. Men tabut bör gälla handlingen, inte samtalet om den.

V arje år tar 1 500 personer sina liv i Sverige, fem gånger fler än de som dödas i trafiken. Globalt är siffran över en miljon, fler än offren för krig, terrorism och mord sammanlagt.

Betänk vad som speglas i medierna. Suicid är i stort sett tabu, en icke-fråga, trots att problemet är stort och smittorisken begränsad. Med våld och terror förhåller det sig tvärtom: vår kultur vältrar sig i detta, från underhållning till nyheter och politik, trots att uppmärksamheten inspirerar nya dåd i en evig cirkel. Knappast någon skulle komma på tanken att spränga slumpvis valda kafégäster om inte medier entusiastiskt förmedlade de blodiga scenerna efteråt. Terrorism utan uppmärksamhet är som teater utan publik – poänglös.

Hur ska man förstå detta glapp mellan synen på mord och självmord?

Varför intresserar man sig för det utåtriktade och barbariska medan det inåtvända lidandet förtigs? Varför skäms vi för det ena men frossar i det andra?

Svaret är inte smickrande för människan.

Nobelpristagaren Albert Camus ger en ledtråd i *Myten om Sisyfos*: "Il n'y a qu'un problème philosophique vraiment sérieux: c'est le suicide."

Det finns bara ett allvarligt filosofiskt problem: självmordet.

När det gäller den egna existensen är vi suveräna makthavare. Suicid ställer förhållandet mellan individ och kollektiv på sin spets.

Camus kommer fram till att livet alltid är värt

att leva, till och med för en slav. Men i en annan av hans romaner, *Främlingen*, begår huvudpersonen ett mord bara för att hitta på något autentiskt. Självmordet verkar mer motbjudande för existentialisten än mordet.

Den olycklige poeten Rainer Maria Rilke hade rötterna i gentlemännens 1800-tal snarare än det absurda 1900-talet, men har också lämnat ett tidlöst bidrag. Dikten "Självmördarens sång" presenterar en talesman för alla som ger upp:

*Ich weiss, das Leben ist gar und gut,
und die Welt ist ein voller Topf,
aber mir geht es nicht ins Blut,
mir steigt es nur zu Kopf.*

Poeten vet att världen är en full bägare, men vinet går honom inte i blodet utan slår sig på huvudet. Det liv man kan se men inte nå blir en plåga.

Liksom Camus angriper Rilke självmordet som ett individuellt val men kommer till motsatt slutsats. En fråga om disposition och dagsform kanske. Men på djupet handlar allt ändå om gemenskap, eller bristen därpå. Suicid är en social handling.

Litteraturens mest kända självspilling finns i Goethes *Den unge Werthers lidanden* från 1774. Werther skjuter sig på grund av olycklig kärlek, ett offer för tidens överspända känsloträngar.

Äldre generationer rasade mot romantiseringen av livsledan. Men Wertherfebern hade kommit för att stanna. Två hundra år senare flörtar en blek David Bowie med samma tema i "Rock'n'roll suicide": "Time takes a cigarette, puts it in your mouth ..."

Fantasifiguren Ziggy Stardust var arvtogare till sångaren Jacques Brel, som i sin tur var lärjunge >>

till poeten Charles Baudelaire. Av alla plågade narcissister i kulturhistorien tar han priset.

I Baudelairens Paris föds bohemen, den vilsna avkomman av individualismen och industrialismen, en ny sorts människa. Staden är en djungel av synd och extas. Inombords är man om möjligt ännu snårigare.

Sista delen av *Les fleurs du mal* (*Det ondas blommar*) från 1857 heter kort och gott "La mort". För poeten är livets slutstation granne med njutningen: "Ett älskligt skökopar är Orgie och Död, av hälsa blomstrande."

Utan Baudelaire är det svårt att tänka sig Brel, den moderna chanssonens gudfader. Tiden tog en cigarett och Brel dog mycket riktigt i lungcancer innan han fyllt femtio, en annan sorts självmord. Rökaren Bowie blev 69. I sitt avsked till cancern 2016 slöt han cirkeln från *Det ondas blommar*. Att uttråkad söka döden som något nytt: "I don't know where I'm going from here, but I promise it won't be boring."

Äret då Dawid Bowie tonsatte myten om självförbränningen, 1972, kom en bok på samma tema: *The Savage God. A Study of Suicide* av Al Alvarez. Här fanns inga rockstjärnor, de hade ännu inte kvalat in i finkulturen, men ett klassiskt grepp på suicid. Alvarez spårar den själviska memen genom litteraturhistorien och finner ett mönster. Rotlöshet och exil har varit grundackord sedan Moses och Odysseus.

Litteraturens olyckligaste flyktning är Stefan Zweig som tar livet av sig 1942. Han har då färdats från Europas centrum, där han var mellankrigstidens populäraste författare, till världens ände i form av en brasiliansk håla.

Zweigs judiska härkomst var lika omöjlig i det tyska riket som hans frisinnade prosa. När han passerar New York 1941 återstår bara elva fria länder på jorden. Zweig lämnar – som så många förlorade själar – livet just när det ser mörkast ut, med gryningen nästan inom synhåll.

En annan exil representeras av poeten Sylvia Plath. Bara 30 år gammal tejpar hon 1963 igen rummet där hennes barn sover. Sedan lägger hon huvudet i ugnen och drar på gasen. Något år tidigare har hon skrivit testamentet "Lady Lazarus":

*Dying
Is an art, like everything else.
I do it exceptionally well.
Herr God, Herr Lucifer
Beware.
Out of the ash
I rise with my red hair
And I eat men like air.*

Diktaren beskriver sina självmord som återfödelser. Likt Fågel Fenix eller Lazarus vaknar hon på nytt i vackrare skepnad. Återuppståndelsen är en förvandling som hotar männen, doktorerna.

Feminister har upphöjt Plath till USA:s svar på Egyptens gudinna. I myten intygar Isis att "Mig lyder ödet". Sylvia Plaths ambitioner var inte mindre. Men kreativiteten hade som så ofta en

Rainer Maria Rilke.
FOTO: IMAGNO/GETTY IMAGES

mörk sida av psykiska problem. En vanlig människa, olyckligt kär, samtidigt ett besatt orakel. Eller en desperat konstnär med självmordet som marknadsföringstrick?

En annan förnyare, Virginia Woolf, avslutade sitt liv 1941 genom att stoppa fickorna fulla med stenar och gå ut i vattnet. Man hör depressionen i Woolfs avskedsbrev. Skuldkänslorna avgör saken. Att vara en börda, eller tro att man är det.

Sveriges motsvarighet Karin Boye begick också självmord under det mörka 1941. En motor i Boyes skrivande var hennes lesbiska läggning i en tid när homosexualitet var kriminellt. Av sådana konflikter kan det bli konst, som romanerna *Kris* och *Kallosain*, men också outhärdligt.

Victoria Benedictsson, litterär stjärna på 1800-talet, tog sitt liv med en rakkniv i samma ålder som Boye, knappt fyrtio. Romanerna *Pengar* och *Fru Marianne* skildrar dåtidens kvinnoroll. Analyserna av självmordet har blivit en egen genre. Var Benedictsson olyckligt kär och utbränd? Schizofren? En ledtråd finns i hennes dagbok: "Detta avskyvärda att icke få vara människa endast kvinna, kvinna, kvinna!"

Det har ett pris att lämna sitt sammanhang för att satsa på sig själv. *Non Serviam*. Den ryske poeten Vladimir Majakovskij tog utbrytningen längst. Han och futuristerna ville kasta sig rakt in i framtiden.

”
Säkert är att
suicid ofta föregås
av omtumlande
livshändelser.
Krig har dock
omvänd effekt.

Deras bullriga poesi satt bra under ryska revolutionen. Mot slutet av 1920-talet ville inte bolsjevikerna veta av Majakovskijs formlösa *Ett moln i byx-or* längre. Under den första femårsplanen tog poeten livet av sig. En politisk protest – eller det logiska slutet för en manodepressiv spelmissbrukare med bacillskräck? Liksom revolutionen äter sina barn äter gränslös poesi sina poeter.

I ingenmanslandet mellan självmord och massmord smyger vår tids obehagligaste ikon: terroristen. Till vilken av de två kategorierna ska man räkna dessa hållöga figurer? Är det suicidala individer som väljer att ta andra med sig när de ändå ska dö? Eller är det stabila personer som offrar sig för gruppen?

De första självmordsterroristerna lär ha varit judiska seloter som bekämpade den romerska ockupationen. I det förflutnas dimma tassar även assasinerna, en shiamuslimsk sekt. Efter mordet på sultanens visir år 1092 skrek förövaren: ”Dödandet av den här djävulen är början på frälsningen!” Sedan tog han sitt liv.

De japanska kamikazepiloterna visade att metoden ingalunda är begränsad till muslimer. Åren 1944–45 skickade Japan 3 843 frivilliga mot fiendens fartyg. Någon strategisk betydelse hade de inte men tog 12 000 amerikaner med sig i döden.

Mellan 1945 och 1980 gjorde självmordsterrorismen ett mystiskt uppehåll. Många fortsatte dock att dö för egen hand som politisk markering: Gandhis frihetskämpar i Indien, buddistiska munkar i Vietnam, tjeckiska studenter som protesterade mot Sovjetunionen, IRA-män i Nordirland.

Sedan händer något i assasinernas hemland. Under kriget mellan Irak och Iran uppmuntrar mullorna självmordsattacker. Via Syrien exporteras konceptet till Libanon, där shiamilisen Hizbollah slår till mot amerikaner och fransmän 1983. Dödsoffer: 299. Västerlänningarna evakuerar.

Jihad!

Under 1990-talet sprider sig metoden till Kaukasus, Kurdistan, Sri Lanka. Rekordet tas över av Tamilska tigrarna, en antireligiös befrielseströrelse som utfört fler självmordsdåd än någon annan.

Militant islamism har färgat hälften av fallen sedan 1980. Många pekar på fattigdom och hopplöshet men det stämmer inte. De drabbade områdena ligger klart över världens ekonomiska botten.

Den som spränger sig för att skada andra drivs av mer osjälviska motiv än den deprimerade som hoppar framför tåget. Det låter paradoxalt och pervert, men för att stoppa någondera kategorin måste vi se drivkrafterna. Självmördare är egoister, självmordsbombare är altruister. Dock ska man ju inte förväxla altruism med empati eller godhet i sammanhanget.

Självmordsterrorism är vanligast där ordinära självmord är ovanliga. Snarare än sektmentalitet handlar det om patriotism. Detta gör fenomenet både mer skrämmande och mer hanterbart. Att motverka terrorism med västerländska arméer i Mellanöstern framstår som en dålig idé.

Hizbollahs logik var enkel: Martyrskap befriar shiamuslimers länder; Martyrskap behövs eftersom kampen är ojäm; Martyrskap fungerar eftersom demokratierna är så mesiga.

al-Qaida gick steget längre när man slog till mot ”korsfararstaternas” hemmafront. IS har utvecklat döds-kulten ytterligare.

Så glider det individuella självmordet och det kollektiva martyrskapet ihop trots olikheterna. Bägge är markeringar mot en likgiltig omvärld. Bägge blir aspekter av en suicidal civilisation där många är ensamma och ledsna eller alienerade och arga.

Ett av vår tids nyckelord är normkritik. På det här området liksom många andra behövs starkare normer och tabun. Det är aldrig oundvikligt att ta det egna livet. Det är aldrig acceptabelt att ta oskyldiga människor med sig i döden.

Vi måste retuschera historien. Det har funnits ett romantiskt skimmer kring självspillingar: antikens hjälte Ajax, härföraren Hannibal, älskande par som Antonius och Kleopatra eller Romeo och Julia, moderna ikoner som Ernest Hemingway, Marilyn Monroe, Kurt Cobain.

Det finns också ett sug i suicidal kamp. Ingen har illustrerat frestelsen att satsa allt – istället för att traggla i det osexiga konsumtionssamhället – som Adolf Hitler. I *Mein Kampf* konstaterade han:

Inget grämde mig i min vilda ungdom som att jag fötts i denna tid, när äreminnen bara restes över affärsidkare och tjänstemän. Historiens vågor rullade så smidigt att framtiden bara lovade en fredlig tävlan mellan nationer – en gemytlig match i svindleri utan våldsamt motstånd.

Führerns fantasier om ariskt livsrum och judiska konspirationer är främmande för normala människor. Hans vilshenhet i en tid av globalisering var däremot hur banal som helst.

Allt för autenticiteten. Likt Hitler har Usama bin Ladin och IS ledande våldtäktsman Abu Bakr al-Baghdadi varit beredda att gå till vilka ytterligheter som helst för sin självbilds och paranoias skull. Antisemitismen har de gemensamt, liksom den apokalyptiska visionen.

Hitler dyrkade Wagner, vars hjälthinna Brünnhilde är konstens mest berömda kvinnliga självmördare. I finalen av *Niebelungens ring* kastar hon sig på bålet och Valhalls gudar går under med henne.

När Adolf Hitler skjuter sig och får sitt eget likbål i Berlin 1945 tror han antagligen att världen >>

”

Det är aldrig oundvikligt att ta det egna livet. Det är aldrig acceptabelt att ta oskyldiga människor med sig i döden.

Unga Hamasmedlemmar utklädda till självmordsbombare.

FOTO: LEVINE/SIPA/TT

FOTO: DANIEL FALLOT/INA/GETTY IMAGES

Albert Camus gav en ledtråd.

upphör, som den gör för Brünnhilde. Tvärtom är det en början. Men hotfulla manifestationer av individuell och universell dödsdrift finns kvar, i form av jihadism och ett globalt överdåd av massförstörelsevapen.

Själv mord är en permanent lösning på tillfälliga problem. Tusen och åter tusen människor som försökt ta sitt liv och blivit räddade säger samma sak. I en annan sinnesstämning förbannar man sin impuls.

Ett tjugotal individer som hoppat från Golden Gate-bron och överlevt vittnar om känslan. När man faller 67 meter har man fem sekunder på sig att tänka. Alla ångrade sig och insåg att deras problem var överkomliga.

Den som har varit vid Golden Gate en solig dag glömmer det aldrig. Till vänster Angel Island, i fjärran Treasure Island, rakt fram Alcatraz och San Francisco som ett glittrande vågskvalp över kullarna. Där är husen dyrast på jorden. Där finns guld vid regnbågens slut. Längre västerut går inte att komma i den fria världen.

Extrem framgång och frihet med en lika extrem baksida. Ingenstans tar fler människor livet av sig än vid Golden Gate. Sedan invigningen 1937 har ett par tusen hoppat. Flera var berömda som Roy Raymond, grundare av *Victoria's Secret*.

Medan andra dödsdramatiker – Empire State, Eiffeltornet, Västerbron – försetts med skyddsräcken har Golden Gate stått demokratiskt öppen. Argumenten mot att bygga bort problemet har varit estetiska men är i grunden ideologiska. Ingen kan stoppa en självmordskandidat, heter det. Succé eller fiasko är individens val precis som liv eller död, sägs det. Den tre kilometer långa bron ut i dimman är en amerikansk ikon man inte rör ostraffat.

I dokumentärfilmen *The Bridge* dubbelexponeras Golden Gate med Pieter Bruegels *Landskap med Ikaros fall*. Samma blågröna vatten. Samma horisont där himmel och jord smälter samman i en harmonisk öppning. Men så syns en vattenkaskad, Ikaros har störtat. Han kom knappt i närheten av solen med sina vingar av vax, men kanske var det värt ett försök?

Varje år begår 30 000 amerikaner självmord. Hängbron utan skyddsräcken har en parallell i rätten att bära skjutvapen. Frihet före trygghet. Individ före kollektiv.

Två tredjedelar av alla som dör av skottskador i USA har skjutit sig själva. Medier använder omskrivningar: ”dog i hemmet”, ”dog plötsligt”. Själv mord tillskrivs depression, fattigdom, droger – inte det enkla faktum att offret hade en revolver.

Vart tredje självmord i världen sker i Kina. Mest drabbar det kvinnor på landsbygden. Det liknar Europa under industrialiseringen: förändringar som lämnar många på efterkälken, social upplösning. Ju mer sekulariserat ett land är, desto fler tar sitt liv.

En annan faktor är solsken. Japan, Ryssland och Skandinavien ligger illa till i statistiken. Men länder på samma breddgrad kan ha olika mönster; Ungern är deppigare än Storbritannien. De exceptionella siffrorna i gamla Sovjetrepubliker som Litauen och Kazakstan har inte bara med vintern att göra.

Fattigdom är ingen riskfaktor men däremot arbetslöshet. Än tydligare är kopplingen mellan självmord och tillgängliga metoder. Veterinärer, apotekare och lantbrukare lever farligt av det enkla skälet att de har tillgång till gift. I tredje världen är det vanligast att man dricker pesticider.

Den starkaste indikationen är psykisk sjukdom. Nio av tio som tar sitt liv sägs ha psykiska besvär men detta blir ett cirkelbevis; om man gör något sådant är man per definition inte frisk. Säkert är att suicid ofta föregås av omtumlande livshändelser. Krig har dock omvänd effekt. Forskare tror att det beror på den ”delade känslan av mening”.

Sverige ligger i mitten av den globala statistiken med 11 självmord per 100 000 invånare årligen. Kanske jämnar våra faktorer ut sig. Mörkret, spriten, ateismen, ensamheten och älgstudsarna i ena vågskålen – små sociala klyftor, hög standard och god sjukvård i den andra. Man kan notera att länder med många självmordsbombare – Irak, Syrien, Libyen – knappt rapporterar några reguljära självmord alls. Kanske beror det på religionen, kanske på tabut som gör att sanningen döljs.

I Sverige var det kriminellt att ta sitt liv till 1864. På den tiden uppfattades offren som moraliskt ”livsodugliga”. Sedan tog vetenskapen över; självmord måste bero på psykisk sjukdom, det var ju inte *rationellt*. Idag anses det gemensamma för suicidala personer vara plågsamma problem som man inte orkar lösa på egen hand. Själv mord blir olycksfall, ofta impulshandlingar. Tolkningen understryks av att de mest riskbenägna, tjugoåriga män, också är den grupp där självmord är vanligaste dödsorsak.

Det finns starka skäl att satsa på suicidprevention, inte minst den sorg och skuld som drabbar anhöriga. Sedan 2008 har Sverige en nollvision, symboliskt formulerad av Kristdemokraterna. Tack vare psykiatri och civilsamhället går trenden åt rätt håll. För att komma längre behöver vi normalisera självmord som samtalsämne, få bort skammen, utan att mjuka upp det urgamla, motiverade tabut mot själva handlingen.

Blanda aldrig ihop suicid och terrorism eller självmord och mord. Kom ihåg att människor är människor, sociala varelser, och att mediernas fokus i dessa sammanhang inte speglar verkligheten. ✨

”

Det finns starka skäl att satsa på suicidprevention, inte minst den sorg och skuld som drabbar anhöriga.

Av Per Forsberg
& Ingemund
Hägg

3

Per Forsberg är docent i företagsekonomi vid Örebro universitet.

Ingemund Hägg är professor emeritus i företagsekonomi vid Uppsala universitet.

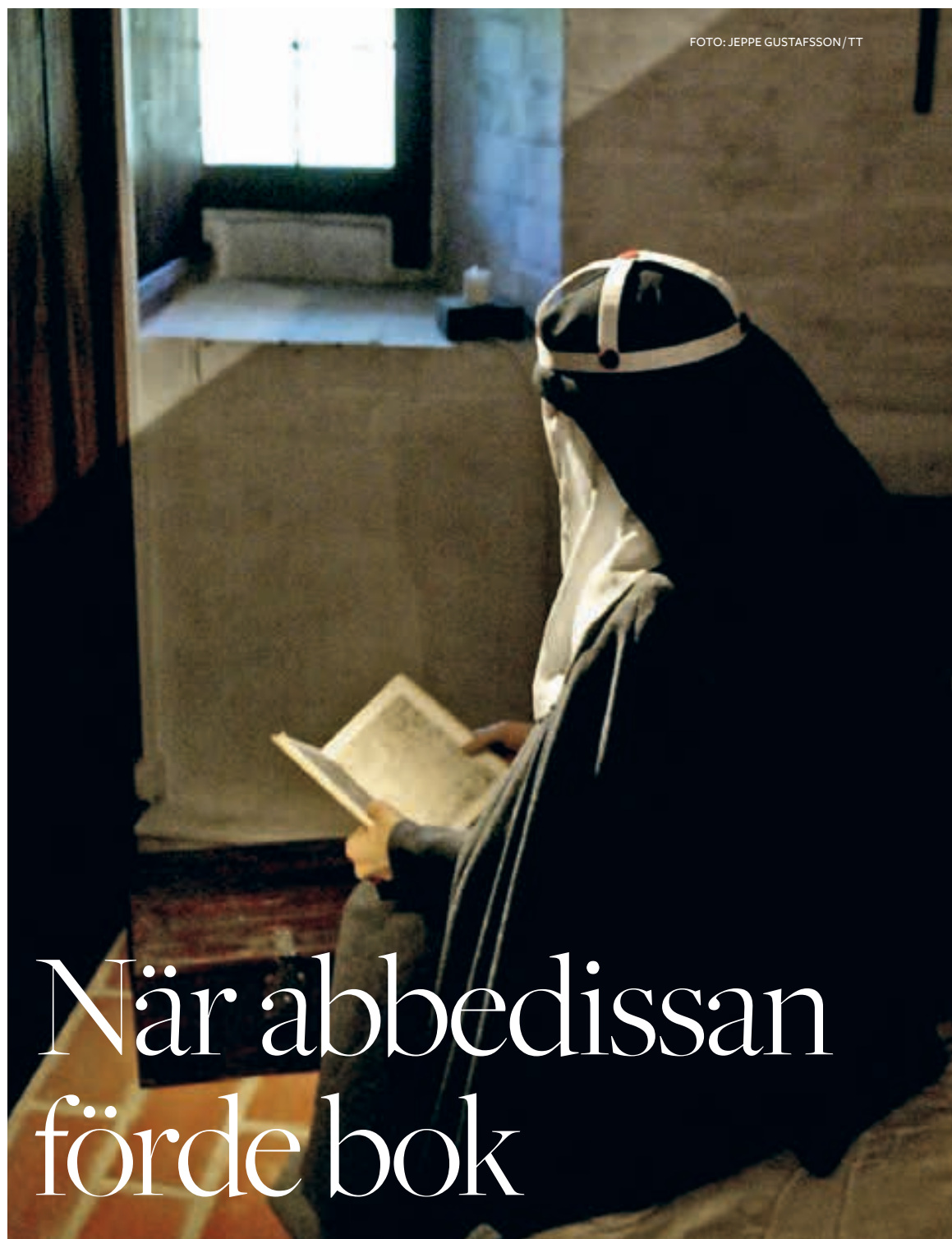

FOTO: JEPPE GUSTAFSSON/TT

När abbedissan förde bok

Redovisningen på Vadstena kloster under medeltiden skulle förena det kyrkliga med det profana. Dess utveckling påminner om flera inslag i dagens debatt om välfärdssektorn.

Vinst i välfärden har blivit ett stort debattämne. Vissa menar att vinster inte hör hemma i verksamheter som skola, sjukvård eller äldreomsorg. Dessa uppfattningar knyter an till en gammal diskussion om sambandet mellan ekonomi och olika former av humanitär verksamhet. Vinst är något som räknas fram i organisationers ekonomiska redovisning. Men vilken roll ska redovisningen över huvud taget spela >>

i välfärdsverksamheter? Den frågan var aktuell redan på medeltiden, då i samband med klostrens verksamhet.

Abbedissorna vid Vadstena kloster under 1300- och 1400-talen är kanske inte de som vanligtvis förknippas med redovisning och vinstbegrepp. Men klostren var betydande organisationer, de bedrev ekonomisk verksamhet och de hade redovisningssystem för att styra och kontrollera denna.

Redovisningen i Vadstena kloster är värd att uppmärksamma därför att konflikten var tydlig mellan det andliga och den därmed förknippade välgörenheten å ena sidan och ekonomiska aspekter å den andra. Det fanns också behov av redovisning för att säkerställa resurser och förbättra den ekonomiska skötseln av klostret. Spänningen mellan den andliga kärnverksamheten i ett kloster, och den ekonomiska basen för detta ledde till olika lösningar under olika tidsskeden. De byggde på olika idéer om vad redovisningen skulle vara till för. Intressant information om detta finns i Lars-Arne Norborgs bok *Storföretaget Vadstena kloster* (1958).

Vadstena klostrets inkomster kom dels från avelsgårdar med gårdsmästare och avlönat arbetsfolk, dels från landbosystem som byggde på att marken lejdades ut till bönder mot ränta och gåvor. Men en minst lika betydelsefull inkomstkälla var gåvor, ofta större fastigheter, mot gentjänster i form av själamässor, gravplatser eller försörjning intill livets slut.

Med påvens godkännande av Vadstena klostres ordensregler 1370 följde instruktioner som syftade

”Den extatiska Birgitta”, skulptur i Vadstena klosterkyrka.

FOTO: MIKAEL GUSTAFSSON/IBL BILDBYRÅ

till att hålla ekonomiska översväganden på avstånd. Ekonomi sågs som något profant som inte var förenligt med klostrets andliga kärnverksamhet. I ekonomiskt avseende hade nunnorna och munkarna avgett fattigdomslöfte.

Ekonomisk redovisning förekom, men inte i särskilt utvecklad form. Påven Urban VI hade gett klostret tydliga instruktioner om vilken typ av donationer som fick tas emot, om restriktioner när det gällde godsförvärv och om hur överskottet från klostrets verksamhet skulle användas. Det årliga överskottet i form av pengar eller resurser in natura som livsmedel skulle delas ut till de fattiga på alla helgons dag, då redovisningsåret avslutades. Men om det bedömdes att det skulle råda brist på något framöver fick överskottet från ett år sparas för att användas i framtiden enligt beslut av abbedissan som var ansvarig för räkenskaperna.

Men principerna om utdelning av överskottet till fattiga och begränsningar i godsförvärv fick i ett senare skede ge vika för behovet av en förvaltningsprincip som skulle stärka ekonomin, vilket kom att påverka redovisningsprinciperna.

Vadstena kloster var uppdelat i en del för nunnor och en för munkar. 1420 lyckades munkarna få till stånd en regeländring som skulle ge dem ökad insyn. Dessutom ville de förbättra klostrets ekonomi som de ansåg hade skötts dåligt. En åtgärd blev att ställa högre krav på abbedissans räkenskaper. I samband med detta frikopplades redovisningen alltmer från de andliga strävandena. Redovisningen kom i högre grad att bli ett instrument för resultatkontroll och utveckling av lönsamheten. Reglerna för hur överskottet fick användas och restriktionerna avseende hur många gods som klostret fick äga lättades i viss mån upp över tiden. Regler kringgicks också informellt i viss utsträckning.

Munkarna fick stöd av biskopen som efter visitationer på klostret framfört synpunkter om att räkenskaper inte gjorts i tid. ”Syster Bengta säges ha brustit i redovisning för klostrets uppbörd och ränta, för kannor, grytor, kopparkärl, täcken och dukar, för kvarnarna och laxfiskena i Motala, för klostrets järn både i Närke och på Närke, för gråskinn, mårdsinn, hermelin och andra skinn, för de föl och småhästar, som skänktes till klostret, för hur mycket som kommer därifrån – här har abbedissan dock avlagt räkenskap för en tid av två eller tre år – samt slutligen för skänkta skor och kläder.” (Norborg, 1958, s. 126.)

Senare kom ännu tydligare regler om vilka som fick omfattas av klostrets ekonomiska understöd. Abbedissan skulle redovisa vilka personer som klostret förbundit sig att förse med livsuppehälle och vilka som arbetade för klostret. Det var ett sätt att säkerställa att inkomsterna från räntorna i första hand gick till munkarna och nunnorna och att andra inte fick mer än de var berättigade till. Samtidigt tillmättes ekonomiska resultat större vikt. Principen att klostrets överskott skulle delas ut till de fattiga fick så småningom ge vika för expansionen av antal gods som ingick i klostrets godsverksamhet. Det var ett led i att säkerställa klostrets behov av resurser men även för lönsamma placeringar av överskott. Genom det utvecklade redovisningssystemet fick

”

Spänningen mellan den andliga kärnverksamheten i ett kloster, och den ekonomiska basen för detta ledde till olika lösningar under olika tidsskeden.

Vadstena kloster.
FOTO: MIKAEL GUSTAFSSON/IBL BILDBYRÅ

munkarna flera verktyg för att styra och kontrollera den ekonomiska verksamheten.

I ett tredje skede, som nutida historiskt inriktad redovisningsforskning visat, blev redovisningen en metod för att kontrollera kvalitet och därmed för att skapa legitimitet och stärka det andliga. I början av 1430-talet tog påven Eugen IV ett initiativ till ett nytt redovisningssystem som kan ses som en reaktion på en alltför stark betoning av ekonomiska resultat.

Kyrkan började med tiden förlora sin politiska och moraliska auktoritet, inte minst som ett resultat av korruption och låg moral bland prästerna. Idén var nu att ekonomin bara skulle komplettera det andliga. I påvens perspektiv sågs inte redovisning som ett verktyg som skulle möjliggöra expansion av tillgångarna. Redovisningen skulle snarare bidra till att kyrkan koncentrerade sig på sin huvuduppgift. Den skulle leda till god skötsel och stärka det andliga, kyrkans speciella kultur och ideal.

Redovisningen var tänkt att förena det kyrkliga och det profana. Den blev en mix av tekniker för att samla in både finansiell- och icke-finansiell information. Däri ingick visitationer som syftade till att identifiera klostrets fasta och lösa tillgångar och hur verksamheten sköttes. Som stöd vid sådan utvärdering användes tjugopunkter som på ett detaljerat sätt beskrev hur kyrkans ledare skulle arbeta och agera. Därutöver gjordes intervjuer utifrån en bestämd frågelista som rörde moral men framförallt hur tillgångarna användes. Syftet var att säkerställa att tillgångarna användes för kyrkans kärnverksamhet.

Vadstena klostrets utveckling påminner om flera inslag i dagens debatt om välfärdssektorn: frågan om ekonomin tar överhanden, frågan om hur vinster ska hanteras (jämför munkars och nunnors fattigdomslöfte), hur redovisningen ska göras och behovet av regler och inspektioner för kontroll av ekonomi, verksamhet och kvalitet. Vi ser att synsätten och kraven förändras över tiden vilket kan vara ett memento för försök att hitta ”den bästa” formen för att driva välfärdsverksamhet. Hur överskott hanterades kortare och längre perioder såg också olika ut under olika skeden för Vadstena kloster.

I Svenska kyrkan pågår en diskussion om dess roll i välfärdssammanhang. Förr ärkebiskopen har uttalat att det kan vara svårt att säkra kvaliteten för församlingarna som aktörer inom vård och omsorg. Svenska kyrkan ska enligt honom kanske hålla sig till diakonin men gärna se fristående organisationer som Stadsmissionen som välfärdsaktörer. Det som talar för detta är att redovisning gör det möjligt att definiera enheter som går att utvärdera och mäta och därigenom kan ligga till grund för kvalitetssäkring.

Men det är ett problem att mäta hur mycket som satsas i form av resurser i relation till vad en viss enhet faktiskt bidrar med. Och vinst, det vill säga skillnaden mellan förbrukade resurser och det ekonomiska värdet av utförda prestationer, är inte ett säkert tecken på om resurserna har använts på ett effektivt sätt. Bland annat om intäkterna inte avspeglar det värde som skapas för användarna, vilket är fallet när intäkterna utgörs av bidrag från det offentliga. Om däremot en konsument finner att det subjektiva värdet av en tjänst eller vara motsvarar eller överstiger dess pris är det lättare att anta att intäkterna återspeglar ett skapat värde.

Samma problem gäller för skolor, vård och annan omsorg. För att på ett meningsfullt sätt utvärdera en verksamhet krävs att insatserna kan värderas och ställas i relation till något slags värde. Ett sådant värde är naturligtvis svårt att uttrycka i termer av värdeenheter som kan ställas i relation till insatserna. Det kan röra sig om att ge elever förmåga till kritiskt tänkande eller att i vård och omsorg ge berörda möjlighet att leva ett så rikt liv som möjligt socialt och fysiskt.

Komplexa organisationer och komplexa mål kräver komplex redovisning. Vinst räcker inte som bevis på att en organisation drivs på ett bra sätt. Men att generera överskott är viktigt för att organisationer ska kunna utföra sitt uppdrag på ett tillfredsställande sätt. Den ekonomiska redovisningen är det instrument som gör det möjligt att räkna fram ett överskott som i sin tur gör det möjligt att föra en diskussion om hur överskottet kan användas. Men för att kunna bedöma om en verksamhet utförs på ett bra sätt behövs flera olika sätt att redovisa vad som görs och vilka resultat som uppnås. Det är viktigt att organisationer utvärderas med avseende på om de faktiskt uppfyller sina grundläggande uppdrag. Vinst räcker inte som enda mått på det. Detta gällde Vadstena kloster och det gäller välfärdsaktörer idag. ✶

”

Principen att klostrets överskott skulle delas ut till de fattiga fick så småningom ge vika för expansionen av antal gods som ingick i klostrets godsverksamhet.

Regleringen av barns deltagande i sociala medier kritiseras för att begränsa deras rättigheter att uttrycka sig. I svensk offentlighet är föräldraansvar provocerande.

Vuxna vet bättre

Susanna Popova

Det är en märklig och lite gammeldags barnsyn som ligger till grund för beslutet, där barn ses som extremt utsatta och samtidigt som potentiella förövare. Så löd en svensk forskarkommentar till det faktum att EU:s nya dataskyddsförordning nu införlivas i svensk lag. Men barnsynen låter inte särskilt gammaldags.

ALLA VET ATT UNGA inte bara potentiellt kan skada varandra, och andra. De gör det också. Bara under det senaste halvåret finns exempel som de elever i Skåne som talade om för sin lärare att de skulle spränga dennes bostad. Med tillägget: "Du kan säga hej då till din man för du kommer inte att se honom igen." En 14-åring greps av polis sedan han siktat med ett skjutvapen mot en lärare på skolan. En grundskolelev greppade

en kniv i slöjdsalen, och hotade läraren. Två elever uttalade ett sådant hot mot sin lärare att polis tillkallades.

Det nya direktivet innebär att unga upp till 13, eller 16, år ska be sina föräldrar om lov att använda Facebook, Snapchat och Instagram. Sverige får helt enkelt en reglering av ungas deltagande i sociala medier.

Det blev fler reaktioner än den som kritiserade barnsynen. En var att lagen berör var barn deras rättigheter att uttrycka sig, umgås och söka hjälp. För sociala medier ses som en mänsklig rättighet. Och den ska vi, som inte längre är barn, omsorgsfullt bevakas. Det tyckte en docent, som i en nyutkommen bok kallar sig en "ganska normal nathatare". En annan synpunkt var att krav på föräldrars samtycke kan göra att barns internetanvändning går under jorden, vilket gör dem mer utsatta för potentiella faror. Alltså är en åldersgräns inte bara idiotisk, utan farlig.

”

Barn vet att nätet kan vara en konfliktfylld plats, och att de själva kan bidra till det.

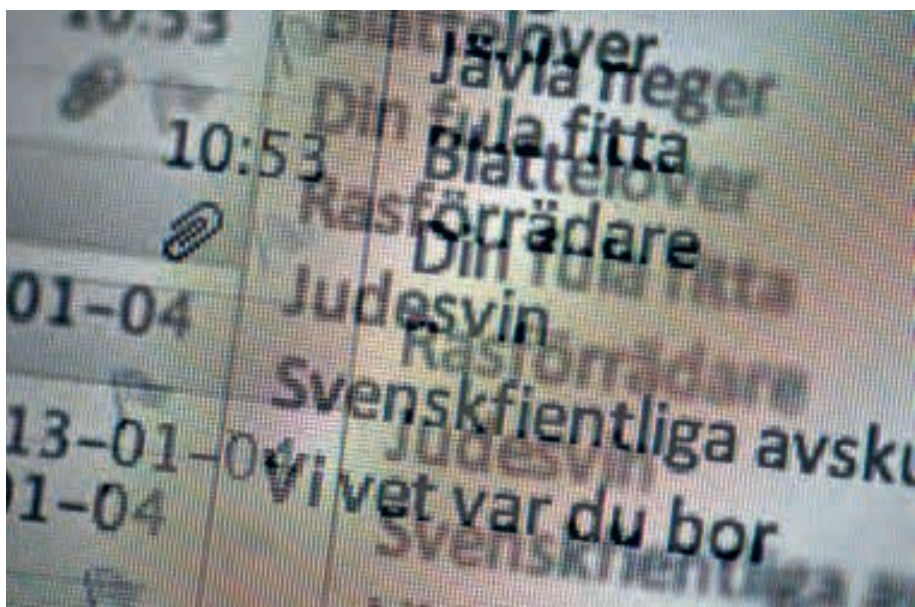

FOTO: JANERIK HENRIKSSON/TT

MEN? UNDER DEN TID barnen helt fritt har haft tillgång till sina "männsliga rättigheter" i form av närvaro i sociala medier har vi läst spaltkilometer om hur illa de kan fara – nät-hat, mobbning och sexuellt utnyttjande. Nu kommer en lag som kräver att föräldrar tar ansvar. Då riktas kritiken mot rättighetsinskränkningar.

För dem som saknar skolbarn levereras nya kunskaper om skolans värld. En rektor anser att skolan kommer att få svårt att följa den nya lagen eftersom de jobbar med Facebooksidor, Instagram och "till och med Periscope använder vi för att förstå hur samhället och omvärlden fungerar". Det är lätt att föreställa sig att dessa företag jublar. Men i många sammanhang är det för många ganska naturligt att följa lagen. Och om föräldrarna inte vill ge sitt samtycke till närvaro på sociala medier, ska då lagen gälla – eller skolans idé om vilka sociala medier som är intressanta att gynna? Vad ska barnen lära sig?

Sen kom reaktionerna på efterlevnaden, eller den förväntade bristen på sådan. "Hur skall man kontrollera det såvida man inte kör med fullständig nätövervakning à la Nordkorea?" var en reaktion. Någon politiker såg en motsats mellan föräldrans ansvar

och lagstiftning, och en annan att det var svårt att kontrollera efterlevnaden. Men det finns många fall då kontroll av efterlevnad är svår, rattonyktighet till exempel, utan att vi får en diskussion om slopande av förbud att köra berusad.

Den digitala världen har visat sig trigga igång de frihetsfixerade. Men tänk om rätt många både föräldrar och barn tycker att det vore skönt med en lag att luta sig mot? För anställda i skolan vet att till exempel åttonde klass, som är full med fjortonåringar, är en väldigt besvärlig period för många unga. Puberteten slår till och den mentala mognaden hänger inte med. Lägg lite sociala medier på det och kaos väntar runt hörnet.

BARN SOM INTERVJUDES i nyhetsinslag där EU:s nya dataskyddsförordning presenterades uppvisade lustigt nog inte övervägande negativa reaktioner. Tvärtom började en del av dem genast förhandla, inte om förordningens vara eller icke vara, utan om åldersgränsen. För den som är intresserad inte bara av barns yttrandefrihet utan innehållet i vad de säger, skulle den reaktionen kunna vara en fingervisning.

Barn vet att nätet kan vara en konfliktfylld plats, och att de själva kan bidra till

det. En annan sak, som somliga barn inser, är att vuxna vet mer än de själva om vad som kan skada barn. Det handlar om vem som har ansvaret för att sätta gränser, vem som är auktoritet – utan att nödvändigtvis vara auktoritär. Men i den svenska egalitära förhållingskulturen, känns en EU-påkallad gränssättning helt enkelt opassande och ett påpekande om att föräldrar ska sätta gränser närmast som en förolämpning.

Föräldrar har haft en svag position i Sverige, ända sen Alva och Gunnar Myrdal i *Kris i befolkningsfrågan* (1934) förespråkade att barn skulle bringas i "samvaro med jämnåriga" vilket "har en oerhörd psykologisk betydelse för deras sunda utveckling". Industrialismen hade försvagat familjens roll och makarna Myrdals recept löd jämnåriga, och "ändamålsenliga uppfostringsmiljöer" i "offentliga barnkammarskolor".

SJUTTIO ÅR SENARE konstaterar utvecklingspsykologen Gordon Neufeld (i boken *Våga ta plats i ditt barns liv. Så stärker du relationen till ditt barn och undviker att barnets jämnåriga övertar din roll*) att vi nått vägs ände. Nu inte bara accepterar föräldrar att barn i första hand vänder sig till jämnåriga för gemenskap och stöd. Många av dagens vuxna uppmuntrar barn att i första hand relatera till varandra, och drar sig därmed undan i den relation där de själva borde vara det viktigaste stödet.

På saker har blivit mer provocerande i svensk offentlighet än föräldrans ansvar. Därför avvisas den nya lag som kommer att hjälpa föräldrar att inte bara se till, utan att verka för, barns bästa.

DEN SVENSKA DISKUSSIONEN om åldersgränser i sociala medier började från en låg nivå. Intressant nog kom strax därefter en av regeringens särskilda utredare med ett förslag för att komma tillrätta med hot och kränkningar av den personliga integriteten på internet. Sättet som föreslogs är en ny straffbestämmelse om olaga integritetsintrång. Att sprida nakenbilder eller så kallad hämndporr är exempel som den nya bestämmelsen omfattar och som har en straffskala från böter till, vid grova brott, fängelse i upp till fyra år.

Frågan är om vuxna har lättare att acceptera tillslag mot vuxenmobbning än förebyggande åtgärder för att skydda unga. Eller kommer frihetsargumentet också här att automatiskt övertrumfa alla andra värden?

Susanna Popova är författare och journalist.

**VOTE
HERE**

POLLING PLACE

TEMA

AMERIKANSKA BILDER

Rapporteringen om amerikansk politik uppehåller sig vid polarisering i Washington och framgångar för extrema presidentkandidater, och det på goda grunder. Oro och missnöje hos väljarna har skapat ovanligt stort utrymme för nationalistisk populism. Samtidigt finns en ljusare vardag: En ung borgmästare i Indiana ser till att praktiska problem blir lösta så en småstad får hoppet tillbaka. I rostbältets Michigan samarbetar politiker och företagsledare om att häva en nedåtgående spiral. Och i huvudstaden slår i alla fall en av statsmakterna – Högsta domstolen – vakt om en lång konstitutionell tradition.

Det fungerar inte

De amerikanska väljarna är på krigsstigen och partietablissemangen pressas av populism och extremism. Den republikanske analytikern David Frum fruktar för USA:s framtid.

Av Mats Wiklund

Så fort ett par centimeter snö faller över Washington utbryter ofelbart ett rejält trafikkaos. Vinterdäck är ett okänt begrepp och snösvängen för en tapper men underbemannad kamp mot elementens raseri.

I slutet av januari drog en snöstorm fram av det slag som går till hävderna. Efter tolv timmar befann sig USA:s huvudstad bokstavligen begravd. All, absolut all, verksamhet avstannade och medierna excellerade i skildringar av skojfriska snöbollskrig och desperata nödrop från isolerade åldringar.

Två dygn senare hade läget stabiliserats men från Dullesflygplatsen gick fortfarande inga bussar och på taxi tvingades man vänta en timme (och betala en förmögenhet). Genom högre makters spel fick jag skjuts in till staden och jag kan rapportera att såväl saltning som plogning lämnade mycket övrigt att önska.

Det var alltså inte helt oväntat att datum och klockslag för min intervju ändrades ett antal gånger. Öppettiderna för Washingtons skolor visade sig vara en nyckfull historia som hårt prövade föräldrar helt saknade inflytande över. Och när jag slutligen träffade David Frum tog det mig – en vecka efter snöstormen – mig åtskilligt förskräckt manövrerande genom Georgetown's oskyfflade gator för att nå den vietnamesiska lunchrestaurangen.

Våra ömsesidiga beklaganden om sakernas tillstånd, David Frum fyllde på med mardrömslika skildringar av den lokala byråkratin kring något så amerikanskt som att köpa en bil, gjorde det svårt att missa symboliken: här fungerar ingenting! Och för många amerikanska väljare som nu på allvar börja ta ställning till partier och kandidater är just detta den givna utgångspunkten. *The system is broken!* Och Washington, som John F Kennedy gav karaktäristiken "a city of Southern efficiency and Northern charm", framstår som själva sinnebild för allt som gått galet.

Men nu är det *payback time!* Och önskan att ge igen med besked är särskilt utbredd bland republikanska väljare som uthärdat Obama och nu med djupaste misstro betraktar sitt eget partis etablissemang. Donald Trumps häpnadsväckande framgångar visar därför,

om inte annat, en längtan efter att göra rent hus med en ordning som inte längre håller måttet. Att pröva något nytt, vad som helst, är därför den grundläggande politiska drivkraften i en valrörelse som helt saknar motstycke i amerikansk historia.

Inför denna utveckling är journalisten, författaren och analytikern David Frum fascinerad men nedslagen. Med sin erfarenhet av nationell politik (talskrivare för George W Bush) och en övertygelse om att det republikanska partiet borde kunna samla breda väljargrupper har han gradvist resignerat över förfallet. I en redan klassisk essä från i höstas i tidskriften *The Atlantic* med den klargörande rubriken "The Great Republican Revolt" gör han upp med en utveckling som tycks ha helt sparat ur. Den vita medelklassen känner sig rädd och sviken inför en ökad ekonomisk osäkerhet, men istället för att försvara deras intressen tar republikanerna parti för Wall Street. Processen har pågått i flera år och nu är inbördeskriget – mellan partiets penningstarka intressen och dess gräsrotter och aktivister – ett faktum.

Mats Wiklund (MW): Din oro över republikanernas utveckling skulle väl också kunna gälla det politiska systemet i stort? Jag tänker på mottagligheten för populism, aggressiva budskap och polarisering.

David Frum (DF): Ja. Men låt oss vidga perspektiven ytterligare. Svenskar, tyskar, briter och andra européer som undrar över vad som händer här borde faktiskt inte förvånas. Samma sak händer hos er. Våra politiska institutioner skiljer sig åt, men råmaterialet är detsamma. Om ni hade vårt system skulle resultatet bli ungefär detsamma som här, och vice versa.

MW: Så vad är det som händer?

DF: Tre krafter driver nu på utvecklingen i väst: en nedväxling av ekonomisk tillväxt sedan år 2000, en åldrande befolkning och en accelererande etnisk olikhet. Kampen om resurser hårdnar samtidigt som det blir allt svårare att komma överens om principer för fördelningen av dem. Detta är vad som drabbat både oss och er. »

AMERIKANSKA BILDER

Senator Ted Cruz. Stöds av de kristna, avskys av sina kolleger.

FOTO: MATTHEW CAVANAUGH/GETTY IMAGES

Reaktionerna hos amerikanska väljare är desamma som de som röstar på Nationella fronten, UKIP eller Sverigedemokraterna.

MW: Den amerikanska konstitutionen är trots allt utformad för att klara av konflikter och motsättningar. Meningen är att systemet närmast ska framtvunga överenskomelser. Men nu hävdas från flera håll att det inte längre klarar uppgiften eftersom demokrater och republikaner är så oeniga. Istället uppträder kongressen alltmer som partier i en parlamentarisk demokrati vilket gör det väldigt svårt för en majoritet att agera. Håller du med om det?

DF: Det ligger mycket i det. Men vad vi ser är inte unikt. Det påminner mycket om USA under 1880-talet som var extremt polariserat. Men det var inte en ideologisk polarisering utan skillnaderna mellan partierna hade att göra med kulturella och regionala skillnader. Då som nu rådde betydande politisk instabilitet och det var svårt att bilda majoriteter. Allt detta skedde förstas mot en bakgrund där kvinnor saknade rösträtt och svarta män som ville rösta systematiskt terroriserades.

MW: Så det ser kanske värre ut än det är?

DF: Om du vill skriva en text om att amerikansk politik egentligen fungerar bra så håller jag inte med.

MW: Inte?

DF: Nej. Den fungerar riktigt dåligt. Men å andra sidan har amerikansk politik *alltid* fungerat dåligt. Allt här tar längre tid, är mer slösa och ineffektivt i jämförelse med europeiska länder. Om man ska genomföra stora reformer, som till exempel Obamas sjukförsäkringsreform, blir kostnadsökningarna ofrånkomligen gigantiska. Det är också *mycket lättare* att stoppa förslag här. Särskilt resen och påtryckningsgrupper har ett stort inflytande. Vilket i och för sig är bra, eftersom det visar att politikerna reagerar på väljarnas synpunkter, men dåligt om en liten minoritet kan stoppa vad en stor majoritet vill.

MW: Låt oss återvända till republikanerna och prata om Donald Trump. När jag läser din essä i *The Atlantic* kan jag inte annat än dra slutsatsen att han är en logisk följd av hela den utveckling inom partiet som du analyserar. Att en sådan person dyker upp på scenen borde egentligen varit väntat.

DF: Ja, jag tror att det var förutsägbart att amerikansk politik skulle röra sig i en nationalistisk-populistisk riktning. Men att Trump, som är en showman, skulle besitta en reell politisk talang kunde ingen förutse.

MW: Vad betyder det för makteliten inom det republikanska partiet?

DF: Vad den här valrörelsen visat är att en ideologisk konservatism inte längre är en överordnad, styrande princip för de flesta republikanska väljare. Det är i grunden vad det här handlar om. Amerikansk konservatism består av ett antal faktorer som vi är så vana vid att vi utgår från att de passar ihop. Men när nu det republikanska "etablissemangen" angriper Trump för att inte vara en riktig konservativ hänvisar de till åsikter och värderingar som aldrig varit särskilt populära hos partiets bas.

MW: Ja, du påpekar ju att Trumps väljare till stor del är ointresserade av ideologi. Istället är det deras ekonomiska situation som engagerar dem. Rädslan för en osäker framtid.

DF: Visst. Det finns en mängd principer och ställningstaganden på ideologisk grund som ständigt sysselsätter olika fraktioner inom republikanerna men som inte betyder ett smack för väljarna. När till exempel Trump attackerar för att inte vara en renodlad anhängare av frihandel bryr sig ingen. Och det är bara en av flera andra frågor som bara angår några hundra människor i Washington. För dem är det ett lackmustest, men för tiotals miljoner amerikaner som kallar sig

konservativa framstår det som obegripligt. Upproret inom republikanerna och Trumps framgångar har gjort att det här gapet blivit tydligt.

MW: Många av Donald Trumps anhängare är också lågutbildade.

DF: Det stämmer. Men vars och ens ekonomiska intressen, oavsett utbildningsnivå, är värda lika stor respekt. Och även om man har en ganska låg utbildning har man samtidigt en ganska god uppfattning om vad som gynnar en personligen. 2012 gick republikanerna till val på att balansera budgeten ("Ryanplanen") som bland annat innebar stora nedskärningar i välfärdsprogram. Förslaget var inte bara djupt impopulärt i hela väljarkåren utan även bland många republikanska väljare. Men partiet intalade sig att detta skulle rädda Amerika och visa prov på ledarskap. Inte nog med att man förlorade 2012. Det visade sig också att republikanernas väljare motsatte sig nedskärningar i sjukförsäkringssystemen lika mycket som demokraterna.

MW: Trump har uppenbarligen dragit sina slutsatser av valförlusten.

DF: Han har en helt annan inställning. Han lovar väljarna att inte peta i välfärdsprogrammen men kräver stora restriktioner för immigranter. Han har ändrat uppfattning om vapeninnehav och är nu en stor entusiast. Han är protektionist och, även om ingen egentligen tror honom, säger rätt saker om abort för att inte skapa oro. Han leder en proteströrelse mot de värderingar som präglar USA de senaste 30 åren. Det visar sig vara mer populärt än att dra ner på pensioner och sjukvård.

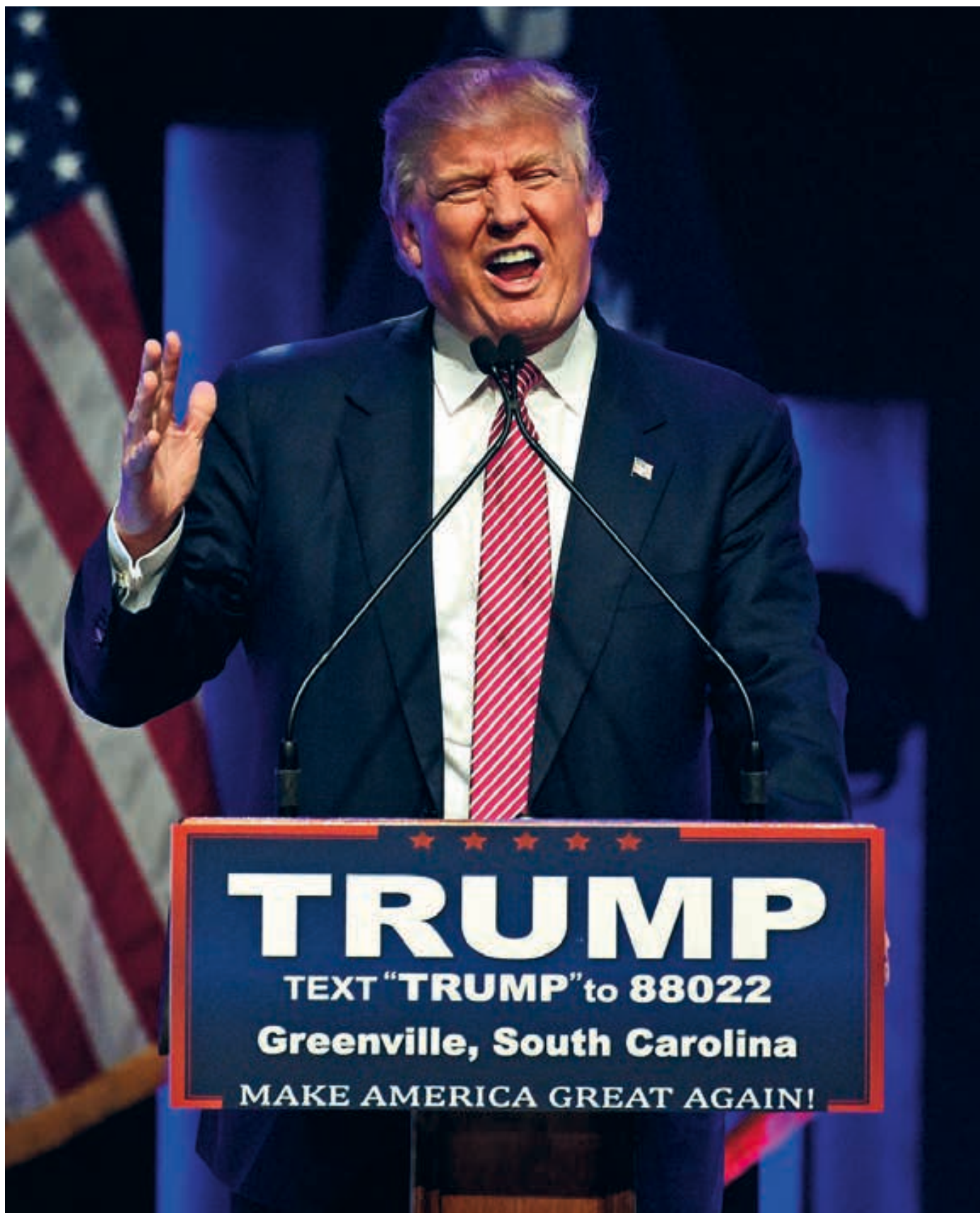
MW: Svårt att argumentera emot.

DF: Den stora överraskningen är hur överraskade alla är. Och vad det avslöjar är aningslösheten hos ledande republikanska politiker.

MW: Splittras republikanerna om Trump blir partiets presidentkandidat?

DF: Många inom partiet kommer att jobba med mindre entusiasm. Många kommer, tyst och diskret, att föredra Hillary Clinton. Det kommer att bli mycket svårt för honom att få fram pengar till

>>

Senator Marco Rubio.

FOTO: CHIP SOMODEVILLA/GETTY IMAGES

sin kampanj. Och det kommer att råda stor missämja mellan gräs-rötter och partiledning. Men, låt mig ställa motfrågan: Splittrades demokraterna 1968?

MW: Nej.

DF: Alltså, nej, republikanerna splittras inte.

MW: Är det möjligt att Trump kan förlora?

DF: Naturligtvis. 60 procent av republikanerna uppger att de aldrig skulle rösta på honom. Men om Trump inte nomineras kan ändå ingenting bli som förr. De republikanska gräsrotterna är inte längre uppdelade mellan en pragmatisk och en mer konservativ-ideologisk falang. De känner sig ekonomiskt utsatta, är populistiska och nationalister. Partieliten ställer sig helt främmande inför de uppfattningarna. Även om en mer moderat republikan skulle nomineras är dess ställning allvarligt undergrävd.

MW: Jag hoppas att du inte misst tycker.

Men vad gör du själv om Trump blir kandidat? Avstår från att rösta?

DF: Jag vet inte. Jag funderar på saken. Flera av mina politiska uppfattningar skiljer sig från de flesta republikaners. Jag är anhängare av en, om än återhållsamt utformad, välfärdsstat. Jag anser att vi behöver någon form av generellt sjukförsäkringssystem. Men jag är också för en restriktiv linje i immigrationspolitiken och anser att samhällen som alltför hårt förordar diversifiering riskerar att få problem. Å andra sidan är jag övertygad om att man måste ha vissa kvaliteter och egenskaper för att kunna vara president. Historien visar att när personer som saknar dem blir president kommer det att gå illa och få konsekvenser för oss alla. Jag tror inte att Trump har de egenskaper som krävs för att vara president. Jag tror inte att han förstår eller har lösningar på landets problem och kommer inte att klara av att samarbeta med en republikanskt styrd kongress. Det kommer att sluta med att den istället styr honom.

MW: Står han överhuvudtaget för något positivt?

DF: Ja. Han har tvingat republikanerna att uppmärksamma behoven hos sina medelklassväljare.

MW: Det pågår också ett slags uppror mot eliten inom demokraterna, vilket Bernie Sanders framgångar väl visar. Men det tycks ändå ske inom kontrollerade former och utan samma ursinne som hos republikanerna. Varför är de inte lika arga?

DF: Att Obama sitter i Vita huset är en viktig förklaring. En annan är att demokraterna varit bättre på att fånga upp sina väljares åsikter och oro. Bernie Sanders är dessutom gammal, föga dynamisk och kommer från en obetydlig och liten delstat. Han riktar inte in kritiken mot sitt parti.

MW: Och hur ska det gå för Hillary?

DF: Hennes försvagning beror framförallt på den plötsliga nedgången i den globala ekonomin. Så sent som i december såg det mycket ljusare ut. Nu är det inte längre lika gynnsamt att företräda partiet som innehar Vita huset.

MW: Jag kan ändå inte låta bli att återkomma till detta med den polariserade politiken och bristen på vilja och förmåga att komma överens. Visst är det väl ändå så att väljarna, både demokrater och republikaner, vill att politikerna ska samarbeta?

DF: Det stämmer, till en viss gräns. Människor vill ha en större enighet. Men de som tycker så vill samtidigt att det ska vara "enighet på mina villkor". Önskan om gemensamma lösningar kolliderar ständigt med verkligheten.

MW: Låt mig ställa frågan så här: Men ute i landet då? Vi har uppehållit oss vid den nationella nivån. Är det inte annorlunda i delstatsförsamlingarna och på lokal nivå? Nog finns det till exempel pragmatiska och samarbetsinriktade guvernörer som får saker och ting utförda?

DF: Ja, men republikanerna har majoritet i de flesta delstatsförsamlingarna. Även om det finns fraktioner inom partiet är det alltså lätt att kompromissa och nå resultat. Men jag vänder mig emot beskrivningen av vårt politiska system som paralyserat. Det stämmer inte med verkligheten. Inte sedan Lyndon Johnson har en president utträttat lika mycket på så stora områden i inrikespolitiken som Barack Obama.

Vissa är kanske besvikna över resultaten, men det är ett faktum. Låt mig till exempel nämna Obama Care (sjukförsäkringsreformen). Förändringarna av hur de finansiella institutionerna fungerar är de mest genomgripande sedan 1930-talet. Hans ekonomiska stimulanspaket var gigantiskt, mycket större än vad Franklin Roosevelt någonsin genomförde. Hans ned-

skärning av försvarsutgifterna är större än de som gjordes efter kalla krigets slut. Budgetunderskottet minskar kraftigt, bland annat efter höjda skatter. *He's done a lot!*

MW: Det motsäger bilden av ett politiskt system som håller på att rasa samman.

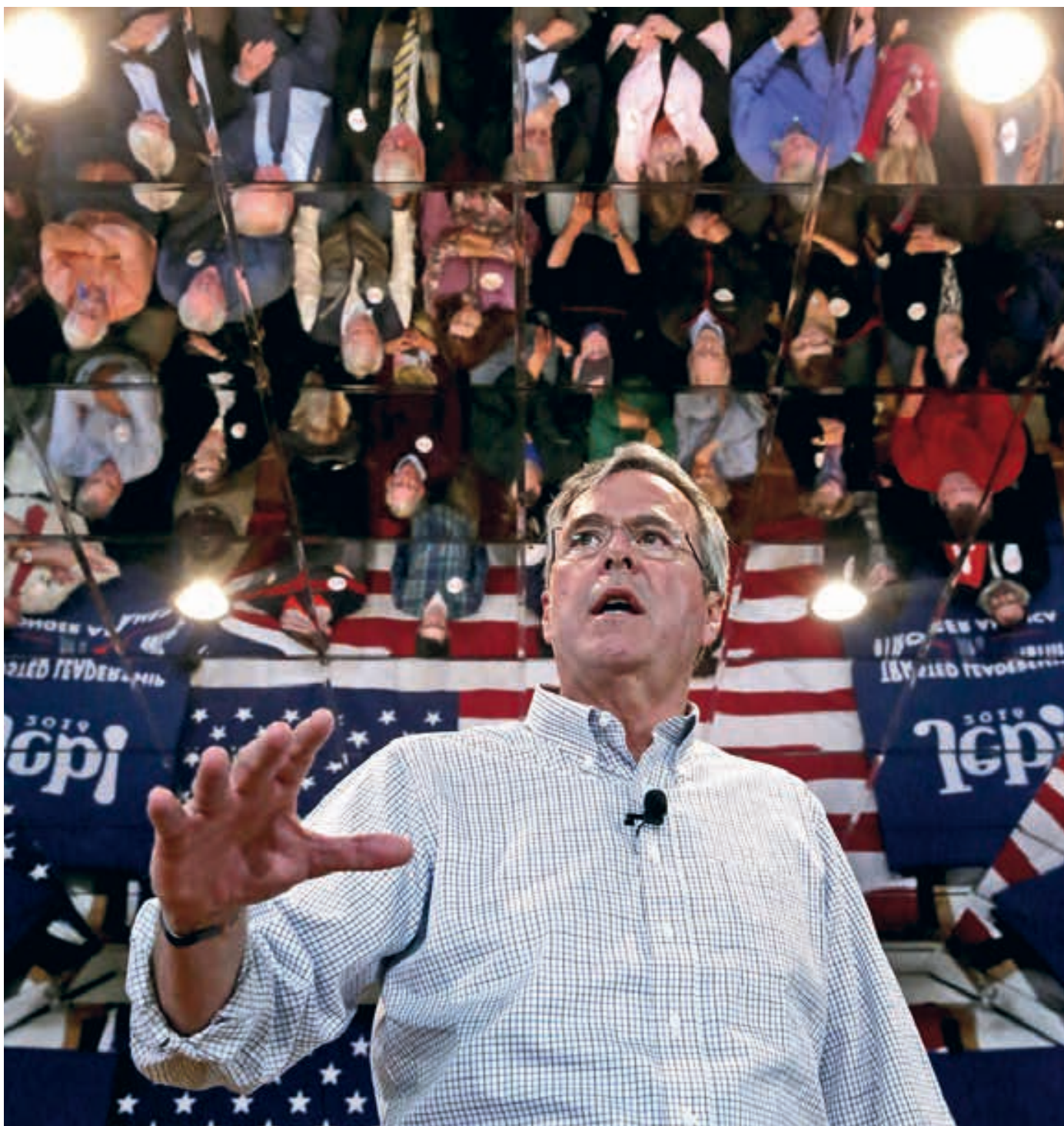
DF: Det är splittrat, men det är en annan sak. Vissa har ett behov att skapa vinnare och förlorare. Och ju mer aktiv man är, desto mer vinnare och förlorare. Obamaåren har skapat en mängd vinnare och förlorare. Att förlikas är alltså svårare än någonsin. För att det ska ske måste vinnare och förlorare inse att de har mer gemensamt än de skulle ha åtskilda. Så var det i USA efter kriget fram till 1970-talet, en efterkrigskonsensus där vi var mer homogena och mer nationellt enade än någonsin. Ett annat sätt att förlikas har varit att ge alla något. Vissa får mer, till exempel försvaret. Men de sociala utgifterna ökar, om än inte lika mycket. Idag saknas mekanismerna för att förlikas.

MW: Låt oss säga att republikanerna förlorar presidentvalet. Skulle det framtvinga ett nytänkande och en omorientering, som hos demokraterna efter tre raka förluster på 1980-talet?

DF: Det skulle det kanske. Men det skulle inte göra USA:s problem lättare. Under en president Hillary Clinton skulle republikanerna mobilisera mot henne och med all säkerhet fortsätta att dominera kongressen. Ett annat problem är att det skulle bli omöjligt att

*"Den stora överraskningen
är hur överraskade alla är.
Och vad det avslöjar är
aningslösheten hos ledande
republikanska politiker."*

AMERIKANSKA BILDER

Jeb Bush: Etablissemangets hopp och besvikelse.

FOTO: CHIP SOMODEVILLA/GETTY IMAGES

hejda inflödet av immigranter. Vi måste först få igång den ekonomiska tillväxten genom att hålla räntorna ultralåga och inte låta oss luras av de som säger att migration ökar tillväxten.

MW: Men ännu ett förlustval borde väl ändå påverka republikanerna?

DF: Efter (förlust)valet 2008 bestämde sig republikanerna för att partiet inte hade varit tillräckligt libertarianskt. Partiet började alltså förordna nedskärningar och utgiftsminskningar. Om partiet

förlorar under Donald Trump hoppas jag att det rör sig mot mitten. Men det kan också röra sig i en mer nationalistisk och populistisk riktning. Frågan är alltså: Kommer republikanerna att utvecklas till att bli som David Camerons De konservativa eller som Marine Le Pens Nationella fronten? Jag längtar efter Dwight Eisenhower, men han verkar inte tillgänglig.

Mats Wiklund är redaktör i Axess.

Brandmän bekämpar en eld som brutit ut i en övergiven byggnad i Detroit. Staden har tiotusentals byggnader där ingen bor eller arbetar.

FOTO: ANDREW BURTON/GETTY IMAGES

Ur askan igen

Få delstater har upplevt så dramatiska uppgångar och fall som Michigan. Nu är man på väg att resa sig igen efter en kris som var nära att slå ut hela bilindustrin.

Av Anders Rönmark

Passkontrollanten på O'Hare-flygplatsen i Chicago undrar: "Ditt slutliga resmål är Detroit, Michigan. Varför?" Jag förklarar mitt ärende, han avbryter mig med ett vänligt men bestämt "Sir, please" och ett leende. "Det var en retorisk fråga."

Speramus meliora; resurget cineribus.

Detroits stadsmotto, en förhoppning om att något bättre ska resa sig ur askan likt en Fågel Fenix, var en from önskan efter den stora branden 1805. Hundra år senare hade man rest sig ur askan; bilindustrin förändrade världen och nu stod Michigan i centrum.

Ytterligare hundra år senare – aska igen.

Michigan har upplevt sina toppar och dalar under sina snart tvåhundra år som delstat (då Detroit's motto antogs var det fortfarande drygt 20 år kvar innan Michigan skulle bli den 26:e stjärnan på den amerikanska flaggan), något som kanske inte borde förvåna med tanke på hur mångfasetterat området är.

En delstat med den tyngsta och mörkaste av industristäder, men också en jordbrukarbygd med en förunderligt vacker natur. En naturlig del av The Midwest, men med nära band till Kanada; när rockbandet Journey sjunger om "a city boy, born and raised in South Detroit" i låten *Don't stop believin'* smälter folk från Michigan – åker du söderut i gränsstaden Detroit hamnar du i kanadensiska Windsor.

Klassiska arbetarstäder, exklusiva tjänstemannaförorter och några av USA:s mest välkända universitetsstäder samsas i en delstat där demokraten Barack Obama vann överlägset i presidentvalet både 2008 och 2012, men som haft republikaner i guvernörsbostaden under sjutton av de senaste tjugofem åren. Under fotbolls-säsongen är delstaten splittrad – antingen bär du gult och blått (The University of Michigan) eller så bär du grönt (Michigan State) – men när NHL-hockeyn går in i slutspelstider kan alla i Michigan slutligen enas om att Detroit Red Wings är världens bästa hockeylag.

Och så har vi bilen.

Den som USA stannar utan och som landets infrastruktur, och en inte oväsentlig del av ekonomin, är byggd kring. Den som gjort Michigan stort, starkt och stolt. Den som inneburit arbete och tillväxt och som gjort att Detroit kan användas som ett samlingsnamn för en hel industri.

Få delstater drabbades hårdare av den globala finanskrisen än

Michigan. När bilindustrin, ryggraden i Michigans ekonomi, kollapsade gjorde delstaten detsamma. BNP sjönk kraftigt och arbetslösheten fördubblades; under en period var den uppe i drygt 14 procent, mest i hela USA. Den största staden Detroit – Lansing må vara delstatshuvudstad, men Detroit är den ekonomiska motorn – tog givetvis den hårdaste smällen, men även städer som Dearborn och Flint drabbades hårt. När president Obama och den amerikanska kongressen arbetade fram ett räddningspaket för de största biltillverkarna gjorde man det med en "too big to fail"-argumentation och ett underförstått budskap om en hel delstats undergång; kongressledamöter från Michigan vädjade om ett räddningspaket inte bara för en av USA:s viktigaste industrier utan också för en av USA:s mest berömda städer och en av de största delstaterna.

Att Michigan idag har sin lägsta arbetslöshet på över tio år (strax över 5 procent), och med prognoser på en fortsatt sjunkande arbetslöshet under 2016 och 2017, har inte bara med bilindustrins återkomst att göra. De 400 000 nya jobben har även tillkommit i tillverkningsindustrin, inom turismsektorn och i tech-företag – och detta tack vare en kombination av företagande, filantropi och pragmatisk politik.

Dan Gilbert har på många sätt blivit symbolen för Detroit's återkomst. På ett sätt är det ironiskt. Grundstenen i hans imperium heter Quicken Loans och tillhandahåller bland annat snabba bostadslån via nätet, vars påverkan på den amerikanska ekonomin givetvis kan diskuteras... Gilberts beslut att bygga upp Detroit igen har dock utan tvekan varit avgörande för dess comeback. Redan i oktober 2011, ett och ett halvt år innan Detroit blev den största staden i USA till dags dato att sättas under en form av offentlig konkursförvaltning, publicerade *The Economist* en artikel på temat "So cheap, there's hope" och berättade om Dan Gilberts planer. Han hade redan flyttat sitt företags huvudkontor in till Detroit's nedgångna stadskärna, börjat förvärva fastigheter och sett till att unga människor börjat slå ner bopålar i själva staden, inte i någon av de välmående förorterna. Pengar spelar givetvis in – enligt beräkningar gjorda av affärstidningen *Forbes* räcker det i Detroit med drygt 40 000 dollar i årsinkomst för att nå samma levnadsstandard som »

100 000 dollar ger dig i New York eller 140 000 dollar i San Francisco – men det handlar också om Gilberts sätt att bygga företagskultur. Det ska vara häftigt att arbeta i Detroit.

Det bör nämnas att det inte bara är Dan Gilbert som satsat resurser på att få staden att växa (pizzamogulen Mike Ilitch planerar exempelvis ett nytt nöjesdistrikt för drygt 650 miljoner dollar, där bland annat hans hockeylag Detroit Red Wings ska få en ny arena). Kostnadsmedvetna företagsledare ser chansen att kapitalisera på billiga hyror och fastigheter – ”so cheap, there’s hope”, som sagt – och där det är billigt att bo och verka, där flyttar också *start-ups* och kulturarbetare in, vilket bidrar till att skänka Michigans största stad en aura av nytänkande och kreativitet. För att förstå Michigans återkomst går det dock inte att förbise de gamla företagen som gjorde delstaten stark.

De tunga industrierna och största arbetsgivarna. ”The Big Three” – Ford, Chrysler och General Motors. Bilindustrin sänkte delstaten och bilindustrin hjälper den att komma tillbaka. Lika viktig som president Barack Obama var för att ett räddningspaket för bilindustrin skulle kunna hamras fram, lika viktiga är verkställande direktörer som Mark Fields (Ford), Mary Barra (General Motors) och Sergio Marchionne (Chrysler) för att Michigans ekonomi ska fortsätta att växa. Just Marchionnes betydelse för Chrysler kan inte nog överskattas. Den italiensk-kanadensiske vd:n förvandlade först Fiats röda siffror till svarta och såg sedan till att sammanfoga det italienska bilföretaget med Chrysler, något som visat sig vara helt avgörande för det sistnämnda märkets överlevnad. Produktionen i Michigan har ökat och Marchionne har med symboliska beslut markerat Detroitets betydelse för företaget och flyttat in personal från förorten Auburn Hills till stadskärnan.

”Folket i Detroit och i den här regionen har bidragit till att göra vårt land stort igen”, förklarade Marchionne i en radiointervju för ett par år sedan. ”Vi är stolta att kunna säga att det är härifrån vi kommer.”

”Imported. From Detroit.” Det var budskapet i den reklamfilm med rapparen Eminem som Chrysler lanserade i samband med alla amerikaners stora tv-högtid Super Bowl 2011. I den drygt två minuter långa reklamfilmen berättades historien om ett Detroit som hade varit ”to hell and back”, om ett industriellt arv och om amerikansk bilkvalitet.

Även om Chrysler ändrat sin slogan – nu är det ”America’s

Comeback: Invigning av nyrenoverat ungdomscentrum i Detroit.

FOTO: PAUL WARNER/GETTY IMAGES

Import” som gäller – så kände sig Michiganbor i allmänhet och Detroitbor i synnerhet oerhört stolta över en film som både visade upp den ”blue collar”-attityd som satt sin prägel på delstaten och gjorde tydligt för det amerikanska folket att kända märken och stora företag kommer från Michigan. Det är inte bara bilar som producerats i Michigan. Frukostflingor från Kellogg’s, pizzor från Domino’s och Little Ceasar’s, mat från Meijer, vitvaror från Whirlpool; varje dag konsumerar miljontals människor världen över produkter från företag som startat sin verksamhet i Michigan. Det betyder inte bara att det finns huvudkontor och företagsledning på plats i delstaten; det betyder också att det finns avsevärda mängder ”old money”.

Den amerikanska traditionen av filantropi och mecenatverksamhet är lång och står sig fortfarande stark. Det ligger mycket i John D Rockefellers citat om att man ska betrakta givandet inte bara som en plikt, utan som ett privilegium; genom filantropisk verksamhet kan en förmögen person, en välmående familj eller ett starkt företag inte bara visa på socialt ansvarstagande utan också markera sin ställning och sin status i samhället, särskilt på det lokala planet. Michigan, med sin tradition av starka företagsbyggen och förmögna personer, saknar inte filantroper och stiftelser. Alla är självfallet inte lika stora som WK Kellogg Foundation (med säte i staden Battle Creek), som med sina nära 50 miljarder kronor i fonderade medel är en av världens största välgörenhetsstiftelser, men organisationer som The Kresge Foundation (Troy), Charles Stewart Mott Foundation (Flint), William Davidson Founda-

tion (Troy) och Max M and Marjorie S Fisher Foundation (Southfield) bidrar alla till näringslivssatsningar, utbildningsinitiativ och kulturprojekt i Michigan. När Detroitets konkursförvaltare övervägde att sälja delar av Detroit Institute of Arts konstsamling bidrog stiftelser som The Kresge Foundation och The Ford Foundation (som inte har sin primära verksamhet i Michigan, men som givetvis har starka kopplingar till delstaten) med mer än två miljarder kronor för att rädda kvar samlingen i Detroit. När Michigan kallar kommer ofta de gamla pengarna.

De pågående primärvalen innehåller inga politiker från Michigan. Det brukar nationella primärval sällan göra. Mitt Romney försökte förvisso plocka lite poäng på att han var upp vuxen i Detroit när han kandiderade till president 2012, men det sköts snabbt i sank. Demokraterna pekade på det faktum att Romney var upp vuxen i den rika förorten Bloomfield Hills, inte i Detroit, och att han uttalat sig negativt om bilindustrin i delstaten; Romneys bakgrund som OS-general i Utah och guvernör i Massachusetts lyftes fram betydligt mer än hans rötter i Michigan under resten av hans kampanj.

Faktum är att medan en av granndelstaterna, Ohio, skickat ett halvdussin män till Vita huset, och en annan, Illinois, stoltserar med både en av de främsta presidenterna (Abraham Lincoln), en av de sämsta (Ulysses S Grant) och dessutom den nuvarande (Barack Obama), har bara en ”Michigander” nått landets högsta ämbete. Han är dessutom den ende president som aldrig vunnit ett nationellt val vare sig som vicepresident- eller presidentkandidat. Gerald Ford halkade in på grund av avgångar (först vicepresident Spiro Agnew, sedan president Richard Nixon) och sparkades ut utan att ha fått chansen att sitta ens en hel mandatperiod i Ovala rummet. Den amerikanska väljarkåren ansåg inte att den lågmälda och pragmatiska Ford – som, trots sin hemstat, inte tillhör den mäktiga bilfamiljen – var av det rätta presidentvirket.

*”Om det är någon gång
lokalpatriotism, inte bara hos
enskilda individer, utan hos
företag och förmögna familjer, är
nödvändig så lär det vara nu.”*

AMERIKANSKA BILDER

Återkomstens symbol: Dan Gilbert.

FOTO: JEFF KOWALSKY/BLOOMBERG/GETTY IMAGES

När en annan pragmatisk republikan från Michigan, Rick Snyder, säkrade en andra mandatperiod som guvernör i delstaten i valet 2014, började det spekuleras i att Snyder kunde vara en potentiell presidentkandidat, eller möjligtvis en vicepresidentkandidat. Det verkade otroligt då och framstår som än mer osannolikt idag. En person som gör politisk debut efter att han passerat de femtio, och som marknadsför sig som "One tough nerd" (på Twitter återfinns han som @onetoughnerd) vinner inga presidentval. Han kan dock vinna guvernörsval i Michigan, både en och två gånger. Snyder, en framgångsrik affärsman som år 2010, vid en ålder av 52 år, vann sitt första val någonsin och blev Michigans 48:e guvernör, har gjort sitt bästa för att leva upp till sitt smeknamn. Hans arbete har till stor del handlat om att tillsätta *emergency managers* för städer och områden där lokalpolitikerna och den lokala förvaltningen inte klarat sitt uppdrag, men Snyder själv har sett jobbskapande som sin främsta uppgift. Som många republikanska guvernörer har han satsat tid och kraft på att minimera byråkrati och regelkrångel kring småföretagande, samt skurit i delstatens bolagsskatter, vilket uppfattats som mycket positivt av näringslivet; Michigan har klättrat kraftigt i nationella rankingar över företagsklimat under åren då Rick Snyder suttit som guvernör. Snyder är i dagsläget den enda certifierade revisorn som innehar en guvernörspost i USA, något som givetvis uppmärksammats i revisorskretsar, där hans smeknamn inte uppfattas ha samma ironiska klang som för många utomstående betraktare. Han har också gått in för att balansera budgetar och, framför allt, ha budgetar klara i tid.

Rick Snyders möjligheter till en nationell karriär inom det republikanska partiet förvandlades från goda till relativt små då han valde att inte göra motstånd mot president Obamas sjuk- och hälsovårdsreform. Under början av 2016 har de grusats fullständigt då det visat sig att de boende i staden Flint under många år druckit blyförgiftat vatten. I presidentvalsrörelsen 2012 missade inte Obama och hans vicepresident Joe Biden ett tillfälle att referera till Michigans comeback – "Bin Laden is dead, but Detroit is alive" – men 2016 lär det handla mer

om Flint och det faktum att det fortfarande finns människor i USA som inte har tillgång till rent vatten. Hillary Clinton har redan hållit ett stort valmöte där och strålkastarljuset lär under de kommande månaderna riktas mer mot Michigans svårigheter än mot dess framgångar; Flint riskerar att bli Rick Snyders tunga och dystra eftermäle, och återigen sätta en krisstämpel på hela delstaten.

Det finns ingen anledning att förneka att Michigan, och särskilt Detroit, står inför stora utmaningar de kommande åren. Staden Detroit, motorn i delstaten, brottas fortfarande med stora ekonomiska problem, underpresterande skolor och hög brottslighet. Det kommer att krävas breda politiska lösningar – de kriskommissioner som Rick Snyder haft för vana att sätta samman under sin tid som guvernör har alla innehållit både demokrater och republikaner – och ett pragmatiskt synsätt för att ta staden framåt. Borgmästaren Mike Duggan, som då han svors in på nyårsdagen 2014 blev den första vita borgmästaren i staden på 40 år, kommer att behöva arbeta med delstatspolitikerna, politikerna i Washington, företagsledarna i Michigan och de stora filantroperna och mecenaterna för att få maskineriet att fungera.

Låga oljepriser gör att den nära framtiden ser relativt ljus ut för bilindustrin och Michigans arbetslöshet beräknas sjunka under 5 procent under första kvartalet i år (för Detroit, som 2013 hade en arbetslöshet på över 22 procent handlar det i ett första skede om att komma ner under 10), men omställningen från en industridelstat till ett kunskapssamhälle är nödvändig. Den kostnaden kommer att behöva delas mellan fler än bara skattebetalarna i Michigan. Om det är någon gång lokalpatriotism, inte bara hos enskilda individer, utan hos företag och förmögna familjer, är nödvändig så lär det vara nu.

Att det finns något stort i Michigan lär folk som arbetar i Illinois aldrig bli övertygade om, men att delstaten som finanskrisen nästan dödade har återhämtat sig väl, och är på frammarsch, råder det ingen tvekan om.

Den vandrigen framåt har pågått ett bra tag nu.

Anders Rönmark är politisk redaktör
i Tidningen Ångermanland och Örnsköldsviks Allehanda.

Den goda viljan i South Bend

För den som resignerar inför Washingtons läsningar finns hopp att hämta i den lokala politiken. Indiana visar att idealism och samarbete har en framtid.

Av Kristen Soltis Anderson

Underhållning kan vara en spegel av stämningarna i ett land. Det vi ser på när vi vill roa oss är en spegelbild av vår kultur vid ett givet tillfälle.

Under den avslutande delen av president Bill Clintons tid i Vita huset var tv-serien *Vita huset* (*The West Wing*) både emotionellt och intellektuellt tilltalande, med dess optimistiska syn och en politisk ledning som huvudsakligen bestod av goda människor som brydde sig om sitt land. Jag räknar mig till dem som inspirerades till att göra politisk karriär som en följd av det positiva och sympatiska porträttet av Washington i den TV-serien.

Idag är det dock en mycket mer dyster syn på Washington som möter tittarna.

Netflix tv-serie *House of Cards* skildrar den mordiske och beräknande Frank Underwoods politiska uppgång, porträtterad som statsmannens motsats av skådespelaren Kevin Spacey. HBO:s tv-serie *Veep* ska egentligen vara komisk, men är en deprimerande träffsäker skildring av hur odugliga och egennyttiga de som arbetar i Washington är.

När de amerikanska presidentkandidaterna inledde sina kampanjer inför primärvalet fanns det en sak som de kunde vara överens om: Washington fungerar inte.

Den republikanske senatören Ted Cruz från Texas, som vann primärvalet i Iowa, har suttit i senaten i fyra år och rasar mot det han kallar "Washingtonkartellen". Senator Bernie Sanders från Vermont, en socialist, efterlyser ständigt en politisk "revolution". Guvernörer som Jeb Bush från Florida och Chris Christie från New Jersey (men som hoppade av efter primärvalet i New Hampshire) manar regelbundet till att ta makt från Washington; senatorer rasar mot kongressen trots att de själva är en del av den.

Det är inte någon överraskning att alla säger att Washington inte

fungerar. Det amerikanska folket håller med. I januari 2016 redovisade opinionsundersökningsinstitutet Gallup att åtta av tio amerikaner ogillade det arbete som kongressen utförde. Den ena opinionsundersökningen efter den andra visar att amerikanerna är djupt skeptiska mot och frustrerade över de statliga myndigheterna och de folkvalda i Washington. Partipolitiska läsningar och djupa, grundläggande meningsskiljaktigheter mellan president Obama och republikanerna i kongressen har lett till att det inte gått att få särskilt mycket gjort.

Det vore lätt att se på den amerikanska politiken med en känsla av förtvivlan. Mycket lite blir gjort i Washington, och trots presidentkandidaternas retorik verkar det inte troligt att de politiska hjulen kommer att börja snurra inom den närmaste framtiden.

En politisk tv-serie under de senaste åren hade dock en soligare och mer optimistisk atmosfär, NBC:s omtyckta *Parks and Recreation*. Tv-serien skildrar det politiska styret i den lilla fiktiva staden Pawnee, Indiana. Där är tjänstemännen allt annat än perfekta, men trots det lyckas de åstadkomma små men konkreta positiva förändringar i invånarnas liv.

Det är knappast en slump att det är i lokalpolitiken, på hemmaplan, som tittarna är mer beredda att tro på att det goda kan segra och att tjänstemän försöker göra det rätta. I städer och stater i hela Amerika gör borgmästare och guvernörer, tjänstemän och lokala lagstiftare framsteg mot en ljusare framtid, mot verkliga reformer. Lokal- och delstatsstyren erbjuder unga ledare med nya idéer chansen att träda fram, kandidera och åstadkomma förändringar.

Och i staten Indiana, den verkliga staten där den fiktiva *Parks and Recreation* utspelas, finns det visserligen djupa politiska klyftor, men >>

AMERIKANSKA BILDER

Peter "Mayor Pete" Buttigieg.

också unga ledare som är beredda att arbeta över partilinjerna för att få saker och ting gjorda.

Amerikas tre största biltillverkare ("Big Three") är idag enkla att lista: Ford, General Motors, Chrysler. Men i början på 1900-talet fanns det ytterligare en: Studebaker.

Studebaker, som grundades i mitten av 1800-talet och hade sitt huvudkontor i staden South Bend, Indiana, var en framstående amerikansk biltillverkare och ett känt varumärke vid tiden för andra världskriget. South Bend, där även det berömda University of Notre Dame ligger, var en snabbt expanderande fabriksstad; de flesta i South Bend tjänade sitt uppehälle tack vare Studebaker.

Men 1960-talet var ingen storhetstid för Studebaker och 1963 stängdes företagets fabrik i South Bend. Antalet invånare sjönk kraftigt; folk flyttade därifrån i jakt på andra ekonomiska möjligheter. Som Kathryn Roos, tidigare stabschef åt borgmästaren i South Bend, uttryckte det:

– Vi var en företagsstad och vi hade förlorat vårt företag.

Den amerikanska Mellanvästern och staterna i "Rostbälten", före detta tillverkningsnav som Ohio och Michigan, har upplevt nedgångar under de senaste årtiondena. South Bend var en stad som drabbades särskilt hårt.

– Det kändes nästan som att South Bend varit deprimerat under de senaste femtio åren. Staden försökte fortfarande komma över att Studebaker har stängt, sa Roos i en intervju.

Men det var under den tiden som Peter Buttigieg föddes i South Bend, närmare bestämt år 1982, vilket gör att han tillhör den äldre

delen av "åttiotalisterna". Buttigieg var av allt att döma en stjärnelev då han växte upp: högtidstalare på skolavslutningen, utbildad vid Harvard, mottagare av det prestigefyllda Rhodesstipendiet som lät honom studera vid universitetet i Oxford.

Det här är en berättelse man har läst ett otal gånger: en ung man eller kvinna klättrar till höga höjder, han eller hon lämnar sin hemstad bakom sig för att söka lyckan i storstäder som New York eller Boston. Och ett tag var det även Buttigiegs bana.

Men till slut blev lockelsen att göra någonting gott för sin hemstad för stark.

År 2010 ställde Buttigieg upp i valet till delstatskassör i Indiana, men fick se sig besegrad av den republikanske kandidaten Richard Mourdock. Buttigieg lät sig dock inte avskräckas utan fokuserade på sin hemstad, som fortfarande kände sviterna av fabriken som hade stängts flera årtionden tidigare. Hans

valkampanj till borgmästarposten blev framgångsrik, han utsågs med bred marginal.

– För mig handlade det om min hemstad. Jag växte upp här i South Bend, säger han när jag frågar honom varför han valde att ställa upp i borgmästarvalet.

De utmaningar som South Bend står inför är utan tvekan stora, fattigdomen är ubredd, det har den varit ända sedan den tiden då Studebakers fabrik stängdes. Bostadspriserna hölls till exempel nere av grannskap med övergivna hus utspridda överallt. Buttigieg satte upp mål som gick ut på att få staden att leva upp igen, som att ta hand om 1 000 övergivna hus under de första 1 000 dagarna vid makten.

– Staden var faktiskt rätt nedgången. Inget ont om mina företrädare, de gjorde ett fantastiskt jobb genom att få staden att fungera, men jag såg en möjlighet att få saker och ting att fortsätta att fungera.

När jag ber hans före detta stabschef, Kathryn Roos, att beskriva honom kallar hon honom "borgmästare Pete" och påpekar att han är åttiotalist. Han representerar en anda som värderar problemlösning framför tjafs och användandet av ny teknik och innovationer framför att lita till hur man alltid har gjort.

Innovation, samarbete och fokusering på konkreta resultat: samtliga ses som avgörande av "borgmästare Pete", särskilt för dem som har ansvar för städer.

– Allt fler människor dras till att arbeta i städer eftersom man kan göra avtryck. De som kanske hade tagit sig till Nasa på 1960-talet eller Silicon Valley på 1990-talet beger sig nu till städer för att arbeta inom omvandlingen av staden eftersom man kan få så mycket gjort.

Buttigieg förändrade verkligen sitt samhälle. Han nådde sitt mål att ta hand om 1 000 övergivna hem, dessutom gjorde han det i förtid. Under hans ledarskap slog sig styret i South Bend ihop med forskare vid Notre Dame för att skapa ett "smart avlopp" som följer vattennivåerna och får systemet att fungera mer effektivt, vilket skyddar den lokala floden. Som ett resultat av hans goda rykte blev han omvald 2015 med slående bred marginal och tilldelades John F Kennedy-bibliotekets utmärkelse New Frontier Award för sina insatser som ung folkvald ledare.

När jag frågar Buttigieg vad han ser som sin största bedrift som borgmästare i South Bend rabblar han upp en lång rad initiativ, men sedan gör han en paus och konstaterar att det har hänt någonting i South Bend som man inte kan ta på sedan staden valde den unge borgmästaren som har fokuserat på den goda förvaltningen och innovationer.

"Om det finns något parti som riskerade att stämplas som splittrande och passivt, partiet som tillhörde det förgångna, var det republikanerna."

Men kan Erin Houchin få något utträttat i Washington?

AMERIKANSKA BILDER

De gamla goda tiderna vid Studebakers löpande band.

FOTO: BERNARD HOFFMAN / THE LIFE PICTURE COLLECTION / GETTY IMAGES

– Folk har liksom fått lov att tro på staden igen, säger han.

En politisk förnyelse håller på att ske i städer och stater. Men de är också platser där nya politiska talanger och kommande unga ledare får en möjlighet att engagera sig och göra skillnad samt inleda sina politiska karriärer.

Efter katastrofovalet 2012 inledde republikanerna en självvranssakan. Som svar på nederlaget beställde partiets nationella ledning en rapport – ”Tillväxt och möjligheter” – där partiets utmaningar analyserades. Den inleddes med följande ord:

”Republikanerna av idag är berättelsen om två partier. Det ena av dem, guvernörsdelen, växer och är framgångsrikt. Det andra, den federala delen, håller alltmer på att marginaliseras ...”

*”En politisk förnyelse
håller på att ske i
städer och stater.”*

O m det finns något parti som riskerade att stämplas som splittrande och passivt, partiet som tillhörde det förgångna, var det republikanernas. Men intressant nog var situationen den omvända på lokal och delstatlig nivå. Republikanerna, i synnerhet, har fokuserat på att bygga upp leden av unga ledare, man har särskilt koncentrerat sig på att uppmuntra kvinnor och minoriteter att ställa upp som republikanska kandidater i val till lokala och delstatliga ämbeten. Sedan president Obama tillträdde har republikanerna vunnit över *niohundra* mandat i delstatliga lagstiftande församlingar landet runt.

Republikanernas mål med att fokusera på dessa val går inte bara ut på att skapa en grogrund för unga ledare som verkligen kan åstadkomma förändringar på lokal- och delstatsnivå, genom att fokusera på möjligheter som ”den gamla vänskapsklubben” inte lagt beslag på, utan också på att få en mer varierad lista med kandidater som kan ställa upp under republikanernas fana över hela USA.

Det så kallade ”framtida majoritetsprojektet”, en satsning av republikanernas statliga ledarskapskommitté, arbetar till exempel

för att ”rekrytera, utbilda och välja republikanska kandidater från en stor mängd grupper på delstatsnivå som i högre utsträckning motsvarar Amerikas enorma mångfald”, och stödde mer än tvåhundra kommande unga ledare i 2014 års val.

Eller ta till exempel GOPAC, som fokuserar på kommande konservativa ledare. År 2015 anordnade organisationen en konferens för framtida ledare i Key West för att tillhandahålla utbildning och resurser för dessa ”framtida stjärnor”. Jag var av en av deltagarna och medan jag var där mötte jag delstatssenator Erin Houchin från Indiana.

Vi hade redan träffats tidigare. Första gången var år 2008 på Yaleuniversitet. Hon hade arbetat för föreningar och grupper som kämpade för att skydda barn från övergrepp, och var regional samordnare för senator Dan Coats från Indiana. Houchin och jag var båda unga republikanska kvinnor som hade kommit till det berömda och prestigefyllda universitetet i hopp om att lära oss hur vi själva kunde ställa upp i val en dag. Många av kvinnorna som deltog var inte nödvändigtvis inställda på att omedelbart ställa upp i federala val, utan hoppades först bli invalda i stadsfullmäktige eller delstatens lagstiftande församling.

När jag träffade senator Houchin på nytt år 2015 hade hon nått det målet. Hon hade blivit invald i Indianas delstatssenat som representant för sin stad, Salem, och området däromkring. Hon konstaterade att det är någonting speciellt med att arbeta i delstatsstyret, delvis på grund av närheten man har till dem man representerar.

– Ju närmare man är folk som man beslutar över, desto mer ansvarig känner man sig, trots att man alltid borde känna sig ansvarig oberoende av vilken nivå man arbetar på. Jag träffar folk i mataffären och i kyrkan och jag tror att verksamheten i distriktet verkligen hjälper till att få besluten man fattar att framstå som högst påtagliga. >>

TEMA

Centrum för framtiden: Notre Dame University i South Bend.

FOTO: JONATHAN DANIEL/GETTY IMAGES

AMERIKANSKA BILDER

Protester mot Religious Freedom Restoration Act i Indianapolis.

FOTO: AARON P. BERNSTEIN/GETTY IMAGES

När senator Houchin, som växte upp i södra Indiana, förklarar varför hon valde att överhuvudtaget ställa upp påminner det om borgmästare Buttigieg: "Om det finns någonting jag kan göra för att hjälpa till att förbättra mitt samhälle kan jag inte låta bli att försöka."

Houchin har lyckats få saker och ting gjorda i Indiana för att hjälpa dem i glesbygdsområdena som hon representerar, bland annat såg hon till att ge landsbygden internetanslutning via bredband. Hon var också drivkraften bakom en lag inriktad på att skydda unga män och kvinnor från att bli offer för människosmuggling genom att skärpa lagarna som reglerar strippklubbar.

Erin Houchin är en stark kandidat i primärvalet inom hennes kongressdistrikt och inom ett par månader är hon kanske på väg till Washington. Om hon lyckas ta sig dit blir det hennes första period som kongressledamot, en av över fyrahundra ledamöter i representanthuset. Samtidigt som hon kommer att bli medlem i en liten klubb med republikanska kvinnor i kongressen, kommer hon också att bli en del av en stor trög splittrad institution.

Man kan anta att det kommer att bli svårare för henne att få saker och ting gjorda i Washington än i Indianapolis, oavsett hur hårt hon än anstränger sig. Men man kan också hoppas att hon kommer att kunna ta med sig den handlingskraft som fick henne att se till att viktiga förslag godkändes och därmed blev ledare i Indiana till att börja med.

Alla unga politiska ledare är inte nödvändigtvis överens i alla frågor. Det råder fortfarande partipolitisk splittring också, eller kanske särskilt, i en stat som Indiana, som varken är ett starkt fäste för republikaner eller demokrater. (Indiana röstade på Barack Obama år 2008, men på Mitt Romney år 2012.) Under våren 2015 stod Indiana i centrum för en oerhört livlig politisk och kulturell debatt om rättigheter för homosexuella och religionsfrihet.

Ett lagförslag, Religious Freedom Restoration Act (RFRA), lades fram med syfte att skydda religiösa människors rättigheter från myndighetsåtgärder som skulle kunna tvinga dem att bryta mot sin tro.

De som stödde lagförslaget hävdade att det bara speglade motsvarande lagar som godkänts i andra delstater. De som motsatte sig förslaget hävdade att en sådan lag exempelvis skulle kunna utnyttjas av företag för att diskriminera homosexuella kunder och anställda. Debatten i Indiana uppmärksammades nationellt, Apples vd Tim Cook fördömde lagen. Ett antal företag, städer och stater förbjöd sina anställda att göra affärer i Indiana så länge lagen fortfarande gällde.

Erin Houchin var en av de fyrtio republikaner som röstade för religionsfrihetslagen. Borgmästare Buttigieg, som är demokrat, var motståndare till den.

Sommaren 2015 skrev Peter Buttigieg en ledare i *South Bend Tribune* där han förklarade varför han motsatte sig lagen, dessutom avslöjade han en ny och djupt personlig omständighet: Buttigieg kom själv ut som homosexuell. "Den här sortens samhällsförändringar, som ses som skäpmat i några delar av landet, ger ofta upphov till splittring här i trakten", skrev Buttigieg. "Men det behöver de inte vara. Vi försöker alla ta oss fram här i livet, och saker och ting kommer att gå mycket bättre om vi lyckas göra det tillsammans."

I Washington hindrar djupa ideologiska skiljelinjer politiska överenskommelser. Och även om djupa skillnader inte nödvändigtvis försvinner på delstatlig eller lokal nivå kommer de ibland i andra hand för att få saker och ting gjorda. "Vi är inte fast i kategorier eller gamla ideologiska partipolitiska strider", säger Buttigieg.

Den amerikanska politiken kan framstå som full av oenighet, frustration och handlingsförlamning. Men det är inte mot Washington som man ska vända blicken för att upptäcka den amerikanska politikens framtid till städerna och delstaterna. Det är där, som i South Bend och Salem, man hittar de nya ansiktena och de nya tankarna som kommer att föra Amerika framåt.

Kristen Soltis Anderson är republikansk opinionsanalytiker och vice vd i analysföretaget The Winston Group.

Artikeln är skriven särskilt för Axess.

Översättning: **Martin Peterson**

Motkraften till kaos

I tider av politiska kriser och motsättningar utgör Högsta domstolen ett demokratiskt värn. Men domstolens makt och inflytande har vuxit fram organiskt.

Av Roland Poirier Martinsson

Polarisering mellan republikaner och demokrater, mellan republikaner och republikaner, mellan demokrater och... jamen, självklart, de är ju bara två, Bernie och Hillary, de måste polariseras.

Vem tycker republikaner sämst om av alla? Ted Cruz. Vem tycker demokrater sämst om av alla? Hillary Clinton.

Båda är troliga kandidater för sina partier.

När var "revolution" senast en gångbar märklapp för amerikanska presidentkandidater? I år har den självutnämnde socialisten Bernie Sanders inte hållit ett enda tal utan krav på folkrevolution. Hillary Clinton har följt honom ut på partiets vänsterkant, ändå förlorar hon stort i två av de mest progressiva väljargrupperna: unga och kvinnor. I primärvalet i New Hampshire vann Sanders med den största segermarginalen i delstaten sedan John F Kennedy besegrade Paul Fisher. (Det var han som uppfann rympennan.)

Sanders framgångsformel: "gratis" universitet; "gratis" sjukvård; "gratis" förskola; mångdubbelt förlängd föräldraledighet; dramatiskt höjda skatter, drastiska regleringar av företagen; beskattning av finanstransaktioner; strypt frihandel; radikala och odefinierade energiförslag. Förslagen peppras med grova utfall mot Wall Street, mot de rika, mot storföretagen, mot politiska donatorer.

Samma sensationella och nedslående *reality show* pågår i det republikanska partiet. Den 16 juni deklarerade tv-kändisen och fastighetsmagnaten Donald Trump att han ämnade söka republikanernas nominering. Två veckor senare hade han knappt fyra procent bland troliga väljare i primärvalen och låg nia av fjorton kandidater. Partibossarna var mer roade än oroade.

Tre månader senare fick han stöd av var tredje väljare, på andra plats låg en Youtubestjärna utan en susning om politik, den före detta hjärnkirurgen Ben Carson. Han hade mot all etikett förolämpat president Obama vid en *prayer breakfast*, där han passade på att i sitt tacktal slakta Obamacare, den stora sjukförsäkringsreformen.

Presidenten satt med stenansikte. Någon hade en mobiltelefon. Viral succé och – vips! – presidentkandidat.

Tillsammans samlade de två ultrapopulisterna lika många röstberättigade republikaner som hela det övriga startfältet sammanlagt. Bossarna tänkte att väljarna skulle sansa sig när opinionsmätningar skulle bytas mot verkliga valsedlar. Men inte. När det blev allvar höll båda sig kvar.

Trumps framgångsformel: Att "bomba skiten ur ISIS"; att förbjuda muslimer att besöka USA; att stänga moskéer; att bygga en mur mot Mexiko; att bli den "mest jobbskapande president Gud någonsin skapat"; att se till att USA "börjar vinna igen". Plakatpolitiken pepprades med grova förolämpningar mot konkurrenterna i det egna partiet.

Vulgariseringen tillhör Donald Trump, han var ensam om den. Han dämpade sig halvvägs, oklart varför: Väljarna accepterade, till och med gav honom poäng för grovhet.

Om Ted Cruz: "Pussy!"

En 77-årig dam i publiken: "Han säger åtminstone sanningen."

Om Carly Fiorina: "Vem skulle rösta på någon som ser ut som hon?"

Om tv-journalisten Megan Kelly: "Man såg hur blodet strömmade ur hennes ögonen, eller från någon annanstans."

Om den republikanske konsulten Frank Luntz: "Underklassig slusk!"

Om alla: "Enfaldiga."

Om John McCain: "En krigshjälte därför att han blev krigsfånge?"

Så har det sett ut inom partiet. Han har inte börjat med Hillary Clinton. Vad sker när gräsrötterna manar till strid mot den verkliga fienden? Det är ingen djärv förutsägelse att vi får se den mest polariserade uppgörelsen i USA:s moderna historia, att den smutsigaste retoriken sköljer över landet, betald av kampanjer som gör

>>

AMERIKANSKA BILDER

Högsta domstolen.

FOTO: RAYMOND BOYD/GETTY IMAGES

av med långt över en miljard dollar genom de obegränsade finansorganisationer som kallas Super PACs, som kanaliserar bidrag från ideologiskt drivna miljardärer och storföretag till spridning av sloganer *om* kandidater men aldrig *från* kandidater.

Så sent som för tre presidentvalsrörelser sedan var den sortens attack ett udda fenomen. Idag domineras kampanjerna av budskap ingen behöver ta ansvar för.

Den 12 mars 1788 publicerade Alexander Hamilton – anonymt i serien *The Federalist Papers* – under rubriken "The Mode of Electing the President" en försäkran att ett valsystem konstruerats som uteslöt personer med "talang för småskurna intriger och populistiska trick"; processen garanterade att den som nådde hela vägen ägde "kompetens och dygd".

Om det låter som godtrogna förhoppningar från en svunnen tid – nå, så var det förstås. Ändå kvarstår faktum, att Jefferson, Hamilton och männen bakom det amerikanska statsskicket närmast slumpmässigt lyckades placera in släpänkare i systemet som fortfarande verkar som effektiva motkrafter till den verklighet som skapats av politikens professionalisering, bidragsberoendet och lobbyisterna, där allt har förenats med den digitala sociologins förmåga att driva populismen till demokratins bristningsgräns.

*"Bossarna tänkte att
väljarna skulle sansa sig när
opinionsmätningar skulle
bytas mot verkliga valsedlar."*

Grundlagsfäderna visste ganska väl vad de gjorde när de bestämde hur den lagstiftande och verkställande makten skulle regleras. Om de stannat där hade USA inte varit väsensskilt från Sverige: president och regering; kongress och riksdag.

Kölen eller rodret eller kompassen, allt som garanterat att USA hållit säker kurs, har varit Högsta domstolen, och när den inrättades var det på en höft, utan definierad roll. Den var inskriven i konstitutionen att det skulle finnas en federal domstol som rädde över alla andra, alltså etablerade man vid kongressens första session denna domstol.

Under de första två åren hände inget av vikt, helt enkelt av det skälet att ingen visste varför Högsta domstolen fanns. Chefsdomarna kom och gick.

Sedan slog blixten ner två gånger på samma ställe. Det är den här sortens händelser som får amerikaner att faktiskt mena det när de

påstår att USA är vigd av Gud att vara den lysande staden uppe på ett berg, som alla vill efterlikna.

År 1801 utsågs John Marshall till chefsdomare. Han ledde domstolen i trettiofyra år och har i efterhand kommit att betraktas som en av de mest förutseende domarna i västvärlden. Han kunde i praktiken forma domstolen efter eget huvud, och levde tills han blev nästan 80 år. Det fanns inget geni hos grundlagsfäderna i det avseendet. Efter Marshall fick Högsta domstolen ännu en gigant, Roger Taney, märkvärdig på samma sätt som Marshall, inga primadonnafasoner, eftertänksam och seglivad. Taney dog och slutade därmed sitt jobb år 1864, vid 87 års ålder.

Om man räknar bort de tre första chefsdomarna, som sammanlagt tjänade i tio år, verkade Marshall och Taney tillsammans i 64 år. Det fanns inga planer för HD som de fullföljde. Domstolen växte fram till följd av deras beslut i enskilda fall.

Marshall's viktigaste fall var *Marbury v. Madison*. Om han dömt på ett annat sätt hade USA blivit ett annat land. Tolkningen sade

att HD ägde rätten att ogiltigförklara en stiftad lag om den strider mot konstitutionen. Den var kontroversiell, presidenten tyckte inte om den, kongressen tyckte inte om den, men utan *Marbury v. Madison* hade Förenta staterna förmodligen inte funnits kvar som federation: Inget hade exempelvis hindrat kongressen från att stifta lagar som stridit mot Rättighetsförklaringen ("Bill of

Rights" som bland annat anger de rättigheter den enskilde medborgaren har gentemot staten), som i sig var kontroversiell när den skrevs. Utan *Marbury v. Madison* hade den utmanats på nytt.

Alla som är någorlunda intresserade känner till en del HD-fall, de flesta juridiskt oviktiga. HD stod emot när Franklin D Roosevelt försökte fylla Högsta domstolen med egna utnämningar genom att öka antalet domare; eller när Lyndon B Johnson försökte fortsätta som majoritetsledare i senaten också efter att han blivit vice president – ett försök att lägga vantarna på två av de tre politiska institutionerna. Eller när Bill Clinton ställdes inför rätta för mened och friades av den konservative chefsdomaren William Rehnquist, eller när George W Bush besegrade Al Gore i presidentvalet 2000 efter att rösträkningen gjorts till rättsak.

I de postmoderna, liberala demokratierna tenderar två fenomen att uppstå. För det första, befolkningen delas åsiktsmässigt i två lika stora delar. För det andra, de båda grupperna är åsiktsmässigt kraftigt polariserade. I en linjär representativ demokrati riskerar valresultat därmed skapa enväldiga regeringar som driver vad som uppfattas som ytterkantspolitik av minoriteten, som befinner sig på andra ytterkanten och utgör halva befolkningen. (Det går till och med att konstruera parlamentariska lägen där en minoritet driver sådan politik i strid med majoritetens vilja.) Därmed har den modell havererat, som syftade till att mellan valen skänka långa perioder av arbetsro åt regeringar. Dynamiken innebär istället att det är *mandatperioderna* som driver polariseringen och skruvar upp tonläget. Istället för att regera reagerar de folkvalda på ett konstant, externt tryck från de institutioner som polariserar, kanaliserar och koncentrerar väljarnas åsikter: digitaliserade medier, opinionsmätningar, sociala medier.

Det är detta som beskrivs som den ständigt pågående valrörelsen. Den handlar alltså inte om attityder, utan är strukturell, och leder till en politisk praktik som är potentiellt förödande för

Four more years! John Roberts svär in Barack Obama för en andra mandatperiod.

FOTO: PETE SOUZA / THE WHITE HOUSE / GETTY IMAGES

ANTONIN SCALIA

Den 13 februari kom beskedet att Antonin Scalia, kanske den mest kände och kontroversielle av domarna i USA:s Högsta domstol, hade gått ur tiden. Jag hade privilegiet att intervjuar Scalia i Lund vintern 2009. Han förklarade då pessimistiskt för mig att trots hans ihärdiga arbete fanns det endast en annan domare i Högsta domstolen som delade hans filosofi. Han menade att problemet var att de liberala tolkningarna visat sig vara svåra att motstå för domare. "Vilken domare skulle inte vilja komma hem från jobbet varje dag och säga 'idag betydde konstitutionen exakt det jag ville att den skulle betyda?'"

Det är inte en överdrift att säga att han tillhörde samma juridiska panteon som Oliver Wendell Holmes, Robert Jackson och John Marshall – alla tidigare domare i Högsta domstolen. Scalias bestående inflytande var originalism. Enligt Scalia bör domare tolka konstitutionens ord i enlighet med hur de uppfattades då de skrevs ned. Det som folket i en demokrati ville bevara i en konstitution var inte upp till icke-folkvalda jurister att ändra på genom egna nycklar.

När Scalia utnämndes till Högsta domstolen av Ronald Reagan på 1980-talet innebar det kulmen på en konservativ motreaktion till de liberala domarna under 1960- och 70-talen. Deras tolkningsfilosofi var att konstitutionen skulle anpassas till samhällets skiftande attityder. På så sätt kunde till exempel dödsstraffet, som explicit

nämns i konstitutionen och förutsätts vara tillåtet, förklaras stå i strid med densamma under en kort period under 1970-talet.

De liberala tolkningsteorierna visade sig vara en draksådd och kan förklara en stor del av de amerikanska domstolarnas politisering. När vanliga amerikaner till slut listade ut att det i själva verket var domarna som fattade de slutgiltiga besluten om frågor som abort och rätten att bära vapen dröjde det inte länge förrän de började behandla domarna som politiker.

Ruth Bader Ginsburg, en liberal och nuvarande domare i Högsta domstolen, har på senare år beklagat sig över att domstolens ukas om att abort skulle tillåtas från kust till kust i själva verket kan ha gynnat abortmotståndarna då det gav dem en symbol att slå mot och stoppat den naturliga liberalisering som ändå skedde.

Joakim Bong Henriksson

FOTO: CHIP SOMODEVILLA/GETTY IMAGES

den parlamentariska demokratin: kortsiktiga men omvälvande samhällsförändringar i strid med halva befolkningens vilja.

Det är ett förbluffande historiskt faktum att de amerikanska grundlagsfäderna såg riskerna. Statsskicket i USA med oändligt komplicerade regler för omröstningar i parlamentet, en saxad senat, ett populistiskt underhus och exekutiv vetorätt närmast utesluter risken för minoritetsförtryck eller lagstiftarna som exploaterar tillfälliga trender.

Senaten: Medlemmarna representerar delstater med lika makt mellan stora och små delstater – en mekanism som motverkar risken att små delstater tvingas lyda bjässarna. Medlemmarna sitter i sex år för att inte hela tiden tvingas tänka på omval. En tredjedel av medlemmarna väljs om vartannat år, vilket minimerar risken att övergående folkstormar skövlar det politiska landskapet.

Representanthuset: Medlemmarna representerar lokala distrikt – en mekanism som motverkar partipolitiskens trubbighet. De folkvalda står till svars inför hemmaväljarna, som bestämmer deras omval, inte en partiledning med oväldig makt över valsedeln. Det finns ingen partiledning som kan piska medlemmarna in i ledet. Risken för svepande och godtyckligt partiförtryck elimineras. Samtliga 435 medlemmar väljs om vartannat år, vilket möjliggör snabba väljarreaktioner på impopulära majoriteter. Risken för majoritetens förtryck minimeras.

Presidenten: Folkförsamlingens makt begränsas av presidenten, som måste godkänna varje lagförslag. Presidentens makt begränsas av att dennes vetorätt upphör om två tredjedelar av respektive kamrars röstar emot presidenten.

Kan man tänka sig ett läge där Högsta domstolen blir viktig om Bernie Sanders eller Donald Trump vinner Vita huset? Det går givetvis att konstruera fall. Trump har sagt att han tänker utfärda en exe-

kutiv order att de som dödar en polisman omedelbart ska avrättas – så får man inte göra enligt lag. Vare sig det blir Trump eller Sanders kan de tvister i HD som utkämpats kring Obamacare mycket väl komma att upprepas på grund av tekniska skiljaktigheter.

Två gånger har Obamacare utmanats i Högsta domstolen. Två gånger har det varit juridiskt fullt möjligt att olagligförklara presidentens viktigaste politiska reform. Två gånger har den konservativa chefsdomaren John Roberts fällt sin röst till förmån för president Barack Obama.

Men varför? Även om Roberts aldrig sagt det rakt ut har det funnits mellan raderna, stått att läsa i hans syn på Högsta domstolen genom åren, hörts i vännernas beskrivningar: Oavsett vad han själv tyckte var risken att ett avslag skulle skada HD:s anseende så stor att Roberts valde att offra sin egen åsikt. HD ska vara viktig om hundra år och om tvåhundra år, då har reformer som Obamacare för länge sedan sjunkit i glömska, men juridiska principer är alltid levande.

Ett sätt att uttrycka detta är som Antonin Scalia, en av HD:s förnämsta konservativa domare någonsin, gjorde det i ett tal: "Konstitutionen är inte ett levande dokument. Den är död, död, död!"

Vad Scalia ville säga var att texten sådan den skrevs och intentionerna sådana de var bör bestämma en domares avgörande. Det leder emellanåt till svåra beslut och Scalia fick höra både ett och annat om sin syn på homosexuellas rättigheter, samkönade äktenskap, Roe v. Wade (fallet som gav kvinnor rätt till abort).

Ett annat av de citat som kommer att överleva är: "Domare som alltid tycker om sina slutsatser är dåliga domare."

Nu är Antonin Scalia själv död och full strid rasar om hans efterträdare, men Högsta domstolen lever.

Roland Poirier Martinsson är fil dr i teoretisk filosofi.

Klas-Göran Karlsson är professor i historia vid Lunds universitet. Hans senaste bok är *Urkatastrofen. Första världskrigets plats i den moderna historien* (2014).

Den stora terrorns uttolkare

Robert Conquests böcker är oundgängliga för alla som vill studera Sovjetunionens historia. De har inte bara haft betydelse för forskningen utan också för den östeuropeiska samhällsutvecklingen.

Av Klas-Göran Karlsson

Det är en händelse som ser ut som en tanke att den konservativa brittisk-amerikanske Sovjethistorikern, science fiction-författaren och poeten Robert Conquest, som dog i augusti förra året, var årsbarn inte bara med 1917 års ryska revolution, utan också med den radikale brittiske historikern Eric Hobsbawm, som också vid hög ålder avled 2012. Det finns dessutom ett större historiskt sammanhang att placera alla tre i: första världskriget, den moderna tidens urkatastrof, grundvalen för så många av det senaste seklets stora konflikter.

En ständig aktör i dessa konflikter var Sovjetunionen, som förvisso inte utropades förrän i december 1922 men som föddes i november 1917 när Lenin och bolsjevikerna i en statskupp tog makten i ett krigstrött, krisdrabbat och oroligt Ryssland. Resultatet blev under resten av seklet konflikter som den kommunistiska Sovjetmakten utkämpade både utåt, med den tyska naziregimen under andra världskriget och den kapitalistiska västvärlden under kalla kriget, och inåt, med faktiska och förestälda fiendegrupper inom den egna befolkningen, både under det ryska inbördeskriget 1918–1921 och under Josef Stalins långa regeringsperiod 1924–1953. Denna konfliktperiod avslutades inte förrän med Sovjetunionens fall 1991 – om den ens är slut. Det har sagts att varken Lenin eller Stalin, Mus-

solini eller Hitler hade blivit annat än marginella figurer i den moderna historien om det inte hade varit för första världskrigets skyttegravar. I dem förintades effektivt den gamla världen och dess etablerade liberala värden, och i dem föddes de extrema idéer som genomsyrade kommunismen, fascismen och nazismen, och de rörelser och partier som hämtade politisk kraft i dem. Men kriget födde också en ny historikergeneration, präglad av en polariserad syn på kommunismen och Sovjetstaten.

Den i vänsterkretsar uppburne marxisten Hobsbawm, länge en prominent medlem i det brittiska kommunistpartiets historikergrupp som också omfattande välkända historiker som den äldre Christopher Hill och de yng-

re EP Thompson och Raphael Samuel, såg den ryska revolutionen som en ljuspunkt i vad han kallar katastrofernas århundrade. Han hyllade Lenins "extraordinära bedrift att förvandla den anarkistiska folkliga svallvågen till bolsjevikisk makt", och lyfte fram

i ljuset revolutionens gräsrotsperspektiv och internationella lockelse, det fredliga maktövertagandet och bolsjevikernas utvecklade känsla för massornas behov. Efterträdaren Stalin inkluderades dock inte i denna hyllning utan skrevs in i en annan, rysk historia, vilket framgick av att Hobsbawm kallade honom både "tsar" och "försvarare av en sekulär ortodox tro". Han var inte mångordig om Stalins terrorregemente, »

"Tillfrågad av sin förläggare vad han ville kalla nyutgåvan av Den stora terrorn lär Conquest enligt anekdoten ha svarat: I told you so, you fucking fools!"

George W Bush och Robert Conquest.

FOTO: EVAN VUCCI/TT

men i översiktsverket *Ytterligheternas tidsålder* (1994) lyste ändå hans förståelse för den stora terrorn igenom: "varje politik som hade snabb modernisering i Sovjetunionen som mål var med tanke på omständigheterna tvungen att vara skoningslös och krävde i viss utsträckning våld, eftersom den genomfördes mot massornas vilja och krävde stora uppoffringar av dem". För Hobsbawm var nödvändigheten av hårda metoder för att omvandla det efterblivna landet, tillsammans med en absolut åtskillnad mellan Lenin och Stalin, nyckelperspektiv för att förklara Sovjethistorien i allmänhet och den statsorganiserade terrorn i synnerhet.

På andra kanten stod Robert Conquest, som förvisso även han under sina studieår i Oxford en kort tid hade varit medlem i det brittiska kommunistpartiet, och till och med besökt Sovjetunionen under "skräckens år" 1937, då terrorn drabbade Sovjetsamhället på bred front och utan urskillning. Vid denna tid låg lockelsen sannolikt i den kommunistiska rörelsens antifascistiska hållning. När det brittiska kommunistpartiet sedan under trycket av Molotov-Ribbentrop-pakten utropade det annalkande kriget som ett imperialistiskt krig, med Storbritannien som den aggressiva parten, och när Conquest under kriget upplevde den reella kommunismen i Bulgarien, svalnade dock hans kommunistiska övertygelse. Snart förbyttes den i en aktiv och ihållande antikommunism.

Generellt haltar jämförelsen mellan de båda historikerna något, det gemensamma födelseåret till trots. Hobsbawm var inte bara stabil förankrad i den europeiska kommunismen utan också en historiker med bred och djup utblick över hela den moderna historien, medan Conquest var en inbiten Sovjethistoriker, ständigt med den Sovjetkommunistiska terrorn för ögonen. Detta skall dock inte förstås som att han var ensidig och enkelspårig i sina intressen. Innan han började ägna sig åt sovjetisk historia hade han gjort sig ett namn som poet, en verksamhet som han för övrigt bedrev parallellt med sitt historikerarbete under hela sitt liv.

Han har själv berättat att hans håg för sovjetisk politisk historia väcktes när han på 1950-talet, efter tjänst som under rättelseofficer i Östeuropa under kriget och efter kriget som anställd på det brittiska utrikesdepartementets Information Research Department, insåg att alltför få av hans arbetskamrater var intresserade av fientlig politik, och alltför många av musik. IRD var ett efterkrigsinitiativ av Clement Attlees Labourregering för att bekämpa sovjetisk kallakrigspropaganda och infiltration i de västliga arbetarrörelserna. Conquest tillhörde organisationen till 1956, och flera förstudier till sina senare böcker författade han under denna tid. Under mer än ett halvsekel såg han som sin uppgift att avslöja den mörka Sovjethistorien i dess fulla omfattning, från 1981 med USA, Stanforduniversitetet och Hoover Institution som permanent bas.

Han skrev ett dussintal verk om terrorn, dess huvudrollsinnehavare Lenin och Stalin och dess institutioner: den juridiska apparaten, säkerhetspolisen och lägersystemet. Det första, som avhandlade deportationerna av åtta hela nationella grupper under andra världskriget, däribland volgatyskarna, krimtatarerna och tjetjenerna, utkom 1960. Ytterligare några verk, som ett om hur författaren Boris Pasternak efter sitt Nobelpris mötte sådant motstånd i det sovjetiska kulturpolitiska etablissemangen att han tvingades avsäga sig priset, befann sig i det omedelbara gränsområdet till terrorhistorien. Ett verk ägnade han mordet på Leningrads partichef Sergej Kirov 1934, som Stalin tog som intäkt för att kontrarevolutionen levde och att stora terroroperationer behövde genomföras för att krossa den.

Hans bok *The Great Terror* (1968, på svenska som *Den stora terrorn* 1971), utgiven samtidigt som Warszawapaktens trupper krossade Pragvåren och fyra år innan Aleksandr Solzjenitsyn publicerade sin likaså epokgörande och Nobelprisbelönade bok om Gulagarkipelagen, blev ett verk som ingen Sovjetforskare sedan dess har kunnat gå förbi, inte ens alla de vilkas tolkningar av terrorhistorien visade större överensstämmelse med Hobsbawms. Timothy Garton Ash kallar boken "en fixpunkt i den politiska föreställningen hos alla och envar som reflekterar över kommunismen" och hyllar Conquest som "Solzjenitsyn före Solzjenitsyn".

Det var förvisso inte det första verket som berörde den Sovjetkommunistiska regimens brottshistoria, för flera föregångare hade skrivit om särskilt de stora uppvisningsrättegångarna i Moskva under åren 1936–1938 och de sovjetiska arbetslägren. Conquests bok var däremot den första att i en sammanhängande berättelse ta ett grepp om hela terrorhistorien, i en tid då dokumentationen var svårtillgänglig och spröd och i stort sett bestod av officiella statistiska och andra publikationer som hade helt

andra syften än att analysera terrorn. Till detta kom tidningsartiklar, rättegångsprotokoll, dagböcker och intervjuer med dissidenter, emigranter och flyktingar från Sovjetunionen, många offer för eller ögonvittnen till terrorn.

Chrusjtjovepokens tövaderspolitik hade visserligen gjort det lite lättare att se bakom de sovjetiska Potemkinkulisserna, men analysen är ändå starkt präglad av källmaterialets karaktär. Conquests terrorhistoria handlar om ideologi, politik och bemärkta individer och har mestadels ett utpräglat ovanifrånsperspektiv, även om han också, särskilt i en analys av det arktiska lägersystemet Kolyma, låter lägerfångarna träda fram med sina offerperspektiv. Som bäst är han dock när han ger ett antal distinkta porträtt av Stalins män, och när han analyserar hur deras ondskefulla intentioner tämligen rätlinjigt och oproblematiskt kom att förverkligas i utrensningarna av miljontals "klassfiender" och "folkfiender". Minst tjugo miljoner människor miste livet under terrorns decennier, uppskattar han.

I Conquests historia skonas inte Lenin. Snarast utpekas han som terrorns onda genius, som genom sin verksamhet under de formativa åren från bolsjevikernas maktövertagande till slaganfallen som satte honom ur spel hann lägga den institutionella och politiska grunden för den stora terrorn. Han pekar visserligen på att Lenin och Stalins regeringsperioder var högst olikartade, men understryker ändå kontinuiteten mellan Lenins idé om det revolutionära våldet som den enda verkningfulla medicinen mot dem som stod i vägen för kommunistpartiets fortsatta maktposition, och Stalins våldsexcesser mot den egna befolkningen under 1930- och 1940-talen. Conquests historia ligger därigenom miltals från den funktionalistiska tolkning – med betoning på terrorn som ett uttryck för goda föresatser, oavsiktliga konsekvenser, nödvändiga utvecklingar, regionala konfliktsituationer och respons på yttre hot – som flertalet av hans motståndare har omfattat.

Långt senare, 1986, gav han ut *Harvest of Sorrow*, som i detalj granskar den hungersnöd som drabbade den ukrainska Sovjetrepubliken och andra jordbruksbygder i Sovjetunionen i början av 1930-talet. Bokens inledning är oerhört stark:

"I skrivande stund för femtio år sedan var Ukraina och områden bebodda av ukrainare, kosacker och andra öster därom – ett enormt territorium med cirka fyrtio miljoner invånare – ett enda vidsträckt Belsen. En fjärdedel av den agrara befolkningen, män, kvinnor och barn, låg döda eller döende, medan resten befann sig i varierande tillstånd av försvagning som gjorde det omöjligt för dem att begrava

>>

sina familjer eller grannar. Precis som i Belsen övervakade välnärda grupper av poliser och partifunktionärer offren.”

Belsenmetaforen illustrerar väl Conquests övertygelse att de nazistiska och Sovjetkommunistiska regimerna var av samma totalitära slag, med extrem våldsutövning som viktigaste förenande kännetecken. Enligt hans uttolkning var det som hände i den ukrainska Sovjetrepubliken att beteckna som en terrorhungersnöd, framkallad av det sena 1920-talets tvångskollektivisering av det sovjetiska jordbruket och den parallella avkulakiseringen, deportationerna av och massmorden på de mera välmående självvägande bönderna och deras familjer, efter att de hade fråntagits sina jordegendomar. Resultatet av denna brutala agrara revolution von oben blev en svältkatastrof, som under åren 1932–1933 skördade miljontals offer till följd av kommunistregimens kriminella likgiltighet inför människors lidanden. Samtidigt som hungersnöden grasserade valde Stalin att sätta upp orimligt höga kvoter för den spannmål som skulle inlevereras till staten och besluta om direkta tvångsrekvisitioner av jordbruksprodukter hos utsatta bondesamhällen. Han förhindrade dessutom att bistånd från andra delar av Sovjetunionen, och från andra länder, kunde nå fram och mildra situationen. Under hela svältperioden fortsatte Sovjetmakten att exportera spannmål. Slutmålet var, hävdar Conquest, att krossa två opålitliga element som hade kunnat hota den kommunistiska maktpositionen: den sovjetiska bondeklassen och den ukrainska nationen.

Det finns en stor och känsloladdad forskningsdebatt om Conquests tolkningar, men i detta sammanhang är det en annan aspekt av hans böcker som skall lyftas fram: den betydelse de nämnda böckerna har fått för den östeuropeiska samhällsutvecklingen. Båda verken skulle utan tvekan kunna benämnas paradigmatiske, om man med detta menar att de starkt har bidragit till att förändra människors föreställningar om den kommunistiska makten och politiken i Östeuropa.

The Great Terror utkom i en ny och ”omvärderad” utgåva 1990, med ett förord i vilket författaren inte utan självbe-låtenhet konstaterar att boken ännu är den enda i sitt slag, med sin ambition att redovisa Sovjetterrorns totalhistoria. Viktigare, och måhända också mer sanningsenligt, slår han fast att boken hade fått stora läsarskaror i Sovjetunionen och det övriga kommunistiska Östeuropa. ”Jag har sällan mött en sovjetisk ämbetsman eller akademiker (eller emigrant) som inte läst den på engelska, i en ryskspråkig utgåva publicerad i Florens, eller i samizdat”, hävdar han, och understryker samtidigt att få av alla dessa läsare hade betvivlat sanningshalten i det han hade skrivit, även om de hade kunnat peka ut smärre felaktigheter. Boken gick som följetong i den litterära tidskriften *Neva* åren 1989–1990. Det sistnämnda glasnoståret fick Conquest också tillträde till det allra heligaste på den Sovjetpolitiska parnassen, den idépolitiska tidskriften *Kommunist*. Där utvecklade han sin uppfattning att bara fullständiga och sanna kunskaper om historia, särskilt om de misstag som begåtts och de katastrofer som ägt rum i det förflutna, kan föra mänskligheten framåt. Utan tvekan var *Den stora terrorn* en bok som bidrog till detta, åtminstone om man likt Conquest uppfattade kommunismens och Sovjetstatens fall 1991 som ett steg på denna väg.

Harvest of Sorrow blev på liknande sätt till ett vapen som i synnerhet under glasnostperiodens historiedebatter användes för att delegitimera den sovjetiska kommunistregimen. Detta verk, som enligt hans förord sponsrades av det ukrainska forskningsinstitutet vid Harvarduniversitetet och exilukrainarnas mycket nationalistiska organisation i USA, fick emellertid också en delvis annan och mer ”nationell” betydelse, som ett dokument som kunde visa det kommunistiska och ryska Kremls onda inflytande över ett försvarslöst Ukraina och dess bondebefolkning. För ukrainska nationalister

både i och utanför Ukraina har boken hjälpt till att föra i bevis att den ukrainska terrorhungersnöden, *Holodomor*, var jämförbar med *Holocaust*, Förintelsen, och att kommunism och nazism var jämbördiga i ondska.

Conquest grundlade inte totalitarismteorin men bidrog starkt till att ge denna från början samhällsvetenskapliga tes om systemlikheter mellan kommunism och nazism ett välbehövligt historiskt perspektiv, samtidigt som han med sin forskning gav bättre empirisk balans i jämförelsen mellan de kommunistiska och nazistiska terrorhistorierna. Genom sin paradigmatiske position fick han utstå hård och återkommande kritik från revisionistiska terrorforskare på vänsterkanten. Han accepterade emellertid inte stillatigande dessa attacker utan slog tillbaka mot vad han uppfattade som vänsterns ideologiska villfarelser.

Efter Sovjetkommunismens bortgång skärpte och preciserade han denna kritik. Sina sista verk, *Reflections on a Ravaged Century* (2000) och *The Dragons of Expectation. Reality and Delusion in the Course of History* (2005) ägnade han sig i huvudsak åt att analysera hur *the great terror* kunde övergå i eftervärldens *great error*. Hans argument var knappast nya och oprövade. Genom att överta Karl Poppers politisk-filosofiska teser i *Det öppna samhället och dess fiender* (1945) om de allomfattande idésystemens och det utopiska tänkandets faror ville han visa den bristande logiken i motståndarnas argumentation: eftersom den liberala kapitalismen inte är felfri måste man stödja kommunismen för att främja frihet och rättvisa, ett stöd som inkluderar att man de facto accepterar och försvarar kommunismens och Sovjetstatens alla orättvisor och frihetsinskränkningar. Som Popper ville Conquest förskjuta intresset från det utopiska målet till historiens väg, med alla dess hinder. Motmedlet mot de stora farliga idésystemen är relevant historisk kunskap, fastslog han.

Likt François Furet i *Slutet på en illusion*

(1995) upprördes han över att kommunismens illusionskraft länge hade varit så stark även bland många tänkande människor i väst att den brutala historiska verkligheten om Sovjetunionen som han analyserat hade kunnat förnekas och undertryckas, genom en kombination av aktivt

bedrägeri och ideologiskt självbedrägeri. Tillfrågad av sin förläggare vad han ville kalla nyutgåvan av *Den stora terrorn* lär Conquest enligt anekdoten ha svarat: ”I told you so, you fucking fools!”

Till de många intellektuella och forskare som hjälpte till att knyta ihop den stora terrorn och det stora felslutet räknade Conquest även Eric Hobsbawm. Denne hade enligt sin vedersakare accepterat det sovjetiska projektet inte bara på den emotionella grunden att det ingav hopp, utan framförallt på den ideologiska grundvalen att det var det enda hoppet för mänskligheten i en tid av en allmän brutalisering av samhället. Om Stalins Sovjetunion verkligen hade varit början på den goda världsrevolutionen hade mordet på många miljoner Sovjetmänniskor kunnat rättfärdigas, var Conquests tolkning av Hobsbawms hållning, belagd med hjälp av en teveintervju från 1994.

I det omvända perspektivet, under trycket av de stora samhällsförändringarna i öst, var Hobsbawms tolkning av Conquests arbete utan tvekan mer hovsam och defensiv. Den gamle marxisten slog i en tryckt föreläsning från 1996 fast att Sovjetunionens fall lett till att arkiven hade öppnats och att vi därför hade mer tillgänglig information om Sovjetterrorn än när Conquest skrev sitt ”remarkabla pionjärarbete”. Idag säger *Den stora terrorn* mer om historieskrivningen än om historien om Sovjetepoken, konstaterade han. Trogen sina ideal valde dock Hobsbawm hellre än att avfärda antagonistens tolkningar att diskutera den kontrafaktiska frågan om vad som kunde ha hänt i Sovjetunionen, om inte det som verkligen hände hade hänt. För Conquest var det en icke-fråga, eftersom Lenin och den kommunistiska revolutionen hade krossat alla historiska alternativ till terrorn. ✱

LITTERATUR

Realismens återkomst

Den italienska författaren Elena Ferrante har haft stora framgångar med sina romaner. Det visar att realismen är tillbaka, inte minst i länder som varit hårt drabbade av det postmoderna tillståndet, skriver **Maxim Grigoriev**.

"TROLLBINDANDE", "BEROENDEFAMKALLANDE", "spektakulär". Elena Ferrantes Neapeltetralogi har tagit världen med storm. Den sista, fjärde boken *The Story of the Lost Child* (Europa Editions) utkom på engelska i september till såväl kritikernas som läsarnas förtjusning och en tv-serie av producenterna bakom den firade *Gomorra* är på gång. Under våren utges den första volymen, *Den fantastiska vännen*, på svenska och man kan vänta sig samma mottagande här. Att författarnamnet är en pseudonym för en okänd och följaktligen gåtfull gestalt gör inte saken sämre.

Det kan låta som om man har en ny spänningsromansvit framför sig, ett nytt *Millennium* eller *Hunger Games*, men Neapelromanerna är något så till synes lågmält som "en historia om vänskap": en bildningsroman i fyra volymer som följer två neapolitanska arbetarklasskvinnors uppväxt och vuxenliv; visserligen inte utan Camorra, familjevåld och utomäktenskapligt sex, men likväl först och främst med den klassiska romanens förtecken.

Realismen är med andra ord åter igen tillbaka. I sin essä om nödvändigheten av ett nytt modernt tänkande, *Manifest för en ny realism* (2014) konstaterar en annan italiennare, filosofen Maurizio Ferraris, med kraft: "Förr eller senare finns det något som motstår oss." Detta "motstånd" blir i hans fall utgångspunkten för polemik mot det postmoderna tänkandet – definierat som föreställningen om att det inte finns någon sanning utan endast tolkningar – som han ser som direkt skyldigt till den populism och "realityism" som präglar det samtida europeiska kulturlivet. Denna tv-soffans seger över upplysningen har gett Europa såväl högerpopulistiska partier som förtryckarregimer.

Det är symptomatiskt att den realistiska estetiken har växt fram med särskild

kraft i länder där det postmoderna tillståndet har varit mer vardag än på annat håll, som i Berlusconis televiserade Italien eller Putins Ryssland, där motståndsförfattare som Roman Sentjin och Arkadij Babtjenko sedan länge verkat inom samma realistiska tradition och anfäktat en liknande nykter, iskall estetik. I dessa två länder har man på sitt eget skinn erfärut en tragisk ironi: det som det dekonstruktiva tänkandet och de poststrukturalistiska teorierna gav sig ut för att nedmontera har de i själva verket hjälpt till att återupprätta. I den

I den postmoderna världen har människan åter hamnat i klorna på myten och följaktligen på auktoriteten.

postmoderna världen, menar Ferraris, har människan åter hamnat i klorna på myten och följaktligen på auktoriteten.

Inför döden, våldet och passionen står det postmoderna tänkandet tämligen hjälplöst, på samma sätt som tevetittandet aldrig någonsin har hjälpt någon att förstå någonting. Det är där den realistiska romanen däremot är som starkast, eftersom det är i den som våra blickar upphör att vara navelskådande.

FERRANTES DRIVNA ROMAN är en berättelse i första person av en kvinna, Elena Greco. På en rafflande, hårdkokt prosa beskriver hon sitt liv och sin barndomsvän, Raffaella. Redan i början av första volymen, som berör barndomen, slår en symbolisk centralscen an tonen för de två romanfigurerna och

Ett träsk av interna gräl

64 Josefin Holmström om brittisk och svensk kulturjournalistik.

Så skapas värde

66 Lars Lönnroth om litterära värderingar.

Antidemokraten Sokrates

68 Torsten Rönnerstrand om en grekisk debatt.

En permanent tonårsprotest

70 Lena Kåreland om Kerstin Thorvall.

Krönika

71 Josefin Utas räds känslor i politiken.

I korthet

71 Jakob Sjövall om en bildad kokboks-författare.

Neapel.

FOTO: TT

deras förhållande till varandra. De två flickorna beslutar sig för att rymma från sin karga arbetarförort och gå till fots mot havet. Det mörknar, drar ihop sig till regn. Vägen känns lång, okända män ropar efter dem. Elena, plugghästen, det duktiga berättarjaget, vill envetet fortsätta, medan Raffaella, den radikala vän som hon så starkt ser upp till, vänder oväntat räddhåset och vill gå tillbaka.

DENNA DIALEKTISKA RÖRELSE mellan att fly och att återvända, att bli till och att radera ut förblir romansvitens frenetiska och aldrig sinande drivmotor. Den ständiga spänningen ligger här inte så mycket i storyn, som i själva karaktärsbildningen. Det krävs minst två för att vara en människa. De två huvudpersonerna, liksom människor omkring dem, förvandlas oupphörligen, ändrar åsikter (ibland mitt i en scen), fattar beslut som tycks gå emot dem själva, tar tillbaka sina löften, går vidare och återkommer, missförstår varandra och omförhandlar sina roller. Ferrante tar denna tolstojska människoförståelse – där karaktären inte

är något på förhand givet utan någonting dynamiskt som verkar på olika sätt i olika situationer – och situerar den i en syditaliensk arbetarklassmiljö, i det våldsbenägna Neapel.

Neapel är hos Ferrante den klippa som bjuder motstånd. Det är en ryggradslös mansstad, otålig och aggressiv, djupt upptagen av att inte tappa ansiktet, långsamt förmultnande och fjättrad i tvånget att alltid besvara våld med mer våld. Män tvingar kvinnor att föda barn de inte önskar, dessa barn växer upp till att upprepa samma misstag; barn imiterar familjelivet med att ge varandra örfylar, växer upp till att bli de föräldrar de själva avskydde etc.

Precis som i

den klassiska psykologiska romanen är ingenting som man förväntar sig: att gifta sig gör en inte lycklig; vänskapen är fylld med inre stridigheter, avundsjuka och förakt; passionen är skadlig och emellanåt fränstötande; att få barn är stressigt och smutsigt. Det intellektuella livet lockar med svar, men gör en utmattad och tom; den teoretiska kunskapen har ingenting att säga den som blir slagen av sin maffiaman. Fascister slåss mot kommunister, vänner mot fiender, makar mot makor.

Ett av romanens stora teman är en tämligen hopplös kamp för individuell tillblivelse. För Elena innebär kampen hårda, livslånga studier och tillägnandet av det italienska språket i motsats till den lokala dialekten, samt imitationen av borgerskapets självklara sociala kapital. Men först och främst uttrycks denna kamp i en ständig relation till vännen Raffaella, som är på väg åt motsatt håll, engagerad i ett postmodernt utsuddningsprojekt. Som berättarjaget konstaterar i fjärde boken: "hon var från proletariatet men motsatte sig varje form av befrielse".

Det är två tydligt typiserade, men samtidigt väldigt personliga existenser. I beskrivningar av den svenska arbetarkulturen har dessa strategier kallats "egen-sinne" respektive "skötsamhet". Man anar här på sätt och vis också de två emotionella karaktärsmoder som leder tänkandet antingen mot den kontinentala, retoriska filosofin eller mot den analytiska, förnuftiga varianten. Här står upplysningen och dess sökande efter kunskap som befrielse mot den postmoderna världsbilden och dess sökande efter autenticitet som tillfredsställelse. Till sist försvinner också den radikala postmoderna Raffaella på samma sätt som hon flydde utmaningen som barn, medan Elena studerar på.

ELENA STÅR FÖR ett något gammaldags förhållande till kunskap som man sällan ser i samtida litteratur och som för tankarna till kunskapsidealen hos arbetarrörelsen, idén om att plugga sig bort från fattigdomen. I längre avsnitt närmar sig Ferrante faktiskt den klassiska arbetarromanen, en uppväxthistoria à la Gorkij. Men här är det inte den

talande mannen, utan den skrivande kvinnan som står i centrum.

Ett barn av italiensk neo-realism, kallades Ferrante av *El País*. Hon har också nämnt Elsa Morante – författaren till romanen *Historien* – som en av sina litterära förebilder. Med sin romansvit har Ferrante, av framgångarna att döma, hittat ett samtida sätt att skriva om människan som varken känns trögt artonhundratalsaktigt eller modernistiskt impotent. ✿

Ett träsk av interna gräl

I Storbritannien är kulturdebatten mindre ängslig än i Sverige. Relativiseringen har inte heller gått lika långt utan man vågar tala om god och dålig litteratur, skriver **Josefin Holmström**.

ÅR 1709 UTKOM det första numret av Richard Steeles litteratur- och societetstidskrift *The Tatler*, snart följd av Steeles och Joseph Addisons *The Spectator*. Syftet med dessa brittiska publikationer var att "föra filosofin ut från garderober och bibliotek, skolor och universitet, för att ta plats på klubbar och i sällskap, vid tebord och i kaffehus". Kulturen skulle vara folkbildande och underhållande på samma gång. Essäerna om stadslivet och konsten förenade moral och skönhet i ett.

De idealen går fortfarande att spåra i nutidens brittiska kulturjournalistik – om inte det moraliska anspråket så åtminstone viljan att bilda och skapa möjligheter för ökad förståelse. Hur skiljer sig då den brittiska kulturjournalistiken från den svenska? Vad kan vi lära oss av våra anglosaxiska kusiner?

Först och främst: visst har Storbritannien mer pengar och därmed mer utrymme, mer mångfald, kanske större friheter – den engelske kulturälskaren kan njuta av specialpublikationer som *Times Literary Supplement* och *London Review of Books*, där kulturjournalistiken tilläts både breda ut sig och blomma ut, så att humanistisk forskning vackert gifter sig med nyheter, politik och vetenskap – men det betyder inte att ett mindre land som Sverige inte kan agera i samma anda. Det finns fina exempel på publikationer som försöker, som *Svenska Dagbladets* "Under strecket", en verklig institution i dagspressen där resonemangen om litteratur kan föras bortom recenserandets snävarare ramar.

Ja, svensk kulturjournalistik har nog ambitioner, men många av dem går förlorade i ett träsk av interna gräl, ideologiska låsningar och utrymmesbrist. Kulturdebatten harvar gärna i samma spår, fastnar i tröga och föga intressanta resone-

mang som mest går ut på att behäfta varandra med diverse mindre smickrande epitet. Precis som förväntat i ett litet land blir det ofta fascinerande internt, som i det så kallade "montergate", fjolårets stora bokmässeskandal där *Aftonbladet* förnekades den intervju med före S-ledaren Håkan Juholt som Åsa Linderborg lovats under en kräftskiva hemma hos skribenten Daniel Suheden. Det var visserligen stor underhållning, men vad hade förloppet egentligen på kultursidorna att göra?

SAMTIDIGT KÄMPAR DE redaktioner som faktiskt försöker med ständiga nedskärningar. Svenska recensenter och frilansare är i regel underbetalda och måste arbeta under stortidspress. Borta är de sötebrödsdagar då en recensent kunde få betalt för en vecka för att ströva i Kungsträdgården och tänka på Pär Lagerkvists senaste.

Men hur står det till med debattklimatets hälsa? Generellt kan sägas att det i Sverige finns en större rädsla än i Storbritannien. Mot bakgrund av Storbritanniens gedigna bildningstradition vågar fler till exempel tala om "god" och "dålig" litteratur. Relativiseringen är inte lika omfattande som i Sverige. Visst kunde man kalla det för kulturelitism – men det är i så fall en god elitism eftersom den är öppen och ärlig. Därmed går den också att få tillträde till. Exempelvis kan man i England utan problem tala om en litterär kanon som består av de stora verk som nationen frambringat och som anses ingå i allmänbildningen. Man förhåller sig gärna kritisk till forntidens giganter, men poängen är att man känner till dem och har ett förhållande med dem. Med en gemensam kunskaps- och kulturbasis kan ett land föra konstruktiva diskussioner.

Självförtroendet på brittiska redaktioner är likaledes gott. Man lyfter gärna fram inhemska författare, poeter och tänkare och ber inte om ursäkt för den egna nationens framgångar. Detta görs inte okritiskt, men inte heller i postkolonialismens paralyserande grepp (även om just postkoloniala analyser florerar på landets universitet).

HORACE ENGBAHL INTERVJUDES nyligen i *Min sanning* i SVT. På frågan om vad han efterfrågade i svenska tidningar svarade han: "Jag saknar en genomförd, intelligent, orädd argumentation – som är beredd att respektera en motsatt ståndpunkt." Alltså: det goda, förutsättningslösa samtalet. Ett samtal där man litar inte bara till intervjuföremålets kompetens utan även till läsarens intelligens. En annan sak kunde kanske vara: att låta människor tala till punkt. Att låta samtalet vara fritt, vandra som det vill. Under de senaste åren har poddsänd-

ningarna till viss del tagit över det ansvaret i Sverige. Profiler som Eric Schöldt har särskilt utmärkt sig med programserier där nyfikenheten och öppenheten varit ledord och samtalen blivit därefter. Ett annat uppmuntrande exempel är Bildningspodden

Bokhandeln hos London Review of Books.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

med litteraturvetaren Magnus Bremmer och kulturjournalisten Klas Ekman. Här finns relativt billiga medel att distribuera god journalistik.

Det ska självklart sägas att Storbritannien har den sorts journalistiska toppar och dalar som svensk press knappt kan föreställa sig. *Aftonbladets* mest snaskiga paparazzireportage är bara bleka kopior av *Suns* sensationslystna tabloidjournalistik. Men kanske verkar gränslösheten även uppåt, på så sätt att den stimulerar ett mer välgenomtänkt toppskikt som anstränger sig för att distansiera sig från det som anses osmakligt? Eller är det i själva verket så att respektlöshet ”smittar”, fördriver rädsla?

STORBRIANNIEN OCH SVERIGE har olika kulturella och intellektuella klimat. De står inte ljusår ifrån varandra, men det finns få länder som likt Sverige söker upprätthålla konsensus, ett fint kalibrerat åsiktsmässigt status quo där ingen blir för provocerad eller utmanad. Vi har få riktigt obekväma kulturpersonligheter, åtminstone den typ av kulturpersonlighet som ett brett spektrum av befolkningen är bekant med. Det skulle väl vara Marcus Birro då, och han har fått löpa gatlopp så många gånger att ingen tidning längre vågar ta i honom. Kanske platsar Ann Heberlein in också.

Storbritannien tycks ha högre tolerans för dem som sticker ut. Säg vad man vill om hans aggressiva ateism, men Christopher Hitchens livade åtminstone upp debatten – och de uttalanden han gjorde om

exempelvis kultur eller feminism var alltid uppbackade av gediget historiskt kunskande. Hans bror, den konservativa tänkaren och debattören Peter Hitchens, har även han en pigg och skarp blick och en förmåga att utmana det slappa och likriktade tänkandet. Sådana kritiska röster behövs – ja, jag vill påstå att de är fullständigt livsviktiga –

Det finns få länder som likt Sverige söker upprätthålla konsensus, ett fint kalibrerat åsiktsmässigt status quo där ingen blir för provocerad eller utmanad.

i ett Sverige där nyhetsredaktioner drar sig för att rapportera nyheter som anses besvärande för migrationsdebatten. Och där censuraffian vill stoppa provocativa konstutställningar, som i debatten kring Kulturhuset och Makode Linde, som föranledde chefen Marianne Lindberg De Geer att avgå i protest. Sveriges kulturredaktioner behöver fler konservativa tänkare.

Storbritannien har förstås haft tid att odla fram en konservativ tanketradition med rötter i Edmund Burkes social-

konservatism och upplysningskritik. Filosofen Roger Scruton är en av de röster som fortsätter en kritik av moderniteten, vare sig detta handlar om sexualmoral eller skräpig bakgrundsmusik på kaféer (som Scruton menar fördummar och urholkar människans förmåga att uppskatta konst). I Sverige har vänstern på något sätt fått monopol på kultur, och på *Expressens* och *Aftonbladets* kultursidor glider det kulturella allt oftare över i det politiska, så att litteratur och konst får som främsta uppgift att bli slagträ i en ideologisk debatt. I Storbritannien stöttar en förvåningsvärt stor andel tidningar det konservativa Torypartiet, undantaget *Guardian* som backar liberaldemokraterna. I Sverige har ”oberoende liberal” alltmör kommit att betyda ”sosse”.

POÄNGEN ÄR INTE att fler redaktioner borde vara konservativa utan att det i en demokrati ska finnas plats för olika röster och viljor. Man ska inte behöva vara rädd för att bli kallad okvädingsord. Vi skulle kunna dra nytta av vår litenhet och dess naturliga konsekvens: alla aktörer kommer på ett eller annat sätt i kontakt med varandra, och därmed kan ingen leva i en egen, hermetiskt tillsluten sfär (även om vissa nog ändå försöker). Vi borde ha större möjlighet än Storbritannien för möten mellan meningsmotståndare, för öppna kanaler mellan universiteten, konstinstitutionerna och den politiska sfären. Men då måste vi börja våga släppa de ideologiska läsningarna och satsa på att bilda istället för att bråka. ✨

Så skapas värde

Vad är egentligen litterärt värde? Frågan diskuteras i en aktuell bok.

Lars Lönnroth är inte nöjd med svaret.

HUR GÅR DET TILL när litterära verk värderas, det vill säga tilldelas högt eller lågt värde? Och vad innebär detta värde? Kan det mätas i pengar, antal läsare, omnämnanden i litteraturhistorien eller gillanden på Facebook? Existerar kanske värdet som en del av texten? Eller som en relation mellan texten och dess bedömare? Hur och i vilken grad förändras värdet över tid? Och vad är det i så fall som betingar förändringen? Textens inre egenskaper? Enskilda läsares tycke och smak? Litteraturkritiken? Trender på bokmarknaden eller i massmedierna?

Egentligen är det märkligt att sådana

frågor inte har diskuterats oftare av litteraturforskarna, eftersom de är av fundamental betydelse för hela deras verksamhet. I viss mån behandlas de dock, styckevis och delat, i en nyutkommen tjock bok med titeln *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar 2013*, utgiven på Makadam förlag av sex litteraturvetare (Torbjörn Forslid, Jon Helgason, Anders Ohlsson och Ann Steiner från Lund; Lisbeth Larsson och Christian Lenemark från Göteborg). Deras bok är resultatet av ett stort och säkerligen lovligt forskningsprojekt finansierat av Riksbankens jubileumsfond. Som titeln anger

handlar den dock bara om värderingar av ett begränsat antal böcker under en mycket begränsad tid, närmare bestämt ett tjugotal nytgivna svenska romaner, som har utgivits under hösten 2013 och underkastats värderingar av förlagsredaktörer, recensenter i massmedierna, marknadsförare, bloggare på internet, vanliga läsare och aktörer på bokmässan i Göteborg.

RIMLIGEN KAN MAN inte med en sådan avgränsning av ämnet dra några säkra slutsatser om hur litterära värderingar i allmänhet uppstår och förändras på lång sikt. Det hindrar inte att boken innehåller åtskilliga resultat av litteratursociologiskt intresse. Här får man till exempel en utförlig redogörelse för hur det gick till när Lena Andersson från relativ obemärkthet som intellektuell krönikör i dagspressen plötsligt förvandlades till bästsäljarförfattare, sedan hon publicerat den häftigt omdebatterade romanen *Egenmäktigt förfarande* om en kärleksrelation som inte höll. Man får också veta mycket om hur den litterärt ambitiösa Gabriella Håkansson slog om till populärlitteratur. Eller om hur Leif G W Persson byggt upp sitt "varumärke" som kriminolog, deckarförfattare och folkkär tv-personlighet. Men sådant säger kanske trots allt mindre om författarnas litterära betydelse på lång sikt än om villkoren för deras böckers bästföredatum på dagens starkt kommersialiserade svenska bokmarknad.

För att kunna säga något mer väsentligt om ämnet måste man uppenbarligen ha ett betydligt längre historiskt perspektiv. Det finns ju många exempel på litteratur som höjts till skyarna av samtiden men dömts ut som ointressant av eftervärlden – den gustavianske skalden och akademiledamoten Carl Gustaf Leopolds samlade verk kan nämnas som ett av många exempel. Det finns också exempel på litteratur som i likhet med Edith Södergrans dikter nedvärderats av samtiden men däremot senare upphöjts till klassikerstatus. Ett aktuellt sådant fall är John Williams roman *Stoner*, som inte hade någon framgång alls när den kom ut i USA 1965, mitt under brinnande

Lena Andersson.
FOTO: ULLA MONTAN/TT

Vietnamkrig, men på allra sista tiden blivit både bästsäljare och nästan klassiker, hyllad som ett mästerverk av kritikerna och älskad av miljontals läsare i stora delar av världen. Den som vill förstå hur sådant kan gå till har inte mycket att hämta i *Höstens böcker*.

Vad man däremot *kan* göra, om man är litteraturforskare, är att jämföra hur själva texterna överensstämmer med de smaknormer och trender som var rådande när de litterära verken gavs ut. På så vis kan man komma fram till att Leopolds verk överensstämde utomordentligt väl med de normer som rådde vid Gustav III:s hov på 1700-talet men däremot inte alls med de normer som råder idag. Med samma tillvägagångssätt kan man komma fram till att Edith Södergrans dikter inte alls uppfyllde de krav som dåtidens kritiker ställde på lyrik men däremot i hög grad uppfyller den idag rådande modernismens kvalitetsnormer. Sådana undersökningar förutsätter dock att man omsorgsfullt läser texterna och inte bara studerar trender och normer hos olika aktörer på bokmarknaden.

DET SOM FRAMFÖRALLT saknas i de sex litteraturvetarnas undersökning är en övertygande analys av själva begreppet "litterärt värde". Med rätta tar de visserligen avstånd från den så kallade värdeobjektivismens ståndpunkt, det vill säga den idealistiska uppfattningen att värdet är en objektivt existerande del av själva konstverket, i detta fall den litterära texten. Man håller gärna med dem om att värdet snarare är något som "förhandlas fram" i enskilda subjekt, det vill säga i läsarnas medvetande, genom en utvecklingsprocess där förläggare, litteraturkritiker, lärare, teaterdirektörer, bibliotekarier och andra aktörer spelar viktiga roller. Ofrånkomligt är dock, vill jag mena, att också själva textens inre egenskaper har betydelse i denna utvecklingsprocess.

En äventyrsroman värderad som "spännande" bör till exempel innehålla något slags gåta som endast gradvis avslöjas för läsaren, gärna också några så kallade *cliffhangers*. En diktsamling kan knappast hyllas för sin verskonst, musikalitet och originella bildspråk om den inte besitter vissa versifikatoriska och språkliga egenskaper som är objektivt konstaterbara. Och man måste faktiskt studera Shakespeares texter om man vill förklara varför hans dramatik ännu spelas på världens teatrar, medan de flesta av hans elisabetanska konkurrenter är bortglömda.

Det litterära värdet kan alltså inte *uteslutande* bestämmas som ett resultat av förhandlingar mellan bokmarknadens eller nöjeslivets aktörer, inte heller som en följd av publikens tillfälliga tyckanden och nycker. Man måste också ta hänsyn till hur texterna faktiskt ser ut, vilka förutsättningar de har att uppfylla publikens förväntningar

på skönhet, kunskap, underhållning, tanke djup, spänning, passioner, vägledning på livets väg. Värdet bör alltså snarast bestämmas som någonting som uppkommer i samspillet mellan textens dispositiva egenskaper – dess förutsättningar att fungera på

som tilltalar vitt skilda behov och smakriktningar, vilket medför att de kan uppskattas av människor som har vuxit upp i vitt skilda tidsåldrar och miljöer. Det skulle i så fall kunna förklara varför hans skådespel har stått sig så bra genom åren. Inte för att värdet, likt en helig ande, för evigt finns i hans verk, utan för att hans texter innehåller sådant som har goda förutsättningar att värderas högt, oavsett vilka trender och ideologier som för tillfället råkar dominera på de platser där hans dramatik framförs.

Och man måste faktiskt studera Shakespeares texter om man vill förklara varför hans dramatik ännu spelas på världens teatrar, medan hans flesta elisabetanska konkurrenter är bortglömda.

det ena eller andra sättet – och mottagarnas förväntningar, önsknings och mer eller mindre medvetna behov.

I Shakespeares fall brukar det sägas, och jag tror med rätta, att hans texter kan tolkas på många olika vis och har egenskaper

EFTERSOM DE SEX litteraturvetarna inte tillräckligt beaktar textens betydelse i värderingsprocessen kan de bara ge en mycket ungefärlig och provisorisk bild av hur det hittills har gått för de romaner vars öden de studerat på bokmarknaden 2013. Och de har inga möjligheter att göra några prognoser om hur det går i framtiden.

Kommer till exempel Lena Anderssons roman *Egenmäktigt förfarande* att stå sig i längden? Blir den en klassiker? Eller en bok som snart glöms bort liksom så många andra bästsäljare? Därom har de sex ingenting att säga. Själv tror jag den kommer att stå sig ganska hyggligt, åtminstone ett bra tag till, som en så kallad *minor classic*. Men den åsikten grundar jag inte på vad de sex skriver om dess mottagande hösten 2013 utan på min egen läsning av boken. ✨

Antidemokraten Sokrates

De senaste åren har det blossat upp en debatt i Grekland om Sokrates. Det handlar i synnerhet om hans förhållande till demokratin, skriver **Torsten Rönnerstrand**.

I DET KRISDRABBADE Grekland har Sokrates blivit ett slagträ i den politiska debatten. Till det som verkar ha triggat igång diskussionen hör märkligt nog en serie detektivromaner av en av landets mera betydande kulturpersonligheter, Petros Markaris. För en internationell publik är han nog mest känd som manusförfattaren bakom flera av Theo Angelopoulos filmer, bland andra *Odyseus blick*. Men han är också upphovsman till ett stort antal tv-serier, romaner, teaterpjäser och debattböcker.

Den för ögonblicket mest uppmärksammade delen av Markaris författarskap är dock två kriminalromaner som utgör de båda första delarna i en trilogi. De utkom på grekiska 2010 och 2011. I tysk översättning kallas de *Faule Kredite* och *Zahltag*, och till svenska skulle titlarna kunna översättas med något i stil med "förfallna skulder" respektive "skuldberäkning" eller "avräkning".

Poliskommissarien Kostas Charitos står i centrum för båda berättelserna. I början av den första romanen kallas han till en lyxvilla, där man hittat liket efter en förmögen bankman som mördats genom halshuggning. Detta visar sig bli upptakten till en hel serie liknande mord: rika finansmän hittas utan huvuden under omständigheter som visar att den okände mördaren velat ställa dem till svars för skattefusks och andra ekonomiska oegentligheter.

I den andra romanen får Kostas Charitos ta hand om ett annat besynnerligt mordfall. Vid ett av Athens arkeologiska minnesmärken – den antika Kerameikos-kyrkogården – hittas liket efter en förmögen kirurg som efter hand visar sig ha varit en samvetslös skattesmitare. Av obduktionen framgår att han mördats genom att någon injicerat ett gift med historiska associationer. Vad

som tagit livet av den förmögne kirurgen visar sig vara ett extrakt på odört (*Conium maculatum*) av den typ som år 399 f Kr användes för att avrätta filosofen Sokrates.

Att Charitos till sist lyckas lösa fallet beror på att han har tillgång till kulturhistorisk expertis av ett slag man knappast väntar sig att finna bland anställda inom polisväsendet. Liksom i Dan Browns böcker består de avgörande ledtrådarna sålunda av godbitar från det västerländska kulturarvet. Dessa ledtrådar dechiffreras i Markaris roman av en av Charitos kvinnliga medarbetare, en ung expert på gärningsmanaprofiler med osedvanliga kunskaper om den grekiska antiken. I kraft av sin klassiska bildning upptäcker hon att en passage i brevet till den mördade företagsledaren är hämtad från en sällsynt översättning av det inledande parti i Homeros *Iliaden*, som berättar om hur guden Apollon under trojanska kriget angrep grekerna med pestsmittade pilar. Utifrån ett så exklusivt val av översättning kan kretsen av misstänkta krympas till en så liten skara av antikexperter att mördaren kan identifieras.

SÅ LÅNGT HAR läsaren fått utförliga förklaringar till de flesta av berättelsens mysterier. Likväl återstår en gåta, vars lösning författaren verkar vilja överlåta åt läsaren. Sålunda ger han aldrig någon explicit förklaring till att mordet på en skattesmitare framställs som en parallell till avrättningen av Sokrates år 399 f Kr. En lösning på det problemet skulle vi dock kunna få genom att fråga oss vilken roll Sokrates spelat i grekisk politik.

Först och främst måste vi komma ihåg att Sokrates – i motsats till dramatiker som Aischylos, Sofokles och Euripides – var en fanatisk motståndare till demokratin.

Ätminstone är det så han framställs i den viktigaste källan till kunskap om honom, Platons dialoger.

Sokrates hätska propaganda mot de atenska demokraterna tycks ha inspirerat de båda blodiga militärkupper som 411 och 404 f Kr, iscensatta av lärjungar till honom. Med en brutalitet som erinrar om sentida militärdiktaturer krossade dessa kupper tillfälligt demokratin, och i dess ställe inrättades diktatoriska regimer, som utövade terror mot meningsmotståndare.

Sokrates i dagens Grekland.

FOTO: YIORGOS KARAHALIS / TT

Mot den bakgrunden är det inte förvånande att arvet efter Sokrates var något som omhulldes av ledarna för den militärjunta som styrde Grekland under åren 1967–1974. I särskilt hög grad gällde detta juntans mäktigaste man, Dimitrios Ioannides. Han ska, enligt egen uppgift, ha ägnat merparten av sin fritid åt studiet av Platon. Ett annat exempel var juntaledaren Georgios Papadopoulos, som i en intervju förklarade att hela hans politiska tänkande formats av Sokrates och hans lärjunge Platon. Sannolikt är detta en viktig orsak till att Markaris förknippar Sokrates med de antidemokratiska eliterna i tjugohundratalets Grekland.

MARKARIS SÄTT ATT knyta an till Sokrates tycks ha fått starkt genomslag. I varje fall har denne filosof på senare år spelat en framträdande roll i grekiska medier. Sedan Markaris bok kom ut har tidningar och tidskrifter rapporterat om animerade debatter, där man gång på gång tagit Sokrates och hans efterföljare som utgångspunkt för åsiktsyttringar om krisen i dagens Grekland.

Mot den bakgrunden ska vi nog också se en märklig manifestation som utspelades i Aten 2012. Då avkunnades nämligen en ny dom i den rättegång mot Sokrates, som ledde till att han år 399 f Kr dömdes till döden.

Domen mot Sokrates motiverades ursprungligen med att han skulle ha förnekat stadens gudar. Men det verkliga skälet var säkert ett annat. Att han dömdes till döden berodde med största sannolikhet

Kanske är det ingen tillfällighet att det postuma frikännandet inträffar vid en tidpunkt då det finns greker som drömmer om en återgång till ett diktatoriskt statsskick av den typ Sokrates pläderade för.

på att hans antidemokratiska propaganda inspirerat de blodiga militärkupperna 411 och 404 f Kr.

Förmodligen är det just detta som är bakgrunden till att domen efter nästan 2 500 år har upphävts i en ny rättegång. Den frikännande domen avkunnades av en nyinrättad domstol, tillsatt av en stiftelse som vårdar minnet av den grekiske skeppsredaren Aristoteles Sokrates Onassis (1900–1975). Domare var tio professionella jurister samt några hundra grekiska medborgare som hade inkallats som nämndemän.

FRÅGAN ÄR NU varför Onassisstiftelsen gjort sig så stort besvär för att få Sokrates ”frikänd”. Det kan i förstone förefalla som ett överflödigt projekt. För de flesta människor framstår ju denne beundrade filosof som en idealgestalt i klass med Jesus eller Buddha. Ett svar får vi kanske, om vi vänder blicken mot stiftelsens grundare. Denne så välkände skeppsredare hade ett förflutet som gör saken lättare att förstå. Under diktaturen 1967–1974 var han nämligen nära lierad med juntaledaren Papadopoulos.

Nu återstår att se om Onassisstiftelsens rättfärdigande av antidemokraten Sokrates ska visa sig vara ett tecken i tiden. Kanske är det ingen tillfällighet att det postuma frikännandet inträffar vid en tidpunkt då det finns greker som drömmer om en återgång till ett diktatoriskt statsskick av den typ Sokrates pläderade för. För det talar i varje fall en rad inlägg från representanter för det nynazistiska partiet Gyllene gryning. I samma riktning pekar också partiets hemsida, där den antidemokratiska Sokrates enstämmigt hyllats som en föregångare.

LIKANDE OPINIONSYTTRINGAR FINNER vi emellertid också i mera etablerade medier. Ett exempel kom i högertidningen *To Vima* i maj 2015. Där menar man att avrättningen av Sokrates år 399 f Kr var en lika stor olycka för Grekland som den nu aktuella krisen. Det påståendet kan tyckas extremt, med tanke på den självmordsvåg och de sociala katastrofer som följt i krisens spår. Likväl blir det något mer förståeligt mot bakgrund av den polariserade debatt om Sokrates som initierats av Markaris deckarserie. ✿

En permanent tonårsprotest

En ny studie över Kerstin Thorvall har utkommit. Det fanns något desperat över både hennes liv och författarskap, skriver
Lena Kåreland.

Kerstin Thorvall.
FOTO: LARS EPSTEIN/TT

KERSTIN THORVALL LEVDE i otakt med sin samtid. Hon var född i fel tid och i fel sammanhang. Det hävdar litteraturvetaren Maria Jönsson i *Behovet av närhet blir med åren betydligt större än nödvändigheten att bevara sin värdighet* (Ellerströms), där hon riktar in sig på två aspekter i Thorvalls författarskap, genus och åldrande i samspel med sexualitet. Samtidigt betonas konsekvensen i Thorvalls litterära verk, där teman, motiv och stildrag återkommer. Thorvall följer en omtagningens princip som ger koncentration och täthet åt texterna, ibland till den grad att läsaren får en känsla av klaustrofobisk instängdhet.

DET ÄR VÄLKOMMET med en studie av Thorvalls romankonst. Det har inte skrivits något mer ingående arbete om henne förutom Beata Arnborgs biografi för några år sedan, *Kerstin Thorvall. Uppror i svart och skärt*. Thorvall är värd att uppmärksammas för sitt omfattande och i flera avseenden nyskapande författarskap. Drygt sextioålet böcker för barn och vuxna hann hon ge ut. Hon banade väg för 1970-talets bekännelseroman och bidrog till barnbokens förnyelse med böcker skrivna i solidaritet med de unga läsarna. I sitt författarskap var Thorvall definitivt före sin tid.

Det är utmärkt att Jönsson behandlar Thorvalls litterära verk som en helhet och skriver om barnböckerna parallellt med böckerna för vuxna. Motivkretsarna är desamma: moders- och kvinnoroller, flick- och pojkskap, kärlek och närhet kontra frihet och oberoende. Framträdande är också det självbiografiska draget. Thorvall brottas i sitt skrivande oavbrutet med sin egen livshistoria och iscensätter en rad livskriser, till exempel i de båda bekännelseromanerna, den skandalomsusade *Det mest förbjudna* (1976) och *Oskuldens död* (1977). Men klassaspekten får inte heller glömmas bort, vilket Jönsson tyvärr med det perspektiv hon valt tvingas göra. Tänk bara på Thorvalls roman *När man skjuter arbetare*, som utspelar sig mot bakgrund av skotten i Ådalen.

Upproret är Thorvalls speciella signum. Det finns med i allt hon skriver och gör, och

hon tycks leva i en permanent tonårsprotest. Jönsson föredrar dock att i sin analys följa vad hon kallar misslyckandets linje istället för revoltens. Som jag ser det är det snarast två sidor av samma sak. Thorvalls protester får sällan avsedd verkan. De leder till nederlag, vilket i sin tur framkallar en rädsla och en ångest, som får hennes texter att vibrera av undertryckt oro och besvikelse över att inte räcka till, att inte nå ända fram. Författarskapet rymmer således en påtaglig ambivalens. Motsatta känslor står mot varandra. I Thorvalls flickböcker till exempel framstår flickskapet som såväl en lockelse som ett fängelse.

DET AMBIVALENTA DRAGET blir tydligt också när Thorvall beskriver sig själv som en kvinna som vill vara både ett självständigt begärande subjekt och ett objekt för mannens åtrå. Det var sent i livet som Thorvall lärde känna sin kroppslighet och sexuella lust, vilket gav upphov till konflikter och svårigheter. Hennes stora längtan efter närhet och omsorg gjorde att åldrandet blev särskilt svårt för henne. Till detta bidrog äldrevårdens alienerade förhållningssätt. I och med att kvinnan förlorar sitt yttre attraktionsvärde förlorar hon också sin status. Denna smärtsamma erfarenhet gestaltar Thorvall med febrig intensitet bland annat i *Upptäckten* (2003), en rapportbok om åldrandets förnedring. Det är en bok som känns mer angelägen idag än då den skrevs för drygt tio år sedan.

Det finns något desperat över såväl Thorvalls författarskap som hennes livshistoria, något som kanske bottenar i en aldrig tillfredsställd längtan efter bekräftelse från moderns sida. Detta tema löper parallellt med längtan efter att på nytt få vara ett barn som blir omhändertaget. Thorvall skriver på en barndomsskildring som aldrig tar slut, hävdar Jönsson. I en evig kretsångång vänder hon åter till barndomen som tillstånd och barnet som symbol för en plats hon förgäves söker tillträde till. Jönsson har skrivit en idérrik och spännande bok, och man slås av att Thorvalls författarskap fortfarande känns aktuellt och tycks öppna sig för många läsarter och tolkningar. 🌸

Josefin Utas är civilingenjör och tekniker i kemi.

Känslor är inte nog

Migrationsdebatten som den har förts de senaste åren har varit stundtals plågsam att följa ur ett intellektuellt perspektiv. Istället för att frågorna ges seriositet och djup, har känslargumentationen flödat. Det har varit alltifrån grova misstolkningar och smädesord till rena vädjanden. Till de senare kan vi till exempel räkna Reinfeldts berömda "öppna era hjärtan"-tal hösten 2014.

Känslor kan visserligen få oss att reagera och agera. Men det är vanskligt att tro att de kan leda till en positiv och stabil samhällsutveckling om inte det rationella har sitt utrymme.

När skeenden eller lidande kommer närmare inpå oss väcks starka känslor av sympati för de drabbades situation. Så har det varit med de stora flyktingströmmarna till Sverige den gångna hösten och i synnerhet vissa särskilda händelser som den döde pojken på stranden.

Känslouttryck och sympati har, till skillnad från pengar, resurser och tid, inga begränsningar. Människor kan känna hur mycket medkänsla och sympati som helst, för hur många som helst. På dem kan de engagera sig i det som de vill och tror på, själva eller tillsammans med andra.

Problemet är bara att människor har svårt att upprätthålla samma stora engagemang en längre tid. En person kan välja att ge mycket en dag – men helt avstå nästa dag, eftersom även de starkaste känslorna tenderar att klinga av utan påfyllnad av mer känslouttryck eller energi.

Där medmänskligheten kommer till uttryck i handling ryckvis, finns där ena dagen och nästa inte, kan det snarare bli väldigt omänskligt och kallt. I den situationen lever till exempel de EU-medborgare som är i Sverige för att tigga. Deras öde är beroende av att några lägger pengar i deras mugg.

Staten så som vi har byggt den agerar inte lika spontant och nyckfullt som människor när de följer sina känslor. Nyckelord är därför likvärdighet och förutsägbarhet.

När människors starka känslor avtar står våra gemensamt finansierade samhällssystem kvar och fortsätter att föra hjälpsamheten vidare. Detta både genom att aktivt skänka stöd men också genom att säkerställa individuell frihet som ger möjlighet för människor att själva skapa sig en bättre framtid.

Uppmaningar från politiskt håll att befolkningen ska "öppna sina hjärtan" kan ge en tillfällig boost för landet. Mycket viktigare på längre sikt är emellertid att politikerna själva tar sin roll på allvar. Detta gäller även de tjänstemän som bidrar till förvaltningen av systemen på olika nivåer.

Politikerna är ytterst ansvariga för våra gemensamt finansierade system, att de fungerar och är hållbara. För att lyckas i sitt uppdrag måste politikerna våga se bortom det dagsaktuella, hålla huvudet kallt och stå emot diverse påtryckningar i en infekterad debatt. Systemen ska ju fortsätta att leverera även framöver.

Det finns många olika sätt på vilka människor kan organisera sig och stötta varandra. De som anser att kontinuerlig och långsiktig medmänsklighet är önskvärt gör inte fel i att värna våra nationella välfärds- och samhällssystem. Det är inte uttryck för rasism eller fascism – som det ibland hävdas i den offentliga debatten, hur absurt det än kan låta. Det är förnuftigt.

I korthet

Kulturhistoriska smakprov

För sextio år sedan i år utkom *Blå forell och svart tryffel* (1956). Det är en bok som till en början verkar vara en lättsam betraktelse över kulinariska njutningar av de slag som beskrivs i titeln. Tore Wretman har inte oväntat skrivit förordet till den svenska utgåvan.

Boken är en översättning från engelska och författarens namn är Joseph Wechsberg (1907–1983). Wechsberg har beskrivits som gourmet och journalist, den andra av hans böcker som finns i svensk översättning är *Wienerköket*. Men den som för den sakens skull förväntar sig en ytlig litterär bekantskap blir vid en närmare påsyn förvånad.

Wechsberg kom från en judisk familj och föddes i Ostrava i nuvarande Tjeckien. Vid nazisternas inmarsch i landet 1938 befann han sig i USA, där han fick asyl. Där lärde han sig inte bara att tala engelska utan började också skriva som journalist på sitt nya språk. Han hade upptäckt det klassiska magasinet *The New Yorker*, och i flera decennier kom han att bidra med sina roliga och fascinerande artiklar för denna berömda tidskrift.

Han skrev om mat, musik och politik. Att jämföra Wechsberg med vår egen Jolo är inte helt fel. Det är samma humor, nyfikenhet och insiktsfullhet som förmedlas. Även om Wechsbergs artiklar och böcker behandlar ämnen från hela världen är det framförallt Centraleuropa och dess kultur som återkommer, han kom så småningom också att bosätta sig permanent i Wien.

Till exempel den korta historien om hovrådet som fick fel typ av kokt kött eller hågkomsten från Wechsbergs korta karriär som professionell applåderare vid Wienoperan är mer än underhållande kåserier. De är en sorts kulturhistoriska destillat, inte helt olik Stefan Zweigs *Världen av igår*. Formatet är kortare och humöret gladare. Men det är sällan utan allvar. Den egna självbiografien, *The Vienna I Knew*, är både stillsam och rörande, och de reportage han skrev från efterkrigstidens Östeuropa avslöjar en vaken blick för politiska realiteter och skeenden.

Grunden för hans förståelse av världen är en solid kulturell bildning, där detaljer som kvaliteten på maten och musiken avslöjar djupare sanningar om samhället och politiken.

Jakob Sjövall

Detta nummers recensioner:

Carl Rudbeck gör intrång i privatlivet;

Lisbeth Lindeborg öppnar det bayerska giftskåpet; **Jojje Olsson** belyser makten i Mittens rike;

Staffan Ulfstrand förkunnar framstegsläran; **Torbjörn Elensky** översätter från italienska;

Nils Lundgren risar finanssektorn;

Anders Mathlein reser söderut; **Hugo**

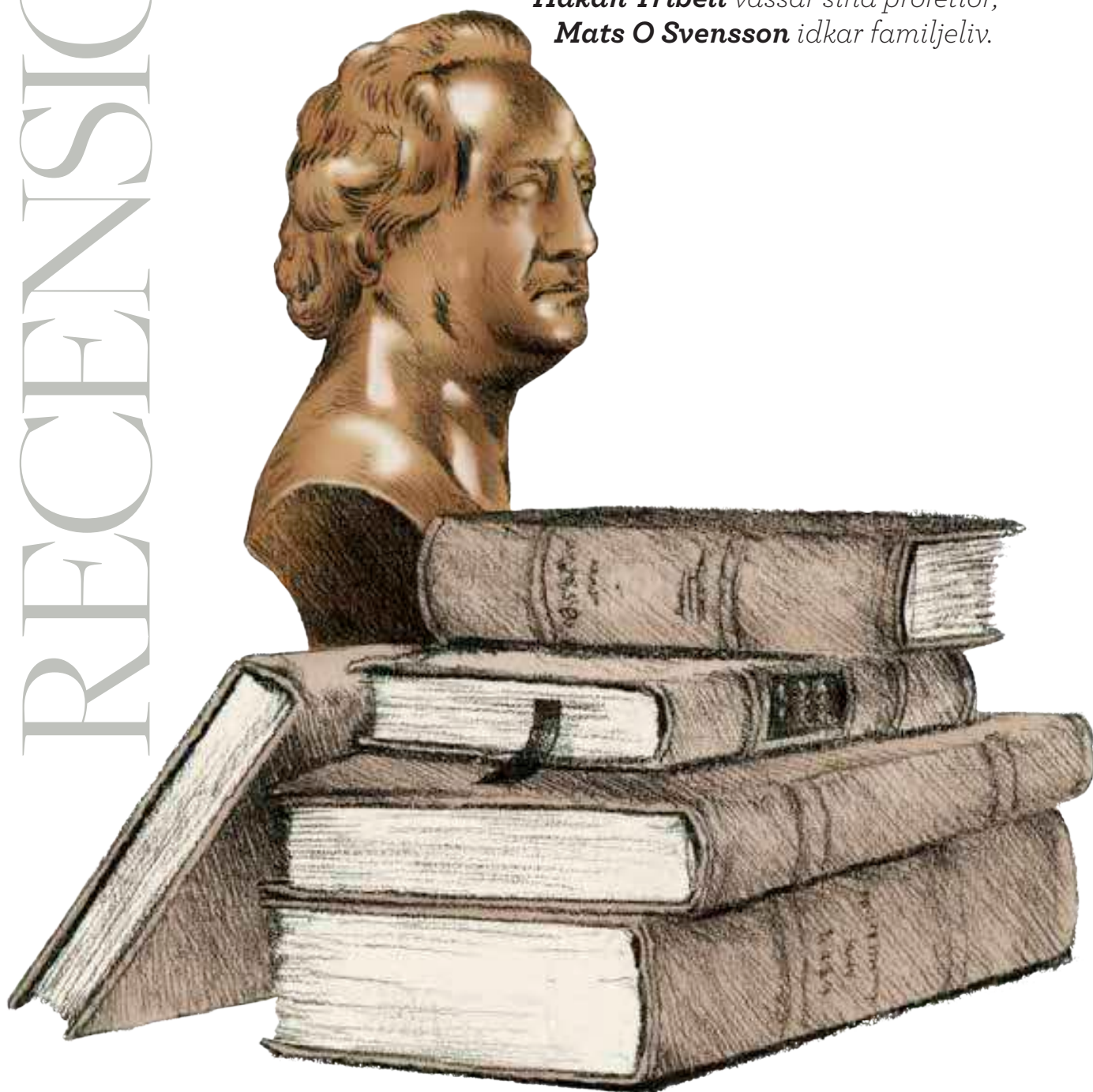
Lagercrantz räddar barn ur kylskåp;

Håkan Arvidsson orienterar sig i Rom;

Kim Salomon öppnar en kunglig garderob;

Håkan Tribell vässar sina profetior;

Mats O Svensson idkar familjeliv.

T S Eliot: stora diktare stjal,
småhandlare lånar.

FOTO: BACHRACH / GETTY IMAGES

Den osynlige kleptomanen

Diktverket uttrycker inte diktarens personlighet, menade T S Eliot. Biografier är bara ovidkommande skvaller. Men en god biografi rymmer, liksom intelligenta textkommentarer, klagörande kunskap. Carl Rudbeck ser en prisad poet träda fram ur skuggorna.

LITTERATUR

Den store kritikern av den litterära modernismen Hugh Kenner kallade sin vid det här laget halvsekelgamla bok om T S Eliot *The Invisible Poet*, den osynlige poeten. Eliot, som gillade bokens titel, gjorde sitt bästa för att hålla sig just osynlig: inga skandaler, varje försök till biografi motarbetades, han och hans närmaste omgivning ansträngde sig för att manuskript, brev och andra dokument som hörde privatlivet till förblev privata och utom räckhåll för de horder nyfikna akademiker som vill lära känna mannen

bakom *Det öde landet*. Han formulerade en estetik och kritik där själva dikten, inte diktarens biografi, var det enda som räknades. Biografier var mest att betrakta som obefogade intrång i privatlivet.

Men det var då det. För nu träder mannen bakom verket fram och blir tydlig. Det började med en ännu inte avslutad upplaga av hans omfattande korrespondens som, om den fortsätter som den har inletts, kommer att ockupera bortåt en hyllmeter när den väl är avslutad. Det var bara början på Eliots, om uttrycket tillåts, *coming out*. År 2015 var ett märkesår i den processen. I början av förra året kom första delen av Robert Crawfords biografi,

Young Eliot, som när den blir fullständig har alla utsikter att bli standardverket. I slutet av året kom så även den utgåva av Eliots dikter, som ju faktiskt är skälet till varför vi överhuvudtaget intresserar oss för mannen, som kommer att bli den definitiva.

”T S Eliot var aldrig ung.” Så inleder Crawford sin biografi. Redan från början var Tom, som han genomgående kallas av Crawford, reserverad och tillbakadragen, både blyg och högdragen och lite av en puritan. Han föddes den 26 september 1888 i St. Louis, Missouri, som är något av en gränsstad mellan USA:s nord- och sydstater. Det var då en stad där olika kulturer möttes, där man i ett kvarter kunde >>

höra Scott Joplins ragtime och i ett annat en opera av Richard Wagner.

Eliot föddes i ett välbärgat hem och talade senare om sin barndom som en av de två perioder i livet då han hade varit lycklig. Den andra lyckliga perioden inföll mot slutet av hans liv, efter det att han 1957 gifte sig med sin sekreterare, Valerie Fletcher. Han dog 1965, hölj i ära och berömmelse, bland annat i form av 1948 års Nobelpris. Vid det här laget är böckerna och artiklarna om honom oräkneliga, den ende som möjligen kan göra honom den bibliografiska rangen stridig är James Joyce, som fick romanen *Ulysses* publicerad samma år som *The Waste Land* (*Det öde landet*) presenterades för världen (1922).

Hans barndom var i högsta grad borgerlig och konventionell. Den sjuklige Tom fick en för tiden och miljön vanlig uppfostran. Han var en duktig men på inget vis exceptionell elev. Hans föräldrar och alltså också Tom gick i den unitariska kyrkan som var känd för sin liberala teologi. Han skulle senare ta avstånd från en sådan form av kristendom. Den kanske lät bra på papperet men var inte mycket att hålla i handen när det blev allvar, när det handlade om död, himmel, helvete och vansinne. Senare i livet skulle Tom bli högkyrklig anglikan.

Redan under Eliots ungdom urskiljer Crawford en egenskap som skulle visa sig viktig inte bara för hans attityd till omvärlden utan också för hans litterära verksamhet: "Ända sedan hans tidiga ungdom kunde han både delta i konventionell (polite) elitkultur och förlöjliga den. Denna blandning av impulser skulle bli avgörande för hans första diktsamling; den skulle aldrig lämna honom." Denna ambivalens är tydlig i hans första stora dikt, "The Love Song of J Alfred Prufrock", som han skrev under en tvåårsperiod; eller kanske snarare färdigställd av tidigare fragment och utkast än skrev i regelrätt bemärkelse – en metod som han också senare skulle använda sig av. I dikten förklarar han det storslagna och det triviala, det tragiska och det löjliga.

Men vägen till att omsätta denna ambivalens till betydande dikt hade varit lång och besvärlig. Den märks föga i hans allra tidigaste bevarade poetiska försök, som hans skrev medan han ännu bodde kvar i St. Louis. Vi har, till exempel, rader som dessa: "So why, Love, should we ever pray/ To live a century?/ The butterfly that lives a day/ Has lived eternity." Denna dikt från 1905 visar snarare på inflytande från den första av de många diktare som kom att påverka honom: den persiske poeten och matematikern Omar Khayyam.

1909 blev Eliot antagen vid Harvard, något som då inte vara lika svårt eller

Viv & Tom: Äktenskaplig olycka.

märkvärdigt som det är nu. Till en början var han en föga framstående student. Hans studieresultat var så dåliga att han hotades med att bli avstängd från universitetet. Crawford skildrar Eliots första studieår som en privilegierad ung mans lättingsliv i en antisemitisk, sexistisk och

diktare som betytt så mycket för honom som Laforgue gjorde just då. Eliot skulle senare komma att syssla med större diktare, men Crawford gissar att utan Laforgue skulle Eliot aldrig ha blivit den författare vi känner idag. Laforgues ord "J'aurai passé ma vie à faillir m'embarquer" (Jag

"Eliots dikter är fulla av citat och allusioner där poeten lika hänsynslöst som kreativt använder det förflutna för sina egna syften. Crawford kallar honom en litterär kleptomani."

rasistisk miljö som den unge Harvardstudenten uppenbarligen inte hade några större svårigheter att anpassa sig till. Han roade sig med att skriva obscena och inte så litet rasistiska dikter. Här förefaller Eliot att i högsta grad ha varit en produkt av sin tid och av sin miljö. Crawford är förstas inte sen att fördöma. Han tycks närmast överraskad av att den unge Harvardstudenten för mer än hundra år sedan inte tänker och tycker som dagens studenter bör och oftast gör.

Det var under dessa år han lite trevande skulle börja finna sin egen stil, som i denna tidiga dikt:

*A street-piano, garrulous and frail;
The yellow evening flung against the panes
Of dirty windows: and the distant strains
Of children's voices, ended in a wail.*

Han fann sina egna tonfall genom att nu komma i kontakt med fransk symbolism, speciellt med Jules Laforgue som, skriver Crawford, "avlockade honom en ny musik, en ny röst". Före 1908 hade han aldrig hört talas om Laforgue, ett år senare var han nästan fransmannens reinkarnation. Eliot själv skriver att han aldrig hade mött en

kommer att ha tillbringat mitt liv med att misslyckas med att ge mig av) skulle kunna vara Prufrocks – han som portionerade ut sitt liv med kaffeskedar.

Studenten Eliot genomgick en förändring. Från att ha varit något av en lätting som med nöd och näppe lyckades klamra sig kvar vid Harvard, blev han på ett par år doktorand i filosofi och en lovnad ung akademiker. Han läste klassikerna, naturligtvis på grekiska och latin, men till det lade han avancerade studier i sanskrit som kom att avspeglar sig i hans dikt, väl allra tydligast i de ord som avslutar *Det öde landet*: "Shanti Shanti Shanti."

Den som hade träffat den unge Tom 1910 hade aldrig trott att han skulle bli 1900-talets kanske mest inflytelserika diktare. En rimligare gissning hade varit att i honom se en framtida professor i filosofi vid något amerikanskt universitet, kompetent och duktig men inte remarkabel. Bertrand Russell, som föreläste vid Harvard under dessa år, mindes honom som något av en finkänslig estet men som "saknade den råa, påstridiga passion som man måste ha om man ska lyckas med någon-ting". Tom fortsatte att inta en reserverad

distans till omvärlden. När andra studenter med liv och lust diskuterade filosofi så "föredrog han att le sitt Mona Lisa-leende och lyssna med lakoniska kommentarer, snarare än att själv inleda och utveckla ett ämne."

Eliot åkte till Europa för att studera och åstadkom till slut en filosofisk avhandling som hans handledare vid Harvard fann imponerande, men snart tog litteraturen överhanden. Han kände sig inte hemma i universitetsmiljön, vare sig i USA eller i England: "Oxford är mycket vackert, men jag tycker inte om att vara död."

Trots flera lockande invitationer avstod han från vad som säkerligen skulle ha blivit en trygg karriär som professor i filosofi för att istället leva ett länge prekärt liv som diktare, lärare, recensent, bankman, tidskriftsredaktör och väl en hel del annat. Russell och Ezra Pound blev viktiga för honom; de hade kontakter som gjorde att Eliot snabbt fick tillträde till tidens mest inflytelserika intellektuella kretsar, även om han inte omedelbart var en succé där. Lady Ottoline Morrell, vars hem var en samlingsplats för tidens intellektuella elit, kallade Eliot för "begravningsentreprenören" och fann honom "tråkig, tråkig, tråkig". Den blygsel som Crawford ofta betonar, tog sig uttryck i den reserverade hållning som gjorde att han av många upplevdes som just tråkig.

Den blyge unge mannen tycks inte ha haft några närmare relationer med kvin-

som lever på en knivsegg och som kommer att sluta som brottsling eller som helgon – jag vet ännu inte vilket. Hon är fullt kapabel till båda."

Eliot insåg snart att äktenskapet var ett förfärligt misstag. Han skrev att det "skapade den sinnesstämning ur vilken kom *Det öde landet*". Bland annat för att betala Viviens allt högre läkarkostnader blir Eliot lärare och undervisade i franska, matematik, historia, teckning och simning.

Resten av Crawfords biografi, det vill säga från 1915 och sju år framåt då *Det öde landet* publicerades i den litterära tidskrift, *The Criterion*, som Eliot redigerade, framstår som något av en Golgatavandring. I ett brev till sin bror beskriver han sitt liv "som den mest förfärliga mardröm av ångest som det mänskliga sinnet kan skapa".

Crawfords gedigna bok får läsaren att undra om Eliot hade blivit den stora diktare han blev om han hade levat ett mer normalt liv i ett lyckligt äktenskap. Det olyckliga äktenskapet speglas i diktningen. I de tidiga Prufrockdikterna behandlades sexualitet ännu med ett slags återhållen fascination blandad med rädsla: dessa känslor kom att ersättas med avsky och äckel. I ett brev till Russell skriver han: "Under de sista tio åren har jag – gradvis men medvetet – gjort mig själv till en maskin. Jag har gjort det avsiktligt – för att hårda ut, för att inte känna – *men det har dödat V*".

Crawford kan förstås både Eliots liv och dikter utan och innan – ja, dikterna verkar

"Bertrand Russell och Ezra Pound blev viktiga för honom; de hade kontakter som gjorde att Eliot snabbt fick tillträde till tidens mest inflytelserika intellektuella kretsar."

nor innan han kom till England. Hans relationer med Emily Hale, som var hans första kärlek, vet vi ännu ganska litet om. Att Eliot var förälskad i henne och att de länge brevväxlade är säkert, men just dessa brev är antingen förstörda eller utom räckhåll för litteraturvetenskapen i ännu många år.

Men Emily stannade kvar i USA och Eliot hade inga planer på att återvända dit. Till mångas förvåning gifte han sig den 26 juni 1915 med Vivien Haigh-Wood – ett äktenskap som inte kan beskrivas som något annat än en katastrof. Vivien var neurotisk och sjuklig. Crawford beskriver äktenskapet som djupt tragiskt för bägge inblandade. Eliot slet hårt med alla sina uppgifter, och till dessa kom nu den att ta hand som sin hustru, som led av både psykiska och fysiska åkommor som tidens medicinska sakkunskap inte kunde bota. Russell, som hade en affär med Vivien, beskrev henne så här: "Hon är en person

han kunna i det närmaste utantill. Det gör att han skickligt kan väva samman liv och dikt, visa hur en upplevelse i Eliots barndom eller ungdom – det kan vara ett flyktigt möte, en scen i St. Louis, en rad i en annars glömd bok – dyker upp i senare dikter. "De dödas dikt finns i hans benmärg och i hans fingertoppar." Eliots dikter är ju fulla av citat och allusioner där poeten lika hänsynslöst som kreativt använder det förflutna för sina egna syften. Crawford kallar honom en litterär kleptomant.

Eliot själv skrev att mindre betydande diktare lånar där de stora diktarna stjälar. Här finns delar av den antiroman-tiska estetik som Eliot kom att utveckla och som skulle göra honom till 1900-talets kanske mest betydande kritiker; han bröt med det förhärskande mer eller mindre romantiska paradigmet. För kritikern finns det ingen annan metod än att vara

Ezra Pound: Den bättre hantverkaren.

FOTO: E O HOPPE/GETTY IMAGES

mycket intelligent, menade han. Hela den nykritiska skolan är otänkbar utan hans tankar om att dikt inte främst uttrycker diktarens personlighet utan att det snarare rör sig om en flykt från personligheten. Dikt är inte ett spontant skapande ur intet, utan ett arbete i en lång tradition där de döda ger liv åt de levande.

1917 började Tom arbeta på Lloyds bank. Hans uppgift var att läsa utländska tidningar för att utvärdera den ekonomiska situationen i det krigshärjade Europa. Det var ett prosaiskt jobb som inte hade något att göra med litteratur, men det räddade honom från att bli en överproduktiv författare av mediokra böcker och det befriade honom från journalistiken: "När man skriver för en tidning skriver man för en publik, och det bästa arbetet, det enda som till slut räknas, skriver man för sig själv."

Det kritiska arbetet var dessutom själsdödande. Med ord som knappast blivit mindre sanna efter alla dessa år skriver han: "För en människa med en gnutta intelligens eller smak finns det inte tillräckligt med bra dikt för att hålla en recensent sysselsatt en vecka under ett år." Som Crawford visar så levde han inte riktigt som han lärde. Han skulle komma att bli en flitig bidragsgivare till *The Times Literary Supplement*, och han blev även, som sagt, redaktör för en litterär tidskrift där han ofta själv skrev.

Om Eliot aldrig hade skrivit en enda

>>

”Oxford är mycket vackert, men jag tycker inte om att vara död.”

FOTO: GETTY IMAGES

dikt, skulle han ändå ha haft en väl synlig plats i förra seklets litteraturhistoria som en av de riktigt stora kritikerna. Han kritiska insatser kom att revidera litteraturhistorien på ett sätt som kanske förenklat kan sammanfattas: ner med 1800-talsromantikerna (och allra mest Shelley), upp med 1600-talsdiktare som Donne och Dryden.

Redan tidigare hade Eliot ryktet om sig att vara en av tidens främsta poeter på det engelska språket. *Det öde landet* bekräftade ryktet när den först trycktes 1922 i *The Criterion* och något år senare i bokform, då själva dikten även försågs med noter så att den skulle se ut som en låt vara kort men ändå bok. Hans vapen- dragare Ezra Pound hade hjälp honom att ur ett mer omfattande material redigera fram den färdiga dikten som är tillägnad just Pound, *il miglior fabbro*, den bättre hantverkaren.

I min gamla upplaga av Eliots samlade dikter får hela produktionen plats på

171 sidor. Efter poetens död har man hittat flera aldrig utgivna dikter, samt utkast och skisser. Hade Eliot varit fransman, skulle hans verk för länge sedan funnits i en behändig Pléiadeutgåva med textkritiska noter och kommentarer. Men nu när turen har kommit till Eliots dikter, så gör den det med besked. Christopher Ricks och Jim McCue har i *The Poems of T S Eliot. The Annotated Text*, åstadkommit vad som måste var ett av fjolårets storverk i humanistisk forskning. De har rest ett veritabelt monument över Eliot; i två volymer på sammanlagt nästan 2 000 sidor har de givit Eliots läsare en omistlig utgåva. Med enorm energi och noggrannhet har de granskat dikterna, rättat de små fel och misstag som har smugit sig in genom åren och i alla nytryck. Varje text har noggrant jämförts med manuskript i den mån sådana finns bevarade. Tidiga dikter som Eliot själv förkastade finns här, liksom de studentikosa och ofta obscena och rasistiska rim han roade sig med att skriva under sin ungdom.

Crawford påpekar hur andra dikter ofta mer

eller mindre tydligt ekar i Eliots dikter. De både utgivarna visar precis hur dessa ekon har kommit till i noter som ger dikterna deras bakgrund eller kanske snarare deras klangbotten. Visst kan det hela ibland kännas som ett slags litteraturkritisk överkill som ibland hotar att dränka eller tysta dikten under den kritiska apparaten. De 130 raderna i *Prufrock* får en kommentar på 26 tättskrivna sidor och en textkritisk granskning på nio sidor. Där får vi veta att J antagligen står för Joseph och att ”you” i första raden syftar på en förmodligen manlig vän. Den kritiska apparaten till *Det öde landet* landar en bra bit bortom 200 sidor.

Det är ingen upplaga för nybörjare, som möjligen snarare riskerar att bli mer förvirrade än upplysta av detta kritiska maskineri. Men för den som en gång har fångats av Eliots dikter och som aldrig kan eller vill bli kvitt de många rader som har bitit sig fast, som stannar kvar i ens medvetande likt efterhängsna melodier, är det en outtömlig guldgruva som visar alla lager i hans dikter där 1600-talsteologer som Lancelot Andrewes trängs med symbolister som Stéphane Mallarmé.

Eliot visste vad han ville och behöll i det längsta total kontroll över sitt författarskap. Flera av dessa dikter hade han av goda skäl hållit privata, men nu har det gått så många år att de knappast längre kan skada honom.

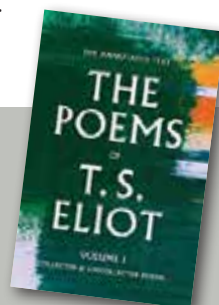
Det är en upplaga som det är lätt att hitta i, och den som vill avnjuta dikten utan all denna extra information kan förstås göra det, men det vore att avhända sig nöje och kunskap. Utgivarna vill inte tvinga på sina läsare en viss bestämd tolkning av dikterna. Här finns inga pekpinor som talar om för oss hur vi ska läsa en dikt, utan bara det rika material som gör att varje läsare själv kan tolka och då stå på solid grund.

I tider där mycket så kallad litteraturvetenskap utgörs av skäligen triviala studier i ofta ganska perifera författarskap, är det här humanistisk forskning av ypperssta kvalitet och enorm vikt för alla med något intresse för västerländsk litteratur. Genom Crawfords, Ricks och McCues insatser har den osynlige poeten aldrig varit mer synlig än han nu har blivit, 50 år efter sin död. 🌸

Carl Rudbeck

**YOUNG ELIOT
FROM ST LOUIS TO
THE WASTE LAND**
ROBERT CRAWFORD
Jonathan Cape 2015

**THE POEMS OF T S ELIOT
VOLUME I + II**
CHRISTOPHER RICKS &
JIM MCCUE (RED)
Faber & Faber 2015

Kriminalvård: Adolf Hitler slipar formuleringar i Landesberg tillsammans med Rudolf Hess och andra medfångar 1923.

FOTO: TT

Anteckningar från en fängelsehåla

IDÉHISTORIA

”Hitler är nu slut”. Så siade en av Tysklands mest ansedda dagstidningar, den liberala *Frankfurter Zeitung*, i sin recension av *Mein Kampf* (del I) den 11 november 1925. I sin analys av bokens motsägelser och lögner, och mot bakgrund av Hitlers ”terroristiska dåd” (kuppforsöket i München 1923) och hans fängelsestraff, var tidningens recensent övertygad om att Hitlers politiska karriär var över. De ”konstruktiva krafterna” i samhället ”hade segrat”.

Men denna förutsägelse var något överilad. Vad man inte anade var att Hitler i kretsen av sina partikumpaner i fängelset Landsberg redan hade utvecklat en ny strategi för sitt nationalsocialistiska parti och att en andra del av *Mein Kampf* var på väg. Fängelsetiden efter det misslyckade kuppforsöket kallade Hitler ”sin högskola på statens bekostnad”. Här hade han tid att precisera sina planer för ett mäktigt Tyskland i samråd med bland andra Rudolf Hess. I flera brev till sin far berättade Hess om dagarna i fängelset och om de långa testunderna med samtal om partiets framtid. Själv högg han ved några timmar varje förmiddag medan Hitler skrev på sin bok.

Redan den 20 december samma år, en dryg månad efter recensionen i *Frankfurter Zeitung*, fick Hitler lämna fäng-

elset på grund av gott uppförande. Därefter drog han sig tillbaka till Berchtesgaden och skrev vidare på en uppföljande volym om bland annat världsåskådning och organisation, om propaganda och nödvändigheten av en tysk expansion österut, om ärkefienden Frankrike och Österrike som en del av Tyskland och om talets, retorikens betydelse. I sitt förord skriver han att man når människor i ”avsevärt högre grad” genom talandet än genom skrivan- det. Varje kapitel i boken framstår som underlag till just långa tal. Och som en röd tråd genom hela boken går hatet mot judarna.

Under de första åren efter utgivningen i december 1926, då andra bandet gavs ut, sålde boken ganska dåligt. Enligt flera observatörer var den avsedd som ett medel för Hitler att göra sig ekonomiskt oberoende av sina finansiärer. Men alltför snart blev Hitler mer känd tog försäljningen fart, det vill säga: efter 1930. Fram till 1933 såldes 287 000 exemplar som en försmak till de eskalerande försäljningssiffrorna efter maktövertagandet. Först kom boken alltså ut i två band, som man senare slog samman i en folkupplaga i ett enda band för drygt fem riksmark. Utöver olika jubileumsutgåvor blev boken en populär present till bröllopspar. Kommunerna fick uppdraget att ombesörja ett exemplar av Führers bok till de

nygifta. Fram till trycktes *Mein Kampf* i 1 031 upplagor och såldes i 12,4 miljoner exemplar. Man räknar med att var femte tysk ägde boken. Också i utlandet var intresset stort. Boken översattes till 16 språk, inklusive samtliga skandinaviska.

Av de drygt femtio recensionerna som publicerades inom det tyskspråkiga området mellan 1925 och 1932 var de flesta fyllda av lovord. Vi kan läsa dem i samlad form i historikern Othmar Plöckingers utmärkta *Quellen und Dokumente zur Geschichte von Mein Kampf 1924–45*. På 700 sidor har Plöckinger ställt samman 170 dokument och kommentarer om *Mein Kampf* under drygt 20 år. Här finner vi också privata brev från mer eller mindre kända personer, vilka i stor utsträckning stöder Hitler. I ett brev till sin mamma från den 30 mars 1933 skrev Ernst von Weizsäcker, tyskt sändebud i Oslo (och far till efterkrigstidens mest aktade tyske president, Richard von Weizsäcker): ”Det som gjorde starkast intryck – i början” [av *Mein Kampf*] – ”var den varmhjärtade inställningen till det sociala eländet. Detta är ingen reaktionär”. Som övertygad nationalsocialist gjorde von Weizsäcker en strålande karriär i Hitlers Tyskland – i utrikesministeriet och inom SS. I Nürnberggrättegången dömdes han till sex års fängelse.

Två år dessförinnan hade ännu en av landets ledande personligheter framhåvt ”Hitlerbokens” avgörande betydelse. I ett julbrev till sin bror skrev filosofen Martin Heidegger den 18 december 1931: ”Att Hitler haft och har en ovanligt säker politisk instinkt när vi alla gick omkring som i dimma, det kan ingen insiktsfull människa bestrida. Här handlar det om Europas överlevnad eller undergång.” Lika begeistrad var 1919 års Nobelpristagare i fysik Johannes Stark. Också han lovprisade Hitler som det ”tyska folkets största och mest visionära personlighet” i sin skrift *Adolf Hitlers målsättningar och personlighet* i början av 1930-talet.

En intressant fråga – en av dem som vi aldrig kommer att få något svar på – är hur mycket människor verkligen läste av de svulstiga utläggningarna i *Mein Kampf*. Enligt utfrågningar som gjorts hävdas just att man aldrig läste. Efter 1945 befolkas ju Tyskland, som bekant, plötsligt av personer som ingenting visste, som inte hört eller sett något och som framförallt inte läst *Mein Kampf*. Men enligt Plöckinger stämmer inte detta. Många läste. Även om det inte var en bok man sträckläste, fanns det avsnitt i den som på olika sätt tilltalade olika människor.

En annan fråga är vad som hände med de över 12 miljoner exemplar som fanns i omlopp. De försvann naturligtvis på olika sätt. Ibland har de dykt upp på antikvariat, >>

”Efter 1945 befolkas ju Tyskland plötsligt av personer som ingenting visste, som inte hört eller sett något och som framförallt inte läst Mein Kampf.”

men många bokhandlare har försäkrat att de inte vill tjäna pengar på en sådan hatisk propagandaskrift. Bland mina egna hundratals böcker om Tredje riket, om nationalsocialismen, om novemberpogromerna och om Förintelsen, är utdragen och citaten ur *Mein Kampf* legio, men inte i någon enda litteraturlista finns Hitler bland författarna eller titeln *Mein Kampf* som referens. I Tyskland var boken förbjuden. Alltså fanns den inte.

Ämnet var också tabu: Boken fick ju inte tryckas eller komma ut i en ny upplaga förrän 70 år efter Hitlers död – år 2015. De allierade hade överfört rättigheterna på delstaten Bayern, där Hitler hade sin fasta bostad. I årtionden har Bayern förhindrat ett nytryck. Inte heller utländska förlag var tillåtna att ge ut boken. Vi vet att svenska förlag har stridit för rättigheterna att publicera en ny upplaga, och liknande strider har förts i Tjeckien och Polen. På engelska finns en auktoriserad upplaga. Därutöver är boken en bästsäljare i bland annat Indien.

Däremot fick man ju läsa *Mein Kampf*, den fanns på biblioteken. Men man kunde inte låna boken obehindrat. Man måste bevisa att man behövde den för sin forskning. Jag ville själv referera till vissa avsnitt ”i en uppgift i statsvetenskap under min studietid vid universitetet i Frankfurt på 1980-talet, men jag kunde inte förmå mig till att fråga efter boken på biblioteket och heller inte ta ordet Hitler i min mun. Det var en lättnad då boken blev tillgänglig på nätet. I mitt eget arbete om samtida högerextremism behövde jag den som referens.

Först nu, i januari 2016, finns *Mein Kampf* i en textkritisk, tysk version, utgiven av Institut für Zeitgeschichte (IfZ) i München. Utöver ett åttiotals externa experter har Hitler, *Mein Kampf. Eine kritische Edition* redigerats, korrigerats och kommenterats av historikerna Christian Hartmann, Othmar Plöckinger, Thomas Vordermayer och Roman Töppel. Deras arbete har genererat kontroverser, många har ansett

att boken skulle förbli i giftskåpet, till exempel Judiska världskongressens Ronald Lauder och en stor israelisk allmänhet. De överlevande från Förintelsen är en annan grupp människor som har känt sig sårade av den nya tyska utgåvan. Flera historiker betraktar projektet som överflödigt, bland andra landets mest kända forskare om antisemitism, professor Wolfgang Benz. Han menar att den nya versionen inte tillför forskningen något nytt. Och han betvivlar att man i särskilt stor omfattning kommer att använda boken i undervisningen i syfte att bättra belysa nationalsocialism och fascism. Det finns redan många fullgoda, mer kortfattade böcker på detta tema.

Men de flesta kommentarerna har varit och är positiva till projektet. Boken finns nu i två band och omfattar 1 966 sidor och nästan 3 800 kommentarer. Arbetet med den nya upplagan har pågått i tre år. Den första frågan för utgivarna var av en rent praktisk dispositionsnatur. Man har hittat en genial lösning som i princip innebär att man ständigt avbryter Hitlers svada. Högersidorna åter Hitlers originaltext med vissa variationer i olika upplagor genom åren, medan vänstersidorna fylls av redaktionens kommentarer.

Här tar man upp och förklarar ordval, man visar på mängden av faktafel och på de många lögnerna med det lakoniska ”Han ljugar”. Här finns vidare hänvisningar till Hitlers källor, till begrepp och företeelser som inte längre är aktuella, till dåtida samhällsliga sammanhang, förklaringar av signifikanta ideologiska begrepp och hänvisningar till idéhistoriska rötter. Dessutom gör man jämförelser med senare tiders forskningsresultat, och man framhåller de fruktansvärda följderna av Hitlers resonemang och hans politiska agerande. Det är ett unikt och enastående arbete, och för läsaren är det uppenbart att denna dissektion av Hitlers text samtidigt innebär en avmystifiering av såväl boken som personen Hitler. Och just detta

är också utgivarnas uttalade avsikt. Vissa anmärkningar kan förefalla alltför detaljerade, men det beror också på vem det är som läser boken och med vilka förkunskaper. Det väsentliga är att Hitler aldrig får stå oemotsagd eller tala till punkt.

Något originalmanuskript att utgå ifrån existerar inte, och därför har utgivarna inte kunnat avgöra exakt vad som är Hitlers egna idéer eller om, och i så fall vad och hur mycket, han har plagierat. Vad som dock har överlevt är ett trettio-tal utkastsidor där Hitler har noterat sina reflektioner. De är till största delen oordnade. Man kan studera dem i samlad och översiktlig form i Plöckingers *Quellen...*

Vad som saknas i den kritiska editionen är de dåtida reaktionerna på boken, och det är där som Plöckingers bok fyller ett stort tomrum. För att kunna studera *Mein Kampf*, som i första hand är ett forskningsprojekt, behövs både den kommenterade, kritiska editionen och denna information om hur den mottogs i samtiden. För min egen del finner jag *Quellen...* vara den intressantare boken. Den ställer fler frågor, och där får man något av ett svar på den centrala frågan om varför Hitler fick ett sådant kraftfullt genomslag under sin tid.

Det som fångslade de (ned)slagna tyskarna var hans orubbliga tro på ett återuppväxt Tyskland och hans väckelsepatos. I sin bok *Hitlers Weg* (1932) skrev den senare liberala tyske presidenten Theodor Heuss att Hitler var ”en känslöextasens mästare” och därigenom överlägsen alla andra. Mot bakgrund av den splittrade Weimarrepubliken tillskrev man honom en säker och ofelbar politisk instinkt. Vid universitetet i Bonn höll psykologiprofessorn Walther Poppelreuther en föreläsningsserie med utgångspunkt i *Mein Kampf* på temat ”Hitler – den politiske psykologen”, där slutsatsen lyder: ”Hitler har kunnat skapa det nya Tyskland därför att han var en så stor psykolog, en genial kännare av människans själ.” Detta var år 1934.

Enligt min mening är utgivningen i första hand en politisk handling av stort värde. Man kan inte låta boken bara rinna ut i sanden när den nu är tillgänglig. Man behöver något av en teoretiskt förankrad sammanfattning av åren 1933–45 och ett

HITLER, MEIN KAMPF
EINE KRITISCHE EDITION
CHRISTIAN HARTMANN,
THOMAS VORDERMAYER,
OTHMAR PLÖCKINGER
& ROMAN TÖPEL (RED)
Institut für Zeitgeschichte 2016

QUELLEN UND DOKUMENTE
ZUR GESCHICHTE VON
”MEIN KAMPF” 1924-1945
BEITRÄGE ZUR KOMMUNIKATIONS-
GESCHICHTE
OTHMAR PLÖCKINGER (RED)
Franz Steiner Verlag 2016

slutstreck under boken. Man kan inte bara avfärda *Mein Kampf* som en vansinnig persons verk. Också som teoretiker togs ju Hitler faktiskt på allvar av sin samtid.

En tredje fråga är om boken innebär en fara och om den gynnar framväxten av högerextrema partier och rörelser. Enligt forskare som arbetar med nyfascismen är detta inte fallet, och från högerextremt håll bekräftas också att boken visserligen har ett symboliskt värde, men att den inte är något som man faktiskt läser eller låter sig inspireras av. Man har gärna boken i bokhyllan – dock inte den textkritiska utgåvan – men annars ser man boken som det den faktiskt är: anakronistisk.

Mer oroande är istället en framväxande kult kring Hitlergestalten. Man brukar hävda att antalet filmer om Hitler nu är så många att de kunde fylla fem festivaler. Chaplins *Diktatorn* är naturligtvis den mest kända, men det görs ständigt allt fler filmer om den gamle ledaren i Tyskland, och nu förbereds en tv-serie om Hitler som människa i regi av Hark Bohm, avsedd för bästa sändningstid. Och i slutet på förra året drog Hitlerfilmen *Er ist wieder da* (Han är tillbaka igen) en stor publik till biograferna. Filmen handlar om en återuppståndne Hitler och dennes försök att finna sig tillrätta år 2015. Det är en delvis vitsig satir med Hitler som gäst i en av landets mest kända pratshower och i öppen cabriolet med den tyska filmstjärnan Katja Riemann.

I filmen anade ingen att det var den verkliga Hitler som man hade omkring sig, utan man såg honom som en lyckad skämtfigur och pajas – en bild som passar in i vår *Zeitgeist* med dess svaghet för monster och lusten att klä ut sig. Men det var en film som samtidigt väckte ett stort obehag. Hitler framstod som en ganska harmlös upptågsmakare i sin gammalmodiga uniform. Med vetskap om vad som faktiskt skedde mellan 1933 och 1945 är bilden av Hitler som harmlös och med vissa sympatiska drag svår att smälta.

Eftersom bilder har en större genomslagskraft än det skrivna ordet, är det inte primärt en nytugåva av *Mein Kampf* som utgör en fara, utan istället filmernas Hitlerfigur. Den textkritiska editionen är som ett stenbrott som man bara kan bearbeta bitvis. Här är det forskningen som triumferar. Men det gigantiska projektet har ett graverande fel. Istället för att bara vara ett senkommet slutstreck, borde det ha fyllt en aktiv funktion i bearbetandet av det förgångna under den tidiga efterkrigstiden i Förbundsrepubliken. Det kommer nästan 70 år för sent. ✿

Lisbeth Lindeborg

Kronprinsens kröning: Kinas förre president Hu Jintao gratulerar sin efterträdare.

FOTO: ALEXANDER F. YUAN/TT

Både prins och president

KINA

Kinas president Xi Jinping är extremt annorlunda jämfört med sina föregångare. Han har nämligen på många fronter brutit helt med Deng Xiaopings politik – för att istället närma sig Mao Zedongs totalitära styrelsesätt. Deng var arkitekten bakom Kinas öppnande mot omvärlden och ekonomiska reformer, som i praktiken styrde landet i över ett årtionde från 1978. Hans viktigaste gåva till det kinesiska folket var att bringa ett slut på Maos ändlösa ideologiska och politiska kampanjer, för att istället prioritera en stabil ekonomisk utveckling.

Deng lade stor vikt på att reformera ledarskapets utformning. I en artikel i *Folkets Dagblad* 1980 förpassade han Maos personkult till historien. För att undvika en ny kulturrevolution menade Deng att Kina istället måste styras kollektivt, av ledare med olika bakgrunder

och från olika regioner i landet, för att balansera makten mellan partiets olika fraktioner. Generalsekreteraren skulle blott vara ”den främsta bland sina likar” i Kinas politbyrå.

Efter Deng följde presidenterna Jiang Zemin (1993–2003) och Hu Jintao (2003–2013) i princip den inslagna vägen. De ekonomiska reformerna var många och snabba, medan politiska reformer främst bestod av institutionella förändringar för att minska byråkrati och ineffektivitet. Men sedan Xi Jinping blev generalsekreterare i november 2012 – och sedermera även president i mars 2013 – har han centraliserat makten kring sig själv och fört tillbaka ideologin på dagordningen.

Hur detta gått till förklarar Willy Lam i sin nya bok med fokus på Kinas president, vars agenda är nästan otäckt okänd i omvärlden med tanke på att Xi kanske är världens idag mäktigaste politiker. Lam, professor vid Chinese University of Hong Kong, har forskat om Kina i över 30 år, >>

”Som son till en revolutionär med nära band till Mao Zedong, anser Xi att han och andra prinsar är de rättmätiga arvtagarna till kommunistpartiet.”

och tidigare skrivit böcker om såväl Jiang Zemin och Hu Jintao som om maktspelet inom partitoppen i samband med massakern vid Himmelska fridens torg.

Han är alltså rätt man att göra jämförelser mellan Kinas olika ledare i modern tid, och han pekar på etableringen av två ”superministerier” som ett av många bevis för att Xi har ”vridit tillbaka klockan vad gäller nästan alla aspekter av politisk reform”. Vid centralkommitténs tredje plenium i november 2013 inrättade Xi en central nationell säkerhetskommission med närmast oinskränkt makt över militär, polis, rättsväsende och utrikespolitik. Samtidigt skapade han även en central ledningsgrupp för ekonomiskt reformarbete, och utsåg sig själv till ordförande för båda två.

Syftet med detta är, enligt Lam, att kunna ställa sig över redan existerande institutioner och förordningar. Exempelvis är det enligt tradition Kinas premiärminister som har ansvaret för ekonomin. Men den nuvarande premiärministern Li Keqiang är på tok för liberal för presidentens smak, och kommer dessutom från en partifraktion med bakgrund inom kommunistpartiets ungdomsförbund.

Xi Jinping å sin sida tillhör en fraktion vid namn ”partiprinsarna”. Som son till en revolutionär med nära band till Mao Zedong anser Xi att han och andra prinsar är de rättmätiga arvtagarna till kommunistpartiet, som i sin tur är den rättmätiga organisationen att styra Kina. Och för att behålla makten menar Xi att partiet inte bara måste kontrollera Kinas armé, utan även en stor del av landets ekonomi genom monopol på viktiga sektorer som bank, telekom och olja.

Detta avspeglas också i Xi Jinpings nya centralkommitté – församlingen med Kinas 205 mäktigaste politiker – där grupper som militärer, poliser och chefer vid de statliga företagen dominerar kraftfullare än någonsin. Detta på bekostnad av teknokrater och tjänstemän med utländsk utbildning som satt i den tidigare centralkommittén under Hu Jintao.

Just militären är viktig för Xi. Liksom Mao ser Xi landets militär som ”en sista utpost” för att garantera inte bara partiets makt utan även sin egen personliga ställning, menar Lam, som också visar hur familjebakgrund spelar särskilt stor roll för befordran inom militären. Många ”prinsgeneraler” tog plats i den nya centralkommittén. Som tack för

både detta och en militärbudget som växer snabbare än någonsin, har generalerna personligen svurit trohet till presidenten.

Att ”hålla en låg profil” och ”bida vår tid” var Deng Xiaopings ledord för Kinas utrikespolitik efter Mao. Uppmaningarna anammades av Jiang Zemin och Hu Jintao, men i egenskap av ordförande i den centrala nationella säkerhetskommissionen har Xi aldrig upprepat Dengs programförklaring. Istället talar Xi om vikten av att bygga en stark armé och arbeta mer proaktivt för att nå framsteg på det utrikespolitiska området.

En ny kustbevakning med utökade befogenheter i Syd kinesiska havet formades 2013. Resurser har öronmärkts för att till 2030 bygga en flotta starkare än Japans och med mindre avstånd till USA:s Doktrinen om att inte lägga sig i andra länders ”inre angelägenheter” har övergivits för idéer om ”en ny världsordning”, särskilt vad gäller förhållandet till USA. Kinas generaler har fått mer att säga till om ifråga om landets agerande i världen, på bekostnad av utrikesministerium och diplomatikår.

Lam visar hur Xi överlag har avvikit från tidigare ledares vana att använda akademiker, redaktörer eller andra intellektuella som politiska rådgivare. Hans närmaste krets består snarare av personer med militär bakgrund. Likt Mao sägs Xi ha en vana att ”lösa moderna problem med hjälp av klassiska kinesiska texter”.

Detta är delikat, med tanke på att presidentens revolutionära fader Xi Zhongxun på grund av sin liberala agenda föll i Mao Zedongs onåd redan 1962, varpå diktatorn slog sönder familjen. Pappa Xi kom att spendera 17 år i fängelse, husarrest eller under noggrann övervakning. Vid en hastig återförening 1972 kunde han inte särskilja sina två döttrar, och var överraskad över hur långa hans söner vuxit sig – särskilt som Xi Jinping hade tvingats bo flera år i en grotta i den fattiga provinsen Shaanxi.

Lam citerar författaren Wu Zuolai, som hoppades att familjens erfarenhet skulle få Xi Jinping att bli en värdig son till sin liberala far, snarare än ett barnbarn till den auktoritära Mao. Men samtidigt påpekar han hur det motsatta har skett; just på grund av sin faders öde verkar Xi ha anammat en försiktighet vad gäller att sticka ut hakan som liberal.

Detta märks särskilt vad gäller intoleransen mot all diskussion om kommunistpartiets misstag. Här har Xi gått längre än

Mao: Ständigt närvarande.

FOTO: HOW WEE YOUNG/TT

alla sin föregångare sedan Maos död. ”Vi får aldrig ge upp marxism-leninism eller Mao Zedongs tankar”, sade Xi redan 2012 som nybliven generalsekreterare. Året därefter presenterade han sin teori om att Kinas moderna historia inte får delas upp i två perioder – före respektive efter de ekonomiska reformerna 1978. Detta skulle nämligen innebära en risk för kritik mot Mao, en kritik av samma sort som den som riktades mot Stalin och Lenin och som fick Sovjetunionen på fall.

Därför var ”kommunistpartiets historiska snedsteg” en av de sju punkter som enligt presidentens hemligstämplade dokument nummer 9 inte längre får diskuteras vid landets universitet. Andra punkter innefattar pressfrihet, universella värden och ett fristående rättsväsende. Hur går detta då att förena med Xis tal om demokratiska reformer och reformer inom rättssystemet?

Lam visar hur Xi förvisso ofta talar om att förbättra rättssäkerheten, men att det samtidigt främst handlar om att förbättra det ”socialistiska lagsystemet” där kommunistpartiet kontrollerar såväl domstolar som den lagstiftande församlingen.

Likaledes, då Xi talar om ”demokratiska reformer” handlar det främst om att utöka användningen av öppna metoder inom själva kommunistpartiet för att effektivisera det dagliga arbetet och finna nya talanger. Särskilt förespråkar Xi ”demokratisk centralism” inom partikommittén – uttrycket är ett leninistiskt kodord för att partimedlemmarna ska tillåtas vädra åsikter, samtidigt som beslutsmakten ligger kvar i partitoppen.

Flera gånger har presidenten klargjort att han inte är intresserad av ”universella värderingar”, och att de i Kina som förespråkar dessa ”inte har förstått naturen” av de reformer han planerar.

Lam understryker att Xi snarare är ute efter en toppstyrd leninistisk politisk modell, och försöker åstadkomma detta genom sitt mantra om "den kinesiska drömmen".

Detta mantra innehåller en stor dos nationalism, vilket märks i citat som att "uppfylla den kinesiska rasens stora renässans" med hjälp av patriotism som en "andlig kraft", som resolut kan "förena alla kineser". Alltså en teori inte helt olik den *Sonderweg* som dominerade den tyska diskursen i samband med andra världskriget.

Det var därför allt annat än lustigt att Filippinernas president 2014 varnade omvärlden att "inte återupprepa historiska misstag" genom att försöka blidka det expansionistiska Kina. Just spända relationer med grannländerna är en av många baksidor med Xis politik. Enorma satsningar på att förbättra Kinas internationella rykte med hjälp av *soft power* förslår inte. Lam visar hur landets faktiska agerande väcker alltmer avsky i regionen.

Inom landet ökar samtidigt klasskillnaderna och förföljelsen av regimkritiker, vilket bidrog till att Kina 2013 slog nytt rekord i nettomigration med 8,49 miljoner. Enligt Lam är en stor del av utvandrarerna intellektuella; knappt en tredjedel av de kineser som tar examen utomlands flyttar tillbaka till Kina. Att man "röstar med fötterna" på detta vis är en trend som Lam bedömer kommer att fortsätta under Xis tid vid makten, vilket leder till en *brain drain* värre än i något annat land.

Flykten försvårar även uppbyggnaden av ett civilsamhälle som skulle kunna kämpa för en mer liberal utveckling. Tvärtom talar Lam om att "det kinesiska medvetandet håller på att stängas" i alla folklager, från studenter till kulturarbetare. Därmed sällar sig denna bok till den allt större skaran av

realistisk litteratur som bedömer Kinas nya och maktfullkomliga president efter hans faktiska handlingar, snarare än efter hans många löften och pampiga fraser.

Jojje Olsson

**CHINESE POLITICS
IN THE ERA
OF XI JINPING**
WILLY WO-LAP LAM
Routledge 2015

Kylan kräver sin lokala överlevnadsteknik.

FOTO: PAUL WATSON/GETTY IMAGES

Kulturbeteende

ANTROPOLOGI

För varje år som går lägger vi människor beslag på en allt större andel av jordklotets naturtillgångar, och de flesta av de djurarter som konkurrerar med oss om en eller annan viktig resurs har vi utrotat eller på sin höjd låtit leva kvar i en eller annan nationalpark som monument över en svunnen tid. Inte minst våra nära släktingar bland primaterna är på fallrepet och finns snart kvar enbart som livstidsfångar bakom galler i zoologiska trädgårdar.

Andra arter har vi "domesticerat", det vill säga: modifierat genom avel för att tillfredsställa våra egna önskemål. Om inte någon broms slår till (och vad skulle det kunna vara?), kommer Jorden inom en nära framtid att hysa omkring tio miljarder resurskrävande människor. Man kan verkligen fråga sig hur det gått till att just *Homo sapiens*, en afrikansk primatart som är mycket nära besläktad med de två schimpansarter som kämpar för sin överlevnad i Afrika, kunnat vinna en sådan brakseger. Vilket eller vilka har vår arts hemliga vapen varit?

Sådana frågor diskuteras i en helt ny bok skriven av Joseph Henrich, professor

i Human Evolutionary Biology vid Harvard University, och låt mig genast säga att hans analys av orsakerna till vår arts succé är utomordentligt fascinerande och att han på ett alldeles lysande sätt presenterar både sina slutsatser och sina spådomar för framtiden. Hans huvudargument är att det hos vår art har utvecklats en unik egenskap eller förmåga som han kallar "kumulativ kultur", och då frågar man sig genast: Vad menas med det?

I begreppet "kultur" inkluderar Henrich all mänsklig aktivitet som bedrivs på grundval av de ackumulerade erfarenheter och värderingar som kommuniceras från person till person och från generation till generation. Allt vi uträttar som inte har en direkt genetisk bakgrund hör hemma under detta begrepp. Att människor agerar för att producera avkomlingar är inte ett uttryck för kultur, för den "driften" ligger i vårt genetiska program och finns hos (nästan) alla människor. Men om det i en grupp människor finns ett regelverk som dikterar vem som får "para sig" med vem och när, då har kulturen klivit in som en styrfaktor i fortplantningsvanorna.

Kulturer uppstår och förändras genom att människor formulerar, sprider och anpassar olika regelverk, vilket

>>

för att fungera förutsätter samhällen där ett omfattande samarbete och stort mått av kunskapsöverföring sker mellan individerna. En grupp består endast så länge som den tack vare sin kulturarsenal hålls samman och kan stå emot konkurrens och aggression från andra grupper.

Inom en grupp (eller stam eller vad slags "samhälle" det än rör sig om) sprids och uppmuntras sådana individuella beteenden som gynnar gruppens fortlevnad och tillväxt. Om någon hittar på ett nytt sätt att använda en resurs, anammar

mötes – såvida de inte haft en så otrolig tur att det i närheten av olycksplatsen bodde en lokalbefolkning, till exempel inuiter, som genom att bjuda på sina samlade erfarenheter kunde lotsa dem genom den arktiska vintern.

Lokal "överlevnadsteknik" utgör ett viktigt för att inte säga det viktigaste inslaget i alla ursprungsbefolkningars kultur. Kunskapen om hur man hanterar en arktisk vinter eller hettan och torkan i en öken har muntligen överförts från släktled till släktled, inklusive alla nya påfund

"Framsteg, hävdar Henrich, sker framförallt när ett antal individer med olika slags begåvning samverkar och utbyter erfarenheter."

och kanske även förbättrar flockens övriga medlemmar denna nya metod till allas gagn. Jämfört med en flock av egoister fortlever en flock av klipska och kommunikativa altruister längre och producerar fler avkomlingar, som kanske så småningom ger sig iväg och etablerar egna flockar i nya områden.

Människans "samkulturella" förmåga tar sig givetvis olika uttryck i omgivningar med olika möjligheter och svårigheter. Sådana grupper som i generationer levt i arktisk miljö har samlat på sig en arsenal av erfarenheter och utrustning, det vill säga: "kultur", som gör att de kan överleva året runt på ör och packis i till exempel Norra Ishavet. Men när europeiska upptäcktsresande i gamla dagar kom seglande till dessa trakter frös ofta deras farkoster fast i isen, och då gick besättningsmännen vanligtvis en hemsk död till

och modifikation. I sin traditionella miljö, där man har lärt sig att hantera svårigheter och kriser, är folk smarta och klarar sig finfint tack vare den ackumulerade och allom tillgängliga lokalkunskapen. Hemmaplan innebär onekligen fördelar jämfört med bortaplan... Så var det förr, och så är det nu.

För det mesta är det inte solitära snillen som kommer på alla de nya levnadsregler och tekniker som betyder så mycket i olika mänskliga samhällen. Framsteg, hävdar Henrich, sker framförallt när ett antal individer med olika slags begåvning samverkar och utbyter erfarenheter, och när gruppens alla medlemmar vill och får använda sig av och kanske dessutom kan bidra till att effektivisera resursanvändningen. Med god förmåga att samarbeta och rollfördela ökar förutsättningarna för alla både att överleva olika slags kriser och

att dra nytta av nya resurser. Utan avancerad samverkansförmåga kan däremot även ganska måttliga påfrestningar bli ödesdigra för en population.

Varenda människa – vi bortser nu från enäggstvillingar – har sin unika uppsättning av arvsanlag och alltså sina unika drag i kroppsbyggnad och beteende. Henrich argumenterar för att "socialt begåvade" individer med "samverkanspositiva" gener i genomsnitt har alstrat fler avkomlingar jämfört med egocentriska individer med bristande lojalitet under den största delen av människoartens historia. Samarbetsförmåga har därigenom kommit att bli ett artkännetecken. Successivt har människans socialitet förstärkts genom naturligt urval på gruppnivå, vilket påminner om att även vårt "kulturbeteende" står på genetisk grund och kan ändras som reaktion på ändrade omvärldsbetingelser.

Henrich ser människans extrema socialitet som en evolutionär adaptation, framvuxen genom att medlemmarna i effektivt samverkande grupper i genomsnitt kan uppvisa större fortplantningsframgångar än de som har levt i mer "individualistiska" system. Den evolutionära processen har begåvat Homo sapiens med en "populationshjärna", som Henrich uttrycker saken. Inte bara egen och egna avkomlingars överlevnad är viktig, utan allas – detta eftersom en grupp med fler individer i genomsnitt förfogar över mer kunskap och skapar fler innovationer än en mindre grupp, vilket ökar utsikterna att klara allsköns påfrestningar.

Även i forskningens värld går det extra bra för dem som ingår i nätverk där medlemmarna kan och vill bjuda på sina kunskaper och idéer. I en sådan gynnsam miljö befinner sig utan tvivel Joseph Henrich. Han har i högsta grad bidragit till den pågående revolution inom den evolutionsantropologiska vetenskapen som han i sin bok så kunnigt och elegant låter oss ta del av. ✨

Staffan Ulfstrand

**THE SECRET
OF OUR SUCCESS**
HOW CULTURE IS DRIVING
HUMAN EVOLUTION,
DOMESTICATING OUR
SPECIES, AND MAKING
US SMARTER

JOSEPH HENRICH
Princeton University Press 2016

Våra släktingar: Livstidsfångar bakom galler.

FOTO: BILL TROJAN/TT

Mitt i det italienska 1900-talet: Stefania Sandrelli i Bernardo Bertoluccis *Fascisten*, baserad på Alberto Moravias roman.

FOTO: GETTY IMAGES

Tolkningsfrågor

LITTERATUR

En gång i tiden, innan EG ombildats till EU, var Danmark det land som var mest motsträvt i organisationen. Inför varje nytt avtal satte sig danskarna på tvären, opponerade sig mot formuleringar och krävde olika typer av undantag från reglerna. Men när de väl skrivit på följde danskarna allt till punkt och pricka, precis som vi i Sverige skulle ha gjort, med protestantisk plikttröhet under motsvarande omständigheter.

Italien bråkade däremot minst av alla i hela EG, skrev på allt utan någon som helst diskussion, smidiga i alla förhandlingar, duktigast i klassen på papperet. Men när det sedan väl gällde brydde sig italienarna långtifrån alltid om att uppfylla vad man åtagit sig. I Italien finns det alltid marginaler för den mänskliga faktorn, och alla vet, i enlighet med den katolska kyrkans lära, att människan är en syndare fylld av fel och brister. Ett avtal blir med det synsättet mer av ett ideal, något man strävar mot, men alls inte någon orubblig lag. Strävan bör finnas där, naturligtvis, men det är på gränsen till omänskligt att kräva för mycket av en person, ett folk eller ett land...

Det är väl det vi nordeuropéer uppfattar

som dubbelmoral, man kan faktiskt säga ett och göra ett annat – av lättja, bekvämlighet, eller blott för att det lyster en så. Men för en italienare är det bara en fråga om att ta hänsyn till den mänskliga svagheten. Själv är jag född in i den nordeuropeiska synen, men jag har också skolats in i den italienska, och jag måste säga att den är rätt angenäm ändå. Även om den också kan vara fruktansvärt frustrerande. Jo, jag är medveten om att jag förenklar och karikerar, även om förhållandet vad gäller Danmark respektive Italien i EG lär ha varit just så.

Italien är ett land som alla har rätt bestämda bilder av. Från de mest klichémässiga med spagettislungande, glatt grälände jättfamiljer till sofistikerade konstupplevelser i intakta 1500-talsvillors *chiaroscuro*. Men det verkliga Italien är mer undflyende, det kräver ständigt nya tolkningar, nya försök att förklara vad det egentligen är med den där stövelformade landmassan, som gör den så lockande, så kulturellt rik, så ständigt stadd i en upplösning som ändå aldrig fullbordas.

Engelsmännen tillhör landets trognaste besökare, alltsedan gentlemännen under 1700-talet åkte på sin *grand tour*, vars höjdpunkt naturligtvis var de romerska palatsen, kyrkorna och de antika monumenten. De brittiska skildringarna av

Italien har utvecklats till en egen, mycket rik genre, från Shakespeares italienska dramer och komedier till E M Forsters romaner (och filmatiseringarna av dessa) till tv:s matprogram. En av dem som på allvar fallit för Italien är den brittiske författaren Tim Parks. Förutom ett rikt eget författarskap har han ägnat sig åt att översätta alltifrån Macchiavelli till Moravia. Han är också bosatt i Italien sedan mer än 30 år, och det märks i den nyss publicerade volymen *A Literary Tour of Italy* att han är väl förtrogen med både landet och dess litteratur. Han älskar det, givetvis, men med den djupare kärlek som tillåter en att också vara kritisk. Boken består av essäer och artiklar, så gott som samtliga publicerade tidigare i tidskrifter som *The New York Review of Books*, eller som förord till engelskspråkiga romanöversättningar. De håller genomgående mycket hög klass, och ger en utmärkt överblick av både den italienska litteraturen och delar av landets historia.

Italien enades rätt sent, och kampen mot utländska herrar och den katolska kyrkans världsliga makt gav genklang i hela Europa. Nationalismen var under 1800-talet inte någon reaktionär eller ens konservativ rörelse, utan den stod till vänster, som positionerna tolkades på den tiden. Det är ett land som existerar i spänningsfältet mellan lokalpatriotism och universalism, mellan hembygdsromantiken, för att inte säga provinsialismen, med dess dialekter och kulinariska specialiteter, och den katolska kyrkan, som har sitt säte mitt i Rom men vars anspråk är universella. Men också mellan minnet av det som en gång var världens största imperium, romarriket, som praktiskt taget skapade det vi idag kallar Europa, och en samtid som kan kännas alltför futtig för många av dem som lever vidare i resterna av detsamma.

Författarna och deras verk presenteras i kronologisk ordning med början hos Dante, den förste som skrev skönlitteratur på folkspråket i Toscana, och som mer än någon annan har bidragit till att just det med tiden kom att utvecklas till vår tids riksitalienska. Italien är annars ett land som är fullt av märkliga dialekter, mer eller mindre svårförståeliga för utbölingar. Många av de främsta författarna under senare århundraden utmärker sig med sitt sätt att använda dialektala uttryck och vändningar i sina verk. Det skapar också mycket speciella översättningsproblem, som Parks diskuterar ingående på några ställen i boken, exempelvis i samband med Emilio Gaddas *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana*, som inte tycks finnas översatt till svenska trots att det är en av de viktigaste italienska 1900-talsromanerna, men som i den engelska översättningen

>>

"I Italien finns det alltid marginaler för den mänskliga faktorn, och alla vet, i enlighet med den katolska kyrkans lära, att människan är en syndare fylld av fel och brister."

heter *That Awful Mess on the Via Merulana*. Redan titeln är i princip översättlig med sin blandning av romersk dialekt och uttrycket "pasticcaccio", som kräver en grundlig förklaring av Parks. Att Gadda sedan inne i romanen kan välja att stava samma ord på helt olika sätt beroende på sammanhang gör inte precis tolkningen lättare för en stackars översättare – men det gör den synnerligen vital på italienska. En vitalitet som inte låter sig återges rakt av, som försvinner om det översätts för bokstavligt och som blir sökt och exotiserande om den överdrivs.

Ett av de intressantaste avsnitten i boken handlar om Macchiavelli. Det är intressant främst därför att det så tydligt åskådliggör hur bilden av Italien och italienarna tar form i ett nordeuropeiskt land, där "macchiavellisk" blev ett begrepp innan någon ens hade läst *Fursten*. Den första boken om honom som fanns tillgänglig på engelska, långt innan hans egna verk hade översatts, var den protestantiske fransmannen Innocent Gentilletts *Discours contre Machiavel*, där kopplingen gjordes mellan svekfulla och dubbelmoraliska italienare (katoliker) och deras macchiavelliska beteende. En syn som i hans fall givetvis förstärktes av att han som hugenott tvingats fly från Frankrike efter Bartolomeinateten, som ansågs ha varit iscensatt av den florentinskfödda drottningen Katarina av

Dante: först och störst på folkspråket.
FOTO: TT

Medici – dotter till just den furste åt vilken Macchiavelli hade dedicerat *Fursten*. Att hon bekämpade den religiösa splittringen i Frankrike och att hennes far knappast brytt sig om den bokskrivande tjänstemannen Macchiavelli, spelade ingen roll. Propagandan mot Macchiavelli, och därmed Italien, i förlängningen även påvemakten och katolicismen, var så kraftfull i England redan på 1500-talet att den, enligt Parks, bidrog till att Henrik VIII kunde genomföra sin reformation. Denna bild av italienare och katoliker är för övrigt sedan gammalt stark även i Sverige, den förfäktades i populärkulturen av Zacharias Topelius, vars skildring av jesuiter satte spår som lever kvar i våra dagar, i synen på katolsk dubbelmoral och uppfattningen att jesuiter anser att "ändamålet helgar medlen" – en åsikt som i det engelska sammanhanget tillskrivs just Macchiavelli.

Hur kan man förklara en kultur? All förklaring innebär någon form av översättning, och Tim Parks är en erfaren översättare, som vet hur han ska förmedla det italienska uttrycket till sina engelskspråkiga läsare. I en utmärkt, konciss essä om Benito Mussolini med titeln "The Illusionist" skildrar han den fascistiske diktatorns liv, hans slingriga bana från socialism till fascism, hans stöddiga och skrytsamma uppträdande – samt det stora glappet mellan de utfästelser han gjorde i sina tal och proklamationer, och vad han verkligen klarade av att genomföra. I en intressant passage som belyser svårigheterna med att överföra begrepp från en kultursfär till en annan försöker Parks förklara skillnaderna i synen på illusionen i italiensk och engelsk kultur. Mussolini såg ner på italienarna, han ville forma om dem från en ytlig, tjatrande, karnevalisk hop till fascistiska viljemänniskor. Och han skulle göra det på det mest italienska sätt man kunde tänka sig: genom illusionen av storhet, kraft och ordning. Hur kan, frågar Parks, någon från en anglosaxisk bakgrund förstå denna positiva användning av ordet "illusion", särskilt i ett officiellt sammanhang? Och hur kan en politiker verka genom ett illusionsmakeri som han samtidigt själv säger sig genomskåda? Det som måste förklaras för en nordeuropé är den italienska beredvilligheten att gripa sig an med ett

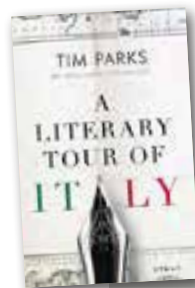
projekt som man alls inte tror sig kunna genomföra med framgång.

Några av de finaste avsnitten i boken, efter genomgången av klassikerna och de historiska gestalterna, är ändå de litterära essäerna om författarskap och verk från senare tid. Här finns fortfarande behovet att sprida kunskap om den italienska kulturen, men ingångarna blir så mycket fler när vi kommer närmare i tiden. En del av de allra största författarskapen har utelämnats – Pirandello, Calvino, Pasolini – men de som presenteras framträder i helhet: livet och verket under påverkan av den italienska samtidskontexten i form av fascism, krig och terrorism.

Här kan exempelvis läsas om Carlo Emilio Gadda, vars främsta verk alla är ofullbordade; Alberto Moravia, som placerade sig mitt i 1900-talet, och vars romaner också har filmats av storheter som De Sica, Bertolucci och Godard; eller Secondo Tranquilli, mera känd som Ignazio Silone, vars tragiska personliga liv, efter att hans barndomshem bombats 1915, kom att utspela sig i spänningsfältet mellan kyrkan, fascismen och kommunismen – han lierade sig med alla, och svek dem allihop, som det verkar, fast det är egentligen också en tolkningsfråga... Och ett på flera sätt typiskt italienskt 1900-talsliv, som ser helt annorlunda ut än motsvarande generations typiska svenska liv. Det är också roligt att se hur Parks personliga smak lyser igenom i vissa återkommande referenser. Diktaren Leopardi nämns exempelvis upprepade gånger i essäerna om andra författarskap, och bland de engelskspråkiga Italienresenärerna tillhör DH Lawrence de oftast återopade.

Parks förklaringar av det italienska fungerar ganska långt även för en svensk, för även vi har del i samma nordeuropeiska protestantiska kultur som hyllar den sanna kärnan, en fast botten av verklighet, och en tro på att man ska göra som man säger och säga som man gör. Med reservation för att även jag nu generaliserar en smula om protestantiskt respektive katolskt etos... men det finns faktiskt kulturella skillnader, och för att prata om dem måste man förenkla åtminstone något, *for the sake of argument*, som det heter på engelska.

Torbjörn Elensky

A LITERARY TOUR OF ITALY
TIM PARKS
Alma Books 2015

Risikfritt: Om det går åt skogen har finansmannen redan rört på sig.

FOTO: PAWEL LIBERA / GETTY IMAGES

Springnota

EKONOMI

Den finanskris som bröt ut 2008 var global i sin omfattning och medförde en ekonomisk nedgång som vi inte skådat sedan 1930-talet. Att det ännu inte har gått lika illa som då, beror främst på att vi nu har många fler offentliganställda och dessutom omfattande transferringssystem för dem som förlorar jobbet. Offentlig och privat konsumtion upprätthåller därmed den totala efterfrågan i västvärlden någorlunda hyfsat.

Men följderna blev ändå massarbetslöshet och totalförstörda statsfinanser

i många länder, en katastrof för det ogenomtänkta europrojektet och ett undergrävt folkligt förtroende för både finanssektorn och den politiska eliten.

Allmänheten har i och för sig betraktat den finansiella sektorn – bankerna – med avsky, förakt eller misstänksamhet under en stor del av Västerlandets historia, från Aristoteles och framåt. Att syssla med finanser har ofta setts som omoraliskt och dessutom som en samhällsekonomiskt värdelös verksamhet. Därtill har de återkommande finanskriserna skapat ekonomisk instabilitet och social otrygghet som man, inte utan goda skäl, har klandrat bankerna för.

Vi har alla sett filmen om Bonnie och

Clyde, gangsterparet som blev ett slags amerikanska hjältar under 1930-talskrisen, just därför att de rånade banker. I början av filmen står de båda ute på prärien vid en öde bondgård som har övertagits av en bank. Bonden som förlorat sin gård till banken i en konkurs stirrar hatfylld på bankens skylt och Clyde ger honom sin pistol och säger åt honom att skjuta några skott på bankskylten för att lätta på sin vrede. Bonden skjuter med vredgat engagemang, och vi förstår honom. Occupy Wall Street-rörelsen är ett uttryck för samma folkliga vrede riktad mot finanssektorn.

En växande rad av böcker och filmer klargör att det nu finns en allmän insikt om att den finansiella sektorn är ett hot mot stabiliteten i världsekonomin och måste reformeras i grunden. Det är inte längre fråga om traditionell, vanligen okunnig, vänsterkritik mot ett system som försvaras av liberaler och konservativa. Det är tvärtom alltför liberaler och konservativa som nu står för en hårdför och insiktsfull kritik med krav på dramatiska förändringar. Till denna skara av kritiker ansluter nu John Kay, publicist på *Financial Times*, med en magnifik bok i ämnet: *Other People's Money*.

John Kay är en välutbildad akademisk ekonom som också har arbetat i finanssektorn. Han är djupsinnig och historiskt, filosofiskt och litterärt bildad, självständigt tänkande och en lysande stilist. Här bjuds inte bara på citat från klassiker på området, som Adam Smith och Friedrich Hayek, eller vår tids tunga akademiker som Akerlof, Stiglitz och Scholes. Här flödar också referenser till skönlitterära författare som Goldsmith, Dickens, Auden, Brecht och Wolfe, för att nu inte nämna Konfucius och Ibsen.

Kay börjar med att fastslå att finanssektorn är en helt oundgänglig del av en utvecklad ekonomi. Det finns en helt felaktig populistisk föreställning som säger att det bara är produktion av varor (mat, kläder och stål) och tjänster (sjukvård och utbildning) som är på riktigt, medan finanssektorn är att betrakta som en värdelös kasinoverksamhet. Men det vi lär ut i grundkursen i nationalekonomi om finanssektorns helt fundamentala roll är fortfarande giltigt. Vi behöver dess betalningssystem, sparare och låntagare måste sammanföras effektivt, vi måste kunna fördela vår konsumtion över livscykeln och hantera alla de risker som tillvaron är fylld av.

Efter att ha fastslagit detta går emellertid Kay rakt på sak. Finanssektorn har blivit orimligt stor och sysslar alltmer med fel saker. Hur har det blivit så? Incitamenten är helt snedvidna och leder till att finanssektorn växer över alla bräddar och >>

genererar ett orimligt högt risktagande som medför återkommande kriser. Bara några få procent av banksystemets tillgångar är fordringar på hushåll och företag som producerar varor och tjänster. Den överväldigande delen är fordringar på andra banker och finansiella företag. Dessa handlar med varandra, och det hävdas allmänt i branschen att denna intensiva handel är mycket viktig för att upprätthålla likviditeten i systemet och skapa transparens.

Kay underkänner helt dessa argument. Denna internhandel har till största delen inte något samhällsekonomiskt värde alls. Om man sammanfattar hans analys, säger han ungefär så här: De stora investmentbankerna och universalbankerna styrs numera av anställda på de högsta positionerna, och deras ersättning består till stor del av en bonus vars storlek styrs av vinsterna. Bortåt hälften av vinsterna har ofta gått till bonusbetalningar. Eftersom vinster

”När man tar risker med andras pengar och effekten av detta risktagande är asymmetrisk blir effekten förödande.”

bara kan åstadkommas genom risktagning och blir högre ju större risk man tar, är systemet riggat för extremt högt risktagande.

Risker har en obehaglig tendens att falla ut då och då, vilket leder till att vinsterna ersätts av gigantiska förluster. Normalt sett påverkar detta beslutsfattandet och dämpar risktagandet. Men i den moderna finanssektorn i London och New York är det inte så. Varför?

Kay menar att om ägarna av kapitalet i dessa finansföretag faktiskt kunde bedöma vilka risker som tas, skulle de välja väsentligt lägre risk än vad som nu är fallet. Men beslutsfattarna är anställda som har motiv för att ta mycket höga risker och dölja detta under komplexa förpackningar och olika slag av kontrakt. Det är därför orwellianska akronymer som CDO (Collateral Debt Obligation) och CDS (Credit Default Swap) har vuxit fram. Insikten om detta var mycket låg före finansskrisens utbrott 2008 och den är inte uppenbart bättre idag.

Resultatet är att de ledande tjänstemännen – vd:ar, finanschefer och chefer för tradingavdelningar – tar höga risker som ger höga vinster så länge det går bra. Dessa vinster går till stor del till dem själva i form av bonus. När riskerna faller ut, som 2008, betalas bonusarna baserade på föregående års resultat ut ändå, och någon återbetalningsskyldighet på grund av förluster finns inte. Dessa beslutsfattare vinner allt-

så när det går bra, men förlorar inte när det går dåligt. Detta ger ett mycket högre risktagande än när man satsar egna pengar. Det är därför Kays bok heter *Other People's Money*. När man tar risker med andras pengar och effekten av detta risktagande är asymmetrisk blir effekten förödande.

Eftersom det gamla systemet där höga tjänstemän oftast stannade i samma bank till pension i stort sett är borta, räknar de ledande tjänstemännen dessutom med att de vanligen kommer att ha bytt jobb innan riskerna faller ut. Ett vanligt uttryck i gruppen är enligt Kay ”I’ll be gone, you’ll be gone”. Då Nemesis slår till drabbar det någon annan och inte oss.

Kay påminner om att alla involverade dessutom vet att dagens jättelika finansföretag är ”too big to fail” – alltför stora och viktiga i de nationella ekonomierna för att få gå omkull. De skulle då dra med sig stora delar av den övriga finanssektorn och där- efter även företag och hushåll i den reala

ekonomin. Detta skulle medföra en riktig 1930-talskris, eller något än värre. Därmed kan man lita på att skattebetalarna måste gå in och ta hand om förlusterna. Staten är garanterad, och då inte bara för bankens överlevnad utan egendomligt nog också för en stor del av ägarnas kapital och ibland till och med de ledande tjänstemännens fortsatta anställning. Detta ökar riskbenägenheten ännu mer, och erfarenheterna från finanskrisen 2008–2009 förstärkte än mer denna förlitan på statens roll som räddande ängel.

Till detta kommer forskningsresultaten kring hur rationella vi människor egentligen är när det gäller riskhantering. Kay noterar att enligt modern beteendekonomi styrs människans riskhantering i grunden av drömmar om att få det bättre, en vilja att kunna påverka sitt öde och en slagsida mot optimism. Vi är därför i en viss mening lätta att lura, och detta är vad som nu pågår.

Kay betraktar en mycket stor del av tradingverksamheten i de stora investmentbankerna som ett slags vadslagning med andra människors pengar och påpekar att spel om pengar och pengars värde (gambling) är någorlunda strängt reglerat i lag i de allra flesta länder. Den kasinoverksamhet som utgör en stor del av investmentbankernas handel är däremot i praktiken närmast oreglerad.

Hela problemet är egentligen, enligt

Kay, ett resultat av att en relationsbaserad finansiell kultur, där banktjänstemän faktiskt träffade sina kunder och byggde upp ett varaktigt, ömsesidigt förtroende nu har ersatts av en transaktionsbaserad kultur utan sådana kontakter. I de stora finansiella konglomeraten använder i praktiken ledningarna andra människors pengar för att berika sig själva.

Så vad skall vi då göra? Kay tror inte på utbyggd reglering av finanssektorn. Han påpekar att the Glass–Steagall Act, som infördes av president Roosevelt efter 1930-talskrisen var på 39 sidor. Den nya Frank–Dodd Act som nu har införts i USA utgör över 30 000 sidor regleringstext som ingen kan överblicka. Än värre är det i EU, där det nu påbörjade regelverket förväntas komma upp i den dubbla ordmassan. De stora finanskonglomeraten kommer att kunna runda dessa regelverk utan att reglerarna ser vad som händer.

Det är samtidigt svårt att förstå hur man skall kunna återupprätta en finanssektor baserad på förtroende och varaktiga, personliga relationer. Sådant kan ju knappast kommenderas fram av staten. Men Kay är konkret. Han stöder varmt det som på engelska kallas ”ring-fencing of the retail banking sector”. Den bankverksamhet som kallas detaljhandel – där vanliga hushåll, företag och organisationer sparar och lånar och får hjälp med betalningar och annat – skall skiljas helt från investmentbankverksamhet, finanssektorns partihandel. Detaljhandelsbankerna skall hållas måttligt stora för att stimulera en bankverksamhet präglad av förtroende och personliga relationer och där kreditgivning bygger på verklig kunskap om låntagarnas kreditvärdighet.

Investmentbankerna skall få veta att de inte kommer att räddas av staten i den meningen att ägarna skyddas. Om det egna kapitalet är borta, har de förlorat sitt kapital och staten tar över finansföretaget. Staten kan sedan lägga ner delar av verksamheten, rekapitalisera andra och efter hand sälja dessa. Staten skall ha samhällsekonomins bästa för ögonen och därför hindra bankfallissemang som kan få kedjeeffekter i ekonomin, men skall göra klart att ägare som förlorar sina pengar på finanssektorns kasinoverksamhet inte blir ersatta av skattebetalarna. Detta leder till ett mer måttfullt risktagande. (Det bör noteras att det system där staten räddar bankägarnas kapital just har avskaffats i Sverige och att en liknande utveckling faktiskt pågår i flera andra länder.)

Slutligen vill Kay förändra kreditvärderingsinstitutens roll. Dessa betygsätter olika skuldinstrument som exempelvis obligationer utfärdade av företag, kommuner och stater, och dessutom mäng-

der med avancerat förpackade inteckningslån (CDO). Värderingsinstitutens affärsidé är att bedöma risken för att utfärdaren av dessa instrument inte kommer att kunna betala tillbaka.

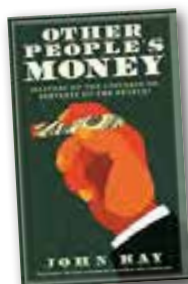
Det finns i princip tre kreditvärderingsinstitut i världen som tillsammans har bortåt 95 procent av marknaden: Standard & Poor, Moody's och Fitch. Fram till 1970-talet anlätades dessa av placerare som ville få hjälp med att bedöma låntagarnas (emittenternas) kreditvärdighet. Det var placerarna som betalade för kreditvärderingsinstitutens tjänster. Därmed konkurrerade instituten genom att göra så realistiska bedömningar som möjligt. Absurt nog inleddes sedan en utveckling mot att det är låntagarna, emittenterna, som anlitar kreditvärderingsinstitutet och betalar dem för att själva bli utvärderade. Det betyder att instituten förlorar sina kunder om de meddelar obehagliga sanningar. Starka incitament för att överdriva kreditssäkerheten är alltså inbyggda i systemet, vilket förstärker tendenserna till oansvarigt risktagande.

Kay menar att kreditvärderingsinstitutet måste tvingas tillbaka till att konkurrera om placerarna och få betalt av dem. Det nuvarande systemet är helt orimligt.

Om finanssektorns framtid är Kay djupt pessimistisk. Han konstaterar att det kommer att bli en ny finanskris. Slutorden lyder: "Den reformering av finanssektorn som föreslås i denna bok är ett provisoriskt utkast till plan för hur de politiska ledarna skulle kunna förbereda sig för nästa finanskris. De hade kunnat använda den kontroll över finanssektorn som de fick under den stora krisen till att omstrukturera branschen. Men det gjorde de inte och det innebär att de helt säkert får en ny chans – kanske för att göra samma miss-tag igen."

John Kay är inte ensam om denna pessimistiska bedömning, men hans är nog den bäst underbyggda. Jag bävar. 🍀

Nils Lundgren

**OTHER PEOPLE'S MONEY
MASTERS OF THE UNIVERSE OR SERVANTS OF THE PEOPLE?**

JOHN KAY
Profile Books 2015

Södern: fattigdom på amerikansk hemmaplan.

FOTO: MAIO TAMA/GETTY IMAGES

Delta blues

RESOR/USA

"Jag sade att reseskildringen förflackar", skrev Harry Martinson i *Kap Farväl* (1932). "Ja, den förflackar kälkborgerligt sett i den mån att den väcker längtan. Allt som doftar nomad är *den ordentligt förträngdes fasa*, det är för honom något oanständigt och asocialt."

Det skrevs i en tid då inte många varit utom landets gränser, långt innan mass-turismens dagar då längtan kan stillas, även om det ofta snarare blir fråga om allt inkluderat-anläggningar än nomadliv. Det var också en tid då det kunde räcka med att ha besökt ett avlägset område för att skriva en bok. Idag behöver reseskildraren ofta begränsa perspektivet eller välja ett ovanligt tema för sin färd för att väcka intresse. Somliga reser med ironisk blick, andra väljer att skildra bara farliga platser, vissa koncentrerar sig uteslutande på maten.

Reseskildringen är en problematisk genre. Författaren ska å ena sidan beskriva det främmande med relevans och sätta in det i ett sammanhang, å andra sidan leva upp till förväntningar på underhåll-

ningsvärde, överraskningar, det oväntade eller exotiska. Risken finns ständigt att uppfatta det udda och ovanliga som norm, och fallgroparna blir fler ju större avståndet från hemmamyllan är. Och i fjärran, fattigare miljöer kan man finna sig indragen i en obekvä, kolonial tradition av vita rapportörer med ett ovanifrånperspektiv. Fattas bara att man börjar citera Rilke i regnskogen.

Också för den påläste är missförstånd i regel närmast oundvikliga. Att läsa utländska resereportage om Sverige kan vara en omskakande tillnyktring och ge en insikt om hur vilse främlingen kan hamna. Hur gick det till när en brittisk reseskribent bibringades uppfattningen att vi svenskar skalar bananerna innan vi går till kassan i snabbköpet för att på så sätt minska vikten på varan?

Amerikanen Paul Theroux är en av vår tids mest namnkunniga reseskildrare och en representant för den mer traditionella reseberättelsen. Han har ett stort antal böcker bakom sig, också romaner. Bland hans reseböcker kan nämnas *Den stora järnvägsbasaren*, *Åter till Patagonien* och *The Happy Isles of Oceania* från 1992. Den senare är en mastig, ojämn och delvis

>>

Vapenmässas helvit publik.

FOTO: GETTY IMAGES

fördomsfull volym där han med Verdi i hörnarna och per hopfällbar kajak genomkorsar Söderhavet, jordens mest romantiserade område. Här odlar han det drastiskt kategoriska omdöme som inte är ovanligt i genren. Människorna på Cooköarna, till exempel, "ser ut som halvfärdiga statyer". Nyansering kan bli tråkig. Boken väckte vrede i övärlden på grund av Theroux "medelklassamerikanska fixering vid ras, fysionomi och kläder", som man skrev i tidsskriften *Islands Business Pacific*.

När han nu i den senaste boken tar sig

Paul Theroux att skära bort en tredjedel. Aningen påfrestande är det.

Första vändan sker under presidentvalskampanjen 2012, och Theroux noterar att kandidaterna söker överträffa varandra med utfästelser för att rädda den amerikanska medelklassen, som beskrivs som hårt ansatt. Ingen talar om att 20 miljoner av landets invånare lever i fattigdom.

Theroux hyllar eftertryckligt friheten i att färdas med bil i USA. Transportsträckorna blir ett slags meditationer och

i boken *I Sydstaterna*. Ett land av röster, som föranledde ett ifrågasättande på olika håll av hans ambivalenta hållning till människor av afrikanskt ursprung. Naipaul nämns bara helt kort i *Deep South*, trots att han var något av en mentor för Theroux innan de bröt med varandra på 1990-talet.

En reseskildring blir också ett slags porträtt av resenären. Theroux är högst närvarande i sin text, men utan att skymma det han betraktar. Han är observant, underhållande och rapp, men det blir aldrig riktigt klarlagt exakt vad det är han söker. Redan under den första turen medger han att han vet mycket litet om Sydstaterna.

Också där lever numera de flesta i storstadsområden, som Atlanta, men Theroux väljer småvägarna, bakvatten – Alabamas Black Belt, Mississippideltat och "flugskitsstäderna". Ett viktigt skäl är förstås att det är lättare att där finna det udda, märkliga förhållanden och riktiga byoriginal, vilka är betydligt mer tacksamma för en reseskildring än låt säga en programmerare i Savannah. Religiositeten och människors besatthet av vapen tar stor plats. Theroux besöker tre vapenmässor där publiken nästan uteslutande är vit.

Han träffar människor från samhällets alla skikt – borgmästare, försäljare, servitriser, polismän, pastorer, vapenhandlare – och möts ofta av gästfrihet och värme. Konversationerna är livligt och detaljerat återgivna, vilket emellanåt nog betyder att minnet har fått hjälp på traven. Reseskildringen får ju drag av fiktion redan i det starkt subjektiva urvalet av vad som beskrivs. Indiskättade motellägare med namnet Patel dyker upp så ofta att det nästan blir en gimmick.

Det sköna landskapet kontrasterar mot förfallna hus och slitna "mobile homes", husvagnsbyar som utstrålar hopplöshet och apati. Theroux upprepar sitt ifrågasättande av att USA sänder stora summor i bistånd till Afrika när samma armod och analfabetism finns på den egna bakgården: "Dessa fattiga människor har mindre möjlighet att klara sig och känner större hopplöshet än många jag har mött i utsatta delar av Afrika och Asien." Arbetslösheten bottnar bland annat i att många tillverkningsindustrier i Södern har flyttat till låglöneländer som Mexiko och Kina. Men allt är inte mörker, han ser kyrkornas viktiga roll för samhällenas sammanhållning, han möter människor som arbetar passionerat för förbättrade bostäder och nya utkomstmöjligheter.

Segregationen, slaveriet och medborgarrättsrörelsen berörs naturligtvis ofta. Än finns människor som kan berätta om den öppna diskrimineringen, om att nekas tillträde till restauranger, om Ku Klux Klan och rasåtskilda skolor. Men under

"Theroux upprepar sitt ifrågasättande av att USA sänder stora summor i bistånd till Afrika när samma armod och analfabetism finns på den egna bakgården."

an de amerikanska sydstaterna är han mer nyanserad, även om han fortfarande är svag för snärtiga oneliners och inte alltid så smickrande personbeskrivningar. Efter att ha besökt otaliga länder är författaren nu utled på flygresor, som med vår tids säkerhetskrav och kontroller gör dem inte bara obekväma och olidligt tidskrävande, utan också förnedrande.

Nu tänker han hålla sig på marken och för första gången skriva om sitt eget hemland. 74 år gammal rustar han bilen och lämnar hemmet i Cape Cod för den långa färden mot den djupa Södern. Det ska bli fyra resor under fyra årstider i Sydstaterna, skildrade i korta kapitel på sammanlagt närmare 500 sidor. Det blir alltför utförligt och med en hel del omtagningar, men ingen förlagsredaktör törs väl be

får en roll i framställningen. Vagnätet är enormt, vägarna är bra, och man kan vara säker på att minsta håla erbjuder övernattningsmöjlighet och något matställe. Ofta flottiga och väderbitna etablissemang, förstås, där grönsaksgrytan kan se ut som "stuvade dollarsedlar", men för en reseskildrare är sådant snarast en tillgång.

Trots eller kanske på grund av att han själv har skrivit så mycket i genren har Theroux en skeptisk hållning till reseskildringen, inte minst det så vanliga greppet att framställa färden som strapatsrik och farofylld även om den har förlöpt under bekväma former. Han har läst åtskilliga av alla de böcker som vita författare har skrivit om Södern och den fattigdom och okunnighet de funnit där, med William Faulkner som den mest framstående. Även Nobelpristagaren V S Naipaul har skildrat Södern

den rådande formella jämlikheten är det inte svårt att upptäcka en bestående vardagsrasism. Även om många städer i Södern nu har färgade borgmästare, utgör de svarta ännu en underklass. Vita bor i stor omfattning för sig i de höglänta områdena, medan slättlandet, där plantagerna låg under slaveriets dagar, befolkas av svarta. ”Ingenting har egentligen förändrats”, säger en man till Theroux.

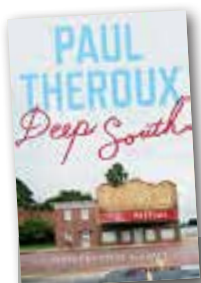
I den lilla jordbruksstaden Philadelphia blev i juni 1964 tre medborgarrättsaktivister mördade av en lynchmob med medlemmar ur Ku Klux Klan. Staden hyser fortfarande högkvarteret för Mississippigrenen av klanen. De kallar sig ”Amerikas riddare” och skriver i ett flygblad att ”vi har kämpat för den vita, kristna rasen i över 150 år”.

Slaveriet beskrivs som en mörk och skamfylld epok i Förenta staternas historia, men som Nicholas Lemann skriver i *The New Yorker*, var det också en grundläggande faktor för kapitalismens utveckling och för att USA skulle bli en ekonomisk stormakt. Man kan, således, ifrågasätta den vanliga föreställningen om en skarp gräns mellan Nord och Syd under slaveritiden. England avskaffade visserligen slaveriet i kolonierna 1833, men blev sedan den största importören av sydstaternas bomull. Brittiska spinnerier matades med råvara från plantagerna, så slaveriet kan ses som en förutsättning för den industriella revolutionen.

Theroux tecknar ett aningen splitttrat porträtt av Sydstaterna och drar slutsatser om deras utanförskap i den amerikanska nationen, något som debattörer i amerikansk press har ifrågasatt. Men både författaren och läsaren lär sig en hel del under färden, och boken är ett slags svar på tal till Gustave Flauberts

surmagade åsikt att ”det enda man får ut av att resa är att man mister sina illusioner”. ✖

Anders Mathlein

DEEP SOUTH
FOUR SEASONS
ON BACK ROADS
PAUL THEROUX

FOTO: STEVE MCCURRY
Hamish Hamilton 2015

Lisbeth Salander: ger kylskåpet ett ansikte.

Kylskåpsbarnens historia

PSYKIATRI

De autistiska barnen ansågs ha kommit in från kylan. Deras mam-mor betraktades som emotionellt oengagerade i kontakten med sina barn. Barnen påstods vara oönskade och lämnade i ett känslomässigt kylskåp, som aldrig avfrostatades. Denna tes framlades först av psykiatern Leo Kanner i USA, men det var framförallt den kände psykoanalytikern Bruno Bettelheim som lanse-rade begreppet kylskåpsbarn i populärpressen. Tillståndet ansågs ovanligt och drabba färre än ett barn av 1 000. Numera talar vi om ett autismspektrumtillstånd (autistic spectrum disorder, förkortat till ASD) som innefattar milda-re former och även Aspergers syndrom. Det senare namnet har dock avskaffats i den amerikanska nomenklaturen (DSM – Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders), då det betraktas som en högpresterande variant av autism.

ASD drabbar numera mer än en procent av alla barn i USA och sannolikt också i Sverige. Remarkabelt är att den siffran är ännu högre i Silicon Valley. Autism

och särskilt den högpresterande formen Asperger har även blivit en sjukdom på modet genom unerhållningsfilmen, främst *Rainman* och *Millennieserien* med Lisbeth Salander.

Den medicinska historien om autism har nu beskrivits av den amerikanske populärvetenskaplige författaren Steve Silberman i boken *Neurotribes*. Särskilt intressant är det att läsa om just Leo Kanner, som ansetts ha upptäckt autism först. Han föddes år 1896 i ett judiskt hem i en liten *shtetle* i nuvarande Ukraina. Fadern var en mycket skriftlärd person. Leo Kanner lärde sig som barn tala flera språk såsom hebreiska, ryska, franska, latin, grekiska och sanskrit, men inte engelska. Han bröt upp från en ortodox miljö och började läsa medicin i Berlin år 1913 och kallades några år senare in att arbeta på ett fältsjukhus vid östfronten. Efter första världskriget öppnade han en privat praktik i Berlin. Men tiderna försämrades, framförallt när hyperinflationen bröt ut i Tyskland i mitten av 1920-talet. Han lockades då över till USA, där han arbetade som psykiater på ett mentalsjukhus i South Dakota och så småningom vid det berömda Johns Hopkins-sjukhuset i Baltimore.

>>

Spiegelgrund: fasans hemvist.

Det var där han fann några avvikan-
de barn, som ledde till beskrivningen av
autism. Hans lärobok i barnpsykiatri i vil-
ken autism beskrevs fick mycket stort
genomslag, och sjukdomen kom först att
uppkallas efter honom. Silberman hävdar
dock att det i själva verket var österrikaren
Hans Asperger som beskrev de första fal-
len av autism. Den nästan tioårige gossen
Gottfried i Wien var den första patient som
identifierades med typiska autistiska drag.

*”För att försöka rädda vissa barn påtalade Asperger
att flera barn med autistiska drag i själva verket var
högt begåvade.”*

Gottfried gav ingen ögonkontakt och vil-
le inte vara med lekkamrater. Han blev oer-
hört störd om rutiner ändrades. Men han
kunde ord för ord repetera berättelser han
hört och lägga märke till detaljer. Pojken
utreddes först av Aspergers medarbetare.

Men så anslöts Österrike till Nazi-
Tyskland år 1938, och de judiska kol-
legerna flydde till USA. Av Wiens 5 000
läkare var 3 200 av judisk börd fram till år
1938. Hans Asperger, som ogillade nazis-
men, anpassade sig dock till rådande
omständigheter och arbetade som överlä-
kare vid barnsjukhuset i Wien. Handikap-
pade barn skickades till Spiegelgrund, där
de avrättades på mycket grymma sätt, vil-
ket har skildrats av Steve Sem-Sandberg i
romanen *De utvalda*. För att försöka rädda
vissa barn påtalade Asperger att flera barn
med autistiska drag i själva verket var högt
begåvade. Han kallade dem för sina ”pro-
fessorer” och hävdade att de skulle kunna
knäcka de allierades hemliga koder. Dessa
barn rapporterades därför inte till Berlin,
där man tog beslut om avlivning. Men
det är tveksamt om han hade någon stör-
re framgång med sina ansträngningar. Till
och med Hitlers syster Paula fick avslag på
en begäran om att skona ett barn i släkten.

En pojke vid namn Donald med typis-
ka autistiska drag men också med en en-
stående förmåga att räkna och komma ihåg

texter utantill, förbryllade Kanner. Men
genom att kollegerna som flytt från Österri-
ke berättade om Aspergers upptäckt, iden-
tifierades autism också i USA. Men Kanner
ville inte erkänna Aspergers bedrift. Han
ansåg antagligen att Asperger var nazist,
och själv hade Kanner förlorat sin mor och
andra släktingar under Förintelsen. Det var
först under 1960-talet som Aspergers upp-
täckt uppmärksammades och den variant
av autism han beskrivit uppkallades efter
honom. Ungefär samtidigt ifrågasattes att
autism skulle bero på att mamman var en
känslolokall ”refrigerator mother”.

Forskningen har sedan huvudsakli-
gen inriktats på att finna en biologisk för-
klaring till autism. Särskilt intresse ägna-
des åt att undersöka genförändringar
(mutationer), vilket resulterat i ett flertal
artiklar i prestigefyllda tidskrifter såsom
Nature. Men någon specifik genföränd-
ring har man inte kunnat påvisa, däremot
ett hundratal genvarianter som ökar ris-
ken för autism. I hälften av fallen har ingen
genetisk orsak påvisats. Däremot verkar

det vara ganska säkert att autistiska barn
oftare har haft far- eller morföräldrar som
varit ingenjörer och att sjukdomen är van-
ligare bland barn till dataexperter.

Extremt för tidigt födda barn drabbas
också oftare av ASD, enligt ett flertal stu-
dier. I en undersökning kunde man visa att
för tidigt födda barn som vårdades isolera-
de med mycket lite föräldrakontakt uppvi-
sade en försenad språkutveckling som vid
autism. Man försöker nu ta ut de för tidigt
födda barnen från kuvösen och stimule-
ra dem med så kallad känguruvård. Även
om begreppet kylskåpsbarn rätteligen har
utmönstrats, så kanske det inte är helt fel
att påstå att isolering i kuvös kan öka ris-
ken för ASD. Det gäller dock huvudsak-
ligen de extremt för tidigt födda barnen,
som fötts bara några veckor efter abort-
gränsen (22 veckor).

Neurotribes är en
fascinerande bok
om de katastrofala

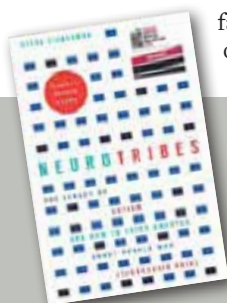
följderna av tillämpningen av de social-
darwinistiska och psykoanalytiska teo-
rierna under 1900-talet. ”Sinneslösa” barn,
såsom de med autism, ansågs som minder-
värdiga och skulle inte få finnas till – inte
bara i Nazi-Tyskland och Österrike, utan
även i USA och Sverige skulle de försvin-
na med eugenetik, det vill säga: genom ste-
rilisering av anlagsbärare. Att flera av dem
visade sig ha unikt värdefulla egenska-
per påvisades först av Hans Asperger, som
gjorde vad han kunde för att undvika att de
skulle avlivas. Men Asperger var sannolikt
med om att skicka andra barn till döden
vid det speciella barnsjukhuset Spiegel-
grund. Även om han ogillade nazismen i
tysthet, var han troligen tvungen att skriva
på en lojalitetsförklaring för att få fortsät-
ta att arbeta som läkare.

Avsnitten om Asperger och Kanner är
de mest gripande. Intressant är också hur
den psykoanalytiska förklaringsmodel-
len om iskalla mödrar slog igenom. Det
resulterade i flera märkliga behandlings-
metoder, såsom att mammorna skulle håll-
la sina barn hårt i famnen, även med våld,
och tvinga dem att upprätta ögonkontakt.
Boken innehåller också många skildring-
ar dels av berömda vetenskapsmän med
autism, dels av framgångsrika IT-föräld-
rar till autistiska barn. Alla dessa historier
är inte lika intressanta och kunde delvis ha
utgått ur den över 500-sidiga volymen.

Dessutom ger författaren en litet skev
bild av autism. Tyvärr är det nog så
att de flesta barnen med autism är gravt
utvecklingsstörda och saknar unika min-
nesförmågor och dylikt, som Asperger
först beskrev. Idag talar vi mer om autistis-
ka tillstånd, som drabbar mer än 1 procent
av befolkningen. Dessutom är gränsen
mellan detta tillstånd och det friska myck-
et mer flytande. Personer med vissa autis-
tiska drag kan ha problem med att etable-
ra sociala kontakter men ändå bli fram-
gångsrika inom exempelvis dataindustrin,
ungefär som personer med bipolär sjuk-
dom kan vara kreativa och lyckas exempel-
vis som konstnärer.

Om man är intresserad av hjärnan, mås-
te man ha den här boken i sin hylla. Det
skrev Oliver Sachs i bokens förord strax
innan han dog. Man kan inte annat än
instämma. 🌸

Hugo Lagercrantz

NEUOTRIBES
THE LEGACY OF AUTISM AND
HOW TO THINK SMARTER ABOUT
PEOPLE WHO THINK DIFFERENTLY
STEVE SILBERMAN
Allen & Unwin 2015

Vi som vill upp: Julius Caesar korsar Rubicon
(målning av Adolphe Yvon).

Så förgår världens härlighet

HISTORIA

Det romerska världsväldet börjar som en samling lerhyddor vid floden Tiberns strand. Dess tidigaste historia skiljer sig knappast från andra antika småbyars. Byn växte långsamt och under ständiga skärmytslingar med andra stammar i det omgivande Latium. Stadens grundande antas ha skett under 700-talet f.Kr. Det är emellertid inte förrän på 400-talet som staden börjar spela en mer betydande roll på den italienska halvön. De första mer regelrätta krigen utkämpas mot etruskerna i norr och samniterna i öster. I båda dessa kraftmätningar avgår slutligen Rom med segern och folken smälter på sikt samman med de allt starkare romarna.

Från början är Rom en typisk hellenistisk stadsstat med kunglig härskare, men redan någon gång på 500-talet avskaffas monarkin och makten övergår till en folkförsamling som behärskas av de äldsta och mest förmögna av stadens släkter. Rom blir med andra ord en aristokratisk republik med en rad mäktiga institutioner, vars uppgift är att sköta den inre

ordningen och det yttre försvaret. Om stadens tidigaste historia vet vi med någon säkerhet ganska litet. De skriftliga källorna är få och tvivelaktiga. De bär nästan alla mytens prägel. Under dess senare historia och med rikets närmast explosiva expansion växer det skriftliga källmaterialet till oceaniska proportioner, och vi har därför kunskap om såväl den romerska politikens stora problem som om de mest intima detaljerna i vanliga människors dagliga liv. Den romerska maktordningen byggde på ett konsekvent genomfört patron-klientsystem. Alla var klient till någon och patron för någon annan, med undantag för kejsaren, som var allas patron och ingens klient. Klienten mottog dagligen subsidier eller fick stöd i sin karriär från sin patron. Klienten stödde som motprestation sin patron genom att lägga sin röst på honom vid valen till Roms olika ämbeten. Att erövra konsuls befattning i republiken Rom kostade en förmögenhet i köpta röster, men var värt en ännu större förmögenhet för den som lyckades.

Rom har utövat stort inflytande på Reuropeisk och västlig kultur, inte minst genom att vi ser oss som världsrkets arvtagare och i viss mån även är det.

Den romerska kulturen tycks aldrig sluta att väcka såväl förvåning och fascination som fasa. Det är kanske inte så märkligt med tanke på att likheterna när det gäller livsstil, rättssystem och tankevärld är stor, samtidigt som brutaliteten i krigsföring, gladiatorspel och straffsatser sticker i ögonen. Jag minns att denna paradox väckte min förvåning redan under gymnasieårens latinlektioner, och den har väckt samma förundran när jag under de senaste veckorna tillbringat nästan all vaken tid i sällskap med Mary Beards monumentala verk om Roms tusenåriga historia.

Beards tegelsten bär titeln *S.P.Q.R.* – En förkortning av den latinska frasen "Senatus Populus Que Romanus", Senaten och det romerska folket. Det var en förkortning, som i det romerska riket präglades på nästan all offentlig egendom, från avloppsbrunnar till praktmonument. Mary Beard är en av vår tids främsta kännare av det antika Rom och hon är en utmärkt ciceron när det gäller att orientera sig i det Rom som dominerade världen för ett par tusen år sedan. Hennes bok är en magistral presentation av romerskt liv och romersk politik, men den är säkerligen inte det sista ordet vad gäller Roms

>>

historia. För som Beard själv insiktsfullt skriver, skall vi inte inbilla oss av vår tids historiker är bättre än andra tiders. Att vi kommer till andra resultat beror inte på en större skicklighet, utan på att vi utifrån vår egen tids intellektuella klimat och politiska ideologier ställer andra frågor till det förgångna än vad andra generationers historiker har gjort. Historien är med andra ord dömd att ständigt förnyas och omgestaltas i samma takt som nuet förändras och förvandlas.

Roms historia måste därför delvis förbli en gåta, och när vi betraktar den kultur som utvecklades i spåren av dess väldiga expansion upplever vi både igenkännande och förvåning, både ett nästan familjärt släktskap och ett skrämmande främlingskap. Samma eller åtminstone likartade diskussioner fördes då som nu om frihetens problem, om rättigheter och skyldigheter; samma gräl präglade romerskt familjeliv som vår egen tids, kärlekslivet försmörkades då liksom nu av svek och otrohet, politiska ränker smiddes med samma diaboliska elegans eller fumlighet i Rom som i våra dagars mäktiga metropoler.

Mary Beard tar ett fräckt grepp på romersk historia genom att hon inte följer den strikt kronologiskt utan nystar upp trådarna efter ett oregelbundet, men tematiskt mönster. Hon börjar ungefär i mitten av världsríkets existens. Vid den tidpunkt då den månghundraåriga republiken utkämpade sin dödskamp mot ett kommande kejsarligt envælde. Första kapitlet handlar om en av den sena republiken mest framträdande kulturpersonligheter och politiska centralfigurer, nämligen Marcus Tullius Cicero och hans avslöjande av den konspiration som ledde av Lucius Sergius Catilina.

Alla latinstudenter och de flesta historiker har läst det tal som Cicero höll i senaten och som ledde till konspirationernas nederlag. Talet anses fortfarande som ett retoriskt nästerstycke och som höjdpunkten på Ciceros politiska karriär. Men det kan också ses som inledningen till Ciceros svanesång som politisk portalfigur i den romerska republiken. Visserligen stoppade Cicero Catilinas komplott, men han kunde likväl inte hejda republikens undergång. Knappt 20 år senare stod han och senaten maktlös när Julius Caesar mot senatens uttryckliga order överskred Rubicon med sina legioner och grep makten i Rom. Senaten kallade på Caesars tidigare kumpan Pompejus som försvar mot hotet från Caesars väpnade styrkor. Det avgörande slaget kom att stå vid Pharsalus i norra Grekland, där Caesars stridsvanna legioner i grunden besegrade Pompejus numerärt överlägsna trupper. Pompejus själv flydde till Egypten där han mördades

”Caesar blev det romerska väldets ledare med obestridd makt och utropades till Imperator och diktator på livstid, och efter sin död upphöjdes han även till gud.”

av Caesars hejdukar. Därefter var republikens och senatens öde beseglat. I maktkampens efterdyningar blev även Cicero mördad av Caesars anhängare.

Caesar blev det romerska väldets ledare med obestridd makt och utropades till Imperator och diktator på livstid, och efter sin död upphöjdes han även till gud. Hans bana som härskare blev emellertid kort genom att han i mars år 44 mördades av en grupp sammansvurna under ett möte i senaten. Mordet var en kollektiv handling; Caesar tilldelades 23 dolkstyg och dog på fläcken. Men därefter tog inte utvecklingen den väg de sammansvurna tänkt sig, nämligen till ett återupprättande av republiken och ett slut på diktaturen. Istället förjagades de från Rom av Caesars anhängare Antonius och adoptivsonen Octavianus. Som så ofta ledde emellertid samarbetet mellan de båda förbundna till en brytning och en bitter fejd om vem av dem som skulle axla Caesars mantel. Det blev Octavianus som segrade genom att visa sig som en slipad och fullkomligt hänsynslös politisk konspiratör. Rent militärt avgjordes fejden i sjöslaget vid Actium, där Octavianus flotta vann en förkrossande seger.

Efter maktövertagandet skrudade Octavianus om från skrupelfri intrigör till farbroderlig härskare, som reformerade det romerska världsväldet. Han bytte namn till Augustus och blev Roms förste kejsare. Hans regeringstid blev ovanligt

lång och satte ett exempel för det autokratiska härskandet som blev förebildligt för alla de kommande kejsarna, men som knappast någon av dem lyckades leva upp till.

Mary Beard gör upp med en hel del klassiska myter om de romerska kejsarna. Således hävdar hon, till synes på goda grunder, att den ohygglige Caligula inte skilde sig från övriga kejsare när det gällde grymhet och despoti. Alla kejsares maktutövning var en lika nyckfull blandning av fasansfulla illdåd och en del goda och förutseende reformer.

Mary Beard har en ingående och djup insikt i romerskt liv och romersk politik, ändå kan jag inte undgå att tycka att hennes digra verk har svagheter. Det handlar inte om bristande kunskap utan mer om disposition och avgränsning. Hon skildrar tusen år av Roms historia, de tusen år då Rom steg från en liten landsby till ett världsvälde. Det är en spännande och angelägen berättelse, inte minst därför att Rom är det enda världsvälde vi känner. Dess makt över den då kända världen var under ett par århundraden total. Det garanterade freden (Pax Romana) och det behärskade Medelhavet under hela denna period. Visserligen gällde freden enbart inom riket; under hela tiden utkämpades krig vid världets gränser.

Den stora fråga som historieforskningen stött och blött sedan romarrikets undergång, nämligen vad det var som till sist tvingade Rom på knä och slutligen till nederlag och upplösning, berör Beard knappast med ett ord. Jag kan förstå hennes återhållsamhet. Roms nedgång och fall är en komplicerad uppgift. Allt sedan Edward Gibbons stora arbete om just *Romerska rikets nedgång och fall* har frågeställningen diskuterats, och det finns nästan lika många teorier som det finns historiker. Ändå tycker jag att en antikforskar av Mary Beards resning borde diskutera frågan.

Jag skall sticka ut hakan och presentera en version till svar på den fråga som hon inte ens ställer. Rom utvecklades från första början till en krigarstat. Genom hela sin historia bedrev staden och riket ständiga krig, som för det mesta var framgångsrika. De besegrade alla sina omgivande grannfolk och växte efterhand över alla bräddar just genom sin ständiga beredskap att föra krig och lösa tvister genom våld. Det var också krigen som förvandlade republiken till en militärdiktatur. Det var alltså

Vältalig i senaten: Marcus Tullius Cicero.

FOTO: TT

svagheter i republikens organisation, institutioner och dess endemiska korruption som lade grunden till det autokratiska kejsardömet.

De ständiga krigen löste inte bara statens konflikter och gränstvister. De försörjde också det romerska samhället och den romerska ekonomin med obegränsad arbetskraft i form av slavar. Det romerska slaveriet var ytterst hänsynslöst, något som Beards framställning inte framhåller med klarhet. Slavarnas arbetskraft konsumerades med utstuderad brutalitet. De arbetade sig till döds i lantbruket, i gruvorna och i byggandet av vägar och akvedukter. Så länge väldets expansion fortgick, strömmade slavarbetskraften till. Men när Augustus ansåg våldet färdigbyggt, var det bara gränskrigen som kunde mätta Roms omätliga behov av arbetskraft. Genom denna förändring kom tillförseln av slavar att tryta och romarna tvingades att sörja för sina slavars reproduktion. Detta urholkade och försvagade rikets ekonomiska bas och utarmade dess resurser. När senantikens folkvandringar ökade trycket på världsväldets gränser, saknades både resurser och legioner att försvara det. Roms mäktiga välde bröt samman av inre utmattning. Det dog emellertid långsamt eftersom de folk som krossade imperiet gjorde det för att få del av dess kultur, dess rättssystem och civiliserade livsstil. Därmed skapades en brygga mellan antikens och Europas kultur.

Jag begär inte att en bok om Roms historia skall vända varje fråga, lösa varje gåta eller reda ut varje paradox i Roms anmärkningsvärda historia, men jag kan inte undertrycka en viss besvikelse över att Mary Beard i sitt, i alla övriga avseenden, imponerande arbete, smiter en smula från historikerns uppgift när hon abrupt avbryter sig mitt i sin berättelse och underlåter att ge läsaren själva slutet på detta storartade rikes historia. Det var ett slut som fullt ut bekräftade ett av den romerska ordstävsskattens bittra men insiktsfulla visdomsord: "Sic transit gloria mundi!" – "Så förgår världens härlighet."

Håkan Arvidsson

S.P.Q.R. A HISTORY OF ANCIENT ROME
MARY BEARD
Liveright 2015

Den store Fredrik: homosexuell, ateist och intellektuell (målning av Antoine Pesne).

FOTO: IBL BILDBYRÅ

Regnbågsmonarken

HISTORIA

Preussen finns inte längre. Monarkin avskaffades 1918 och själva staten 30 år senare. Likväl lever Preussen fortfarande kvar i människors föreställningsvärld som sinnebild för disciplin och militärstat. Associationer går till Stortyskland, Bismarck och förstås också till Fredrik den store (1712–1786), som ständigt tycks vara aktuell. Senast i raden av biografier är Cambridgeprofessorn Tim Blanning imponerande och mäktiga verk *Frederick the Great*, som tecknar ett fascinerande porträtt av en mycket ovanlig kung.

Fredrik den stores livsgärning framstår som en framgångssaga eftersom han förvandlar en obetydlig europeisk stat till en stormakt. Mindre än ett halvt år efter sitt tillträde som regent 1740 påbörjar han sina erövringskrig. Sjuårskriget 1756–1763 sätter han igång genom att invadera Sachsen. Motståndaren är en övermäktig

allians mellan Ryssland, Österrike och Frankrike. Men lyckliga omständigheter gör att Preussen kan sluta fred utan att förlora områden. Även diplomatiskt visar monarken stor skicklighet och tar initiativet till den första delningen av Polen 1772.

Att Preussen idag mer eller mindre är synonymt med militarism, beror i hög grad på att Fredrik den store förvandlar armén till den mest disciplinerade krigsmaskinen i världen. Han utvecklar nya militärstrategier och ökar arméns storlek och kapacitet. I krigstider rider monarken i spetsen för sina soldater, tycks vara modigare än de flesta och pressar sig fysiskt till det yttersta. Plikten upplevs som den främsta av alla dygder.

Den preussiska kungen är inte alltid framgångsrik på slagfältet. Han förlorar många strider och begår allvarliga misstag. Däremot uppvisar han emellertid en okuvlig vilja och en skoningslös beslutsamhet att framhärda hur desperat situationen än kan förefalla. Blannings slutsats >>

"Fredrik den store kommer ut ur garderoben efter faderns död 1740 och hämtar omedelbart hem sin älskare från London."

är också entydig: medelmåttan som generalmen briljant som krigsherre.

Traditionell militärhistoria får stort utrymme i boken, betydligt större än vad som är skäligt i biografgenren. Omsorgsfullt och detaljerat redovisas strider och militära strategier. Kartor över trupp- och flyttningar, kringgående rörelser och framryckningar kompletterar en omfattande textmassa om fältslagets olika faser. Möjligen är det författarens ambition att helt enkelt tillfredsställa det förvånansvärt stora intresset för den typen av historieskrivning.

Fredrik den store är en klassisk enväldshärskare som samlar mycket makt i sina händer, auktoritär för inte att säga diktatorisk. Fredrik II är hans egentliga regentnamn, men efter kriget mot Österrike i mitten av 1740-talet får han smeknamnet den store. Väl hemma mottar monarken triumferande folkets jubel och hyllas som just "den store". Mycket tyder på att apostroferingen är resultatet av egen ihärdig manipulation. Även Voltaire lär medverka och deklarerar att hans kungliga vän ska tilltalas den store.

Den preussiska monarken är emellertid inte bara imperiebyggare och soldat, utan har ett brett register: amatörarkitekt, poet, författare och kompositör. Lägg därtill reformvänlig och en upplysningens frontfigur. Tortyr förbjuds och presscensuren avskaffas under en period. Kristendomen betraktar han som en metafysisk fiktion, och han inför religionsfrihet. Efterhand får innevånarna större frihet än i de flesta andra länder. Toleransen mot olika religiösa grupper inkluderar dock inte judarna. Tvärtom är hans antisemitism mycket distinkt. Planen är att även böndernas villkor ska förbättras. Adelns motstånd betyder emellertid att livegenskapen endast upphävs på de kungliga domänerna.

I upplysningstidens anda gör den excentriska och egensinniga monarken Berlin till en frizon för samtidens upplysta tänkande. Han debatterar med Voltaire, som tillika blir hans egen hovfilosof, spelar musik med Carl Philipp Emanuel Bach och skriver avhandlingar. Han hänförs av den franska kulturen, talar gärna själv det franska språket och omger sig med ett fransktalande entourage, inte minst för att kunna hålla sig med en publik till sina filosofiska utläggningar. Men när det gäller tillhörighet och identitet är Frankrike aldrig ett alternativ. Valet står enligt Blanning snarare mellan det tyska och det preussis-

ka, det vill säga: mellan ett nationellt/kulturellt projekt å ena sidan och ett politiskt å den andra.

För att förstå Fredrik den stores agerande tar Blanning hjälp av psykologin och finner förklaringen i förhållandet till fadern, Fredrik Vilhelm I. Mobbning, förödmjukelser och fysisk misshandel tycks ha varit den gamla monarkens specialiteter. Hans passion var jakt och sonens intresse för böcker och musik betraktade han som något omanligt.

På grund av konflikten med fadern försöker den unga Fredrik att fly landet tillsammans med den jämnåriga löjtnanten Hans Hermann von Katte, som sannolikt också är hans älskare. Försöket misslyckas och som straff tvingar fadern honom att bevittna von Kattes avrättning. Befrielsen kommer först när fadern dör och den unga monarken kan förverkliga en egen livsstil; bygga operahus och nya slott, köpa kläder, böcker, konst och porslin och delta aktivt i sällskapslivet.

Blannings övergripande tolkningsram är att faderns grymheter formade sonens liv. När den unge Fredrik blir kung påbörjar han den upprättelse som varar livet ut. Allt vad han företar sig antingen på slagfältet eller på hemmaplan handlar om en sorts rehabilitering i förhållande till fadern.

Det är förstås uppenbart att en faders grymheter påverkar barnet. Frågan är emellertid i vilken utsträckning ett sådant psykologiskt tänkesätt fungerar över tidsaxeln. Gäller det exempelvis i 1700-talets auktoritära och patriarkaliska Preussen, där en hård och hjärtlös uppföstran snarare är regel än undantag? Blanning borde åtminstone ha diskuterat problematiken kring psykologiska förklarings räckvidd i tid och rum.

Det har skrivits hyllmetrar om Fredrik den store. Men när det gäller monarkens homosexualitet är Blanning tydligare än andra. Tidigare forskning har nonchalerat eller varit mycket försiktig med påståenden om hans sexuella läggning. Blanning presenterar förvisso inga definitiva bevis, men bevisföringen övertygar. Fredrik den store kommer ut ur garderoben efter faderns död 1740 och hämtar omedelbart hem sin älskare från London, bygger ett slott till pojkvännen och är ovanligt

frikostig mot vissa unga män, som inte sällan var iförda åtsittande byxor. Han är förvisso gift med Elisabet Kristina, men paret får inga barn. De är sårbara och han besöker henne ytterst sällan.

Enligt Blanning är homosexualiteten också central för att förstå Fredrik den stores självhövelse och behov av frigörelse från fadern. Den bidrar dessutom till att skapa en specifik kulturell och materiell estetik i den kungliga miljön, en estetik som fadern hade definierat som feminin.

En väsentlig fråga är förstås varför det fortfarande finns så stort intresse för Fredrik den store, som trots allt är en produkt av sin tid, ett 1700-tal då starka stater använder våld och hot för att expandera. Det är en värld av dynastier och planerade äktenskap, en värld med helt andra regelverk än dagens.

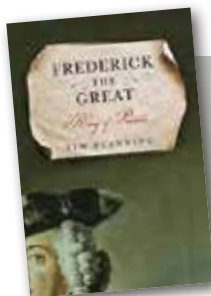
En förklaring är kulturen kring Fredrik den store som tar fart ganska omedelbart efter hans död 1786. Blanning menar dock att monarkens verkningshistoria redan har belysts tillräckligt och ser därför ingen anledning till fördjupning. Men frågan är om det inte just är verkningshistorien som gör honom intressant i ett bredare perspektiv.

Fredrik den store symboliserar en preussisk mentalitet som länge har fått bära skulden för nazismens uppkomst. För Hitler är han också en förebild och en symbol för dygder som militarism och järnhård disciplin. Under den sista tiden i bunkern hänger dessutom ett porträtt av den preussiska kungen över skrivbordet. Kanske hänförs nazistledaren även av hans strategi att utan förvarning angripa fredliga grannar.

För andra världskrigets segermakter finns ett uppenbart samband mellan preussisk despotism och nazistiskt tyranni. Därför försöker de utplåna allt preussiskt. I Berlin nedmonteras exempelvis statyer av militärstatens ledare.

En annan förklaring till dagens intresse för Fredrik den store är hans roll som normbrytare i sin samtid – radikal, homosexuell, ateist och intellektuell. Även i vår tid framstår han som normbrytare. Vilken nu levande monark kan idag skryta med bara en enda av dessa punkter på sin meritlista?

Kim Salomon

FREDERICK THE GREAT
KING OF PRUSSIA
TIM BLANNING
Allen Lane 2015

Tagna på sängen: Åsa Romson och Stefan Löfven håller presskonferens.

FOTO: JANERIK HENRIKSSON/TT

På spaning efter den tid som kommer

PSYKOLOGI

”Ingen hade kunnat förutse det här.” Orden fölls vid en presskonferens i Rosenbad den 24 november 2015 av Åsa Romson och handlade om det stora antal asylsökande som kom till Sverige under hösten förra året. För detta fick hon mycket kritik, inte minst för att såväl debattörer som myndigheter i förväg hade berättat förhållandevis detaljrikt att det som faktiskt hände också skulle hända.

Uttalandet kan jämföras med, och står i viss kontrast till, vad som hördes från många munnar efter Lehman Brothers ljudliga krasch sju år tidigare, i september 2008. Omvärldens oförståelse inför faktumet att ingen hade lyssnat på de kloka men avvikande röster som i god tid varnade för de – åtminstone i efterhand – uppenbara excesserna och missstegen inom finansbranschen var och är kompakt. Mer än en ekonom har kunnat åka land och rike runt och göra sig föreläsningsförmögenheter på att presenteras som mannen som förutsåg finanskrisen. Varningssignalerna fanns där, så varför lyssnade ingen? Samtidigt har flera kommentarer lakoniskt konstaterat: ekonomer har faktiskt förutspått tretton av de senaste tolv finanskriserna.

Att förutspå framtiden är helt enkelt inte så lätt. Forskaren Philip Tetlock, som rör sig gränsöverskridande mellan statsvetenskap och psykologi, väckte stor uppmärksamhet när han för ett decennium sedan metodiskt granskade

samhällsexperters förutsägelser och konstaterade att dessa sammantaget inte uppvisar en större träffsäkerhet än vad pilkastande apor gjorde. I synnerhet om förutsägelsen ifråga ligger mer än fem år framåt i tiden, är en experts förutsägelser i genomsnitt inte mer pålitliga än den rena slumpen.

Men att det är svårt att sia om framtiden är inte detsamma som att ingen klarar av att göra det. Tillsammans med journalisten Dan Gardner har Philip Tetlock nu undersökt två saker. Dels om det är möjligt att göra kvalificerade prognoser om det som kan framstå som oförutsägbara samhällskeenden. Dels vad som i så fall krävs för att vara framgångsrik i sitt framtidsspanande. Resultaten presenteras medryckande och lättbegripligt i boken *Superforecasting*.

För visst går det att förutse vad som väntar runt hörnet, i synnerhet om hörnet ifråga inte står mer än något år bort. Tetlock och Gordon rekryterade tusentals frivilliga framtidsspanare som under fyra år fick svara på nästan 500 frågor av den typ som såväl politiska analytiker som underrättelseorganisationer ställs inför dagligen, och som många av oss brottas med av både privata och professionella skäl. Kommer britterna att rösta nej till EU? Blir Donald Trump president i USA? Får Brasilien fart på tillväxten igen? Kommer utländska marktrupper i Syrien sätta stopp för IS? Et cetera.

Eftersom testet pågick över flera år, kunde forskarna invänta facit, och där efter utvärdera kvaliteten i prognoserna.

Det visar sig då att en del personer har mycket god förmåga att bedöma framtiden. Dessa kallar författarna ”superforecasters”, vilket till svenska skulle kunna översättas som superspanare. Det rör sig inte om professionella analytiker, utan om allsköns ”vanliga” människor – alltifrån arbetslösa och hemmafruar till pensionerade professorer, som har ett ovanligt förhållningssätt till att inhämta och analysera information.

Dessa superspanare har ett antal utmärkande egenskaper som skiljer dem från människor i övrigt. Den riktigt goda nyheten är att det i stor utsträckning handlar om färdigheter som går att träna upp. Superspanare är smarta, men inte nödvändigtvis genier. Betydligt viktigare är deras inställning till problemlösning och att de har en korrekt förståelse av hur sannolikhet fungerar. De är ödmjuka inför komplexa frågeställningar, uttalar sig sällan tvärsäkert och utvärderar och omprövar, omprövar och omprövar igen, närhelst ny relevant information dyker upp. Vilket den gör ofta, eftersom superspanare slukar nyheter och information. De är samtidigt medvetna om och försöker kompensera för sina egna ideologiska och känslomässiga reaktioner.

Tetlock och Gardner knyter engående an till Nobelpristagaren Daniel Kahneman. På många sätt kan boken läsas som en uppföljare till Kahnemans bästsäljare *Tänka snabbt och långsamt*. Superspanare stannar inte vid det snabba tänkandets initiala reaktioner och ägnar heller inte sin tid åt att bekräfta sina teser. Tvärtom försöker de efter bästa förmåga motbevisa och komplettera sina grundläggande antaganden. Och de lär av sina misstag.

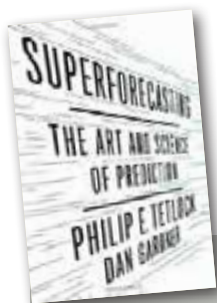
”Superspanare uttalar sig sällan tvärsäkert och utvärderar och omprövar närhelst ny relevant information dyker upp.”

Låter det som beskrivningen av en genomsnittlig ledarskribent? Inte direkt. Författarna konstaterar, med särskild udd riktad mot några av USA:s namnkunnigaste kolumnister, att det som krävs för att lyckas i den offentliga proffstyckarbranschen – tvärsäkra och spetsiga formuleringar med svepande förutsägelser som är omöjliga att vare sig bekräfta eller vederlägga i efterhand – är precis sådant som gör det svårt att lyckas som superspanare. Om någon skulle översätta boken till svenska, vilket vore en välgärning, skulle det vara mycket enkelt att finna svenska motsvarigheter till *New York Times* Thomas Friedman och *Wall Street Journals* Peggy Noonan, vilka Tetlock och Gardner med återhållsam finess sågar jäms med fotknölnarna.

Om författarna har låga förväntningar på den offentliga politiska debatten, är de desto mer hoppfulla när det kommer till möjligheterna att få högre kvalitet på de analyser som kommer från underrättelsetjänster och policyutredningar. De menar, till exempel, att de metoder som superspanare använder avsevärt kan minska risken för att den amerikanska underrättelsetjänsten upprepar det ödesdigra misstaget att tro att det fanns kärnvapen i Irak. Och de menar att en policy som formulerar mätbara mål inom rimliga tidshorisonter förbättrar kvaliteten på politiska beslut, eftersom en sådan gör det möjligt att utvärdera och ompröva fattade beslut utifrån ny kunskap snarare än utifrån nya värderingar.

Nej, Tetlock och Gardner förutspår varken strutspolitikens död eller att den enda vägens politik har kommit till vägs ände – då skulle de inte ha förstått innehållet i sin egen bok. Deras budskap är mindre anspråksfullt, men samtidigt vassare: det finns rimliga förutsättningar för att göra korrekta bedömningar av verkligheten, även när det är fråga om komplexa samhällsskeenden. Brist på insikt betyder inte att det har saknats kunskap. I en sådan värld blir oskuld eller naivitet en allt svagare försvarslinje. 🌸

Håkan Tribell

SUPERFORECASTING
THE ART AND SCIENCE
OF PREDICTION
PHILIP TETLOCK
& PHILIP GARDNER
Random House 2015

"The amazing family": Klaus, Erika, Katia, Michael, Monika, Elisabeth och Thomas Mann.

FOTO: GETTY IMAGES

Familj på äventyr

BIOGRAFI

I *The New Yorker* tecknade den amerikanska journalisten Janet Flanner 1941 det första porträttet av Thomas Mann med familj i artikeln "Goethe in Hollywood". De sista familjemedlemmarna hade året innan lyckats undfly kriget under mer eller mindre dramatiska omständigheter. Golo Mann korsade den spanska gränsen tillsammans med Thomas Manns bror Heinrich med falska pass efter flera månader i franska interneringsläger. Monika Manns skepp från England sänktes av en tysk ubåt, och över en natt blev hon änka när maken Jenő Lányi drunknade.

Men vintern 1940 var hela den berömda tyska emigrantfamiljen på säker mark, hela *the amazing family* som Flanner kallar dem, ett uttryck som häftade sig fast i det amerikanska medvetandet. Thomas Mann hade nyligen tilldelats Nobelpriset i litteratur, den äldsta dottern Erika var populär föredragshållare om kvinnor och ungdomar under fascismen, och den första sonen Klaus hade ett par år tidigare släppt sin stora exilroman *Der Vulkan* (1939) och dessförinnan mästerverket *Mefisto* (1936) om medlöparen Gustaf Gründgens, och stod trots ett svårt drogmissbruk på höjden av sin karriär. Den amerikanska begeistringen inför den tys-

ka intellektuella familjen var stor. Även om den inte var bestående.

"Vilken märklig familj vi är!" noterar Klaus Mann i sin dagbok vid tiden för *Mefistos* tillblivelse. "Man kommer att skriva böcker om oss, inte bara om enskilda medlemmar utan om hela familjen." En biografi över familjen Mann – fadern Thomas, modern Katia och de sex barnen Erika, Klaus, Golo, Monika, Elisabeth och Michael – är just vad germanisten Tilmann Lahme nu har skrivit i och med *Die Manns*. Men han är inte den förste. Sen år 2000 har sammanlagt åtta tyska böcker om familjen Mann givits ut, mer eller mindre lyckade, tendensdrivna såväl som heltäckande, där Manfred Flüggens *Das Jahrhundert der Manns* (2015) – som marknadsfördes som "den första familjebiografen" – förtjänar ett särskilt omnämnande. Litteratur om Thomas och Klaus Mann fyller bokhyllor, och grundliga biografier om Katia, Erika, Golo, bland annat en av Lahme själv (*Golo Mann. Biographie*, 2009) föreligger också, medan litteraturen om Monika, Elisabeth och Michael är mer knapphändig. Det är hur som helst knappast ett utforskat område som Lahme nu beträder.

Die Manns berättar sin historia i strikt kronologisk ordning; den börjar 1922 när Klaus och Erika skickas till internat efter att ha "terroriserat grannskapet"

och slutar 2002 när Elisabeth faller ner död under en skidsemester. 80 år, utspridda på sju kapitel. Huvudfokus i Lahmes biografi ligger inte på familjens litterära arbeten utan mot de privata, inbördes relationerna familjemedlemmarna emellan. Genom ett imponerande arkivarbete skildrar Lahme familjens liv och leverne, mestadels genom korrespondens men också genom de dagböcker de flesta i familjen förde. Läsaren får en överraskande förtrolig inblick i familjelivet, allt från de penningproblem som orsakades av Mannbarnens extravaganta leverne och de många politiska meningsskiljaktigheterna till de många smeknamnen de gav varandra. Lahme undviker inte de ämnen som kan anses vara kontroversiella: Erikas bisexualitet, Golas, Klaus och Thomas homosexualitet; ej heller faderns antidemokratiska åsikter som kom till uttryck långt in på 1940-talet, eller familjemedlemmarnas tunga beroende av allt från lugnande medel och sömntabletter till morfin.

Förtjänstfullt skildras åren efter 1933, Hitlers maktövertagande och familjens exil från Tyskland; permanent enligt Erika och Klaus, högst tillfällig enligt fadern, som in i det längsta trodde att det politiska läget skulle ordna till sig. Lahme åskådliggör den splittring som exilen skapar inom familjen genom att flitigt citera från brev mellan de olika familjemedlemmarna – vilka under långa perioder bodde långt ifrån varandra. 1933 var ett händelserikt år. Klaus och Erikas hårdföra

"Klaus och Erikas hårdföra antifascism ställs mot den mer försiktiga och politiskt naiva faderns borgerliga temperament."

antifascism ställs mot den mer, och enligt många, alltför försiktiga och politiskt naiva faderns borgerliga temperament.

"Passion är skönt; blint hat, avsiktlig orättfärdighet är det inte", skriver fadern till Erika 1936. Ett par år tidigare skriver han till det tyska inrikesministeriet: "Ge mig tillbaka min förmögenhet, låt mig leva och skriva i utlandet samt publicera mina böcker i Tyskland, och jag tiger om politiska saker." Fadern tycker att Klaus går för långt i sin kritik mot hemlandet i exiltidskriften *Die Sammlung* och upprörs över Erikas antifascistiska kabaré *Pfeffermühle* – som drar fulla hus. Men också Thomas Mann skulle ju komma att svänga, hans omiskännliga avståndstagande "till det nuvarande tyska herraväldet", "från vilket inget gott kan komma", framförs i ett öppet brev till Eduard Korrodi i *Neue Zürcher Zeitung*.

Faderns fördömande av Hitlertyskland gör den övriga familjen stolt, som

Lahme skriver, men ställningstagandet gör honom också till en hemlandets fiende. Hans böcker slutar säljas och familjen märks som "ovärdiga tyskar" och "skadedjur". Det är också dessa år under exilen – präglade av kringflackande, depressioner, drogberoende, men även av lyckliga stunder för familjemedlemmarna – och kriget som är de intressantaste i boken. Talande nog är det också dessa år som får störst utrymme i Lahmes biografi tillsammans med tiden efter kriget. Det kalla kriget "förgiftar", som Lahme uttrycker det, USA:s politiska klimat. Kommunistkräcken kastar sin skugga över Mannfamiljen och inte minst Erika Mann, vars hårdföra hållning mot Tyskland – det patos som gjorde henne berömd som föredragshållare – nu slår tillbaka mot henne själv. Journalisten Eugene Tillinger startar "en regelrätt kampanj mot [Thomas Mann] som kommunist sympatisör". Fascinationen inför *the amazing family* är som bortblåst, Thomas Mann skriver att han inte vill "dö i denna själlösa jord" i ett brev och återvänder till Europa och Schweiz.

Efter Klaus självmord genom en överdos sömntabletter på ett hotellrum i Cannes tappar *Die Manns* något i intensitet, och över de sista decennierna går Lahme raskt fram. Trots att det är nu som Golo får sitt genombrott som historiker och författare; Elisabeth blir en viktig aktör i den internationella miljö- och fredsrorelsen och faderns litterära arv blir en stridsfråga inom familjen. Inte minst mellan

Erika (den som stod fadern närmast) och Monika som båda släpper var sin biografi ett år efter faderns död – vilket utlöser en konflikt som varar till Erikas bortgång. Av modern Katia omtalas Monikas biografi som "illegitim", men den hölls av kritiker som den bästa av de två. Vilket Lahmes eget omdöme är skymtar möjligtvis i utsagan "Erikas beskrivningar av de koka-de mäsäggen skulle man gärna ha sluppit"; Erikas biografi är alltså alltför fäst vid detaljer.

Emellanåt kan man önska att även Lahme målade med en bredare pensel. I *Die Manns* är ingen detalj för obetydlig, allt ska med. Och visst är det ofta engagerande läsning, men de många

turerna kring exempelvis violinisten Michaels allt dyrare bilinköp eller kring "problemet Monika", som

består i att hon efter sin mans död sjunker allt djupare ner i depression och apati, kunde ha skalats ned. 1900-talets många turbulenta historiska skeenden och ideologiska tankesystem kunde ha använts i högre grad för att visa hur och varför

Mefisto: en studie i medlöperi.

familjemedlemmarna agerade som de gjorde, istället för att blott användas som stämningsfull fond och tidsangivelse.

I ett stycke beskriver Thomas Mann nyåret 1925/26 som "katastrofalt" när han hamnar i ett bråk angående Schopenhauer med sin svärfar och svåger, men till skillnad från de flesta katastrofala händelser verkar inte bråket få några vidare efterverkningar. Det belyses inte heller varför ett bråk om just Schopenhauer skulle vara så katastrofalt för Thomas Mann. Här önskar man sig en redogörelse eller åtminstone en antydning om Schopenhauers inflytande på och betydelse för författarskapet.

Biografins fokus på breven ger exempelvis Katia, "direktören", en framträdande plats, medan Thomas Mann – eller trollkarlen [der Zauberer] som han ofta kallas av barnen – träder i bakgrunden som den bistra och emellanåt mycket frånvarande fader han faktiskt var. Lahme undviker därmed risken att låta monumentet Mann skugga de andra familjemedlemmar vars liv visar sig vara lika intressanta om än inte lika historiskt bärkraftiga, och låter deras livsberättelser lysa fram. Vid sidan står Lahme, ofta mer registrerande än kommenterande, och öppnar för en mångstämmig kör där varje enskild familjemedlems stämma hörs. 🌸

Mats O Svensson

**DIE MANNS
GESCHICHTE EINER
FAMILIE
TILMANN LAHME
S Ficher Verlag 2015**

>>

Pengar från ovan

DEN 9 FEBRUARI 1969 flög Boeing 747 för första gången. Denna ikon för den interkontinentala flygtrafiken har sedan dess – om man får tro internet – flugit över 3,5 miljarder passagerare.

Att flygplanet kom att kallas för Jumbojet är inte så konstigt. Det är gigantiskt. När över 50 000 personer arbetade med att utveckla det under andra hälften av 1960-talet byggdes dessutom världens största byggnad för tillverkningen.

Modellen 747-400 har sex miljoner delar, inklusive alla skruvar och nitar. Bara färgen på flygkroppen väger knappt trehundra kilo. På 60-talet var domedagsprofetierna många. Detta skulle inte fungera. Det gjorde det.

ENLIGT EN ARTIKEL I *Wall Street Journal* i början av februari har tre dussin 747:or landat i Venezuela under den senaste tiden.

Inte fulla med passagerare. Utan med pengar. Beställda av regimen för att elda på den hyperinflation som ackompanjerar vad som förhoppningsvis är sista akten av den venezolanska tragedin.

Låt oss – med den överhängande risken att jag blir kriadättad av någon av mina gamla mattelärare – göra en överslagsberäkning. Och låt oss för enkelhetens skull räkna med svenska sedlar.

En femhundredalapp har dimensionerna 150x82 millimeter och papperet en tjocklek på 125 mikrometer. Det innebär att en kubikmeter femhundredalappar är drygt 325 miljoner kronor.

Enligt Boeing kan man i cargoversionen av 747-400 få in drygt 700 kubikmeter last.

Låt oss anta att man inte packar planen fulla, utan bara med 600 kubikmeter sedlar. 36 jumbojet med femhundrakronorssedlar skulle i så fall ha ett nominellt värde på cirka 7 000 miljarder kronor. Det motsvarar knappt två gånger vår BNP. Men framförallt mer än hundra gånger värdet på de sedlar som idag är i omlopp i Sverige.

ALLA GILTIGA SVENSKA SEDLAR skulle få plats i en (1) Boeing 747. Och då skulle det ändå finnas spatiösa ytor för Riksbanksdirektionen om den ville flyga med och diskutera ytterligare räntesänkningar.

Enligt *Wall Street Journal* ska den venezolanska centralbanken ha beställt fem miljarder sedlar under andra halvåret 2015. Man avser att beställa ytterligare 10 miljarder. Det är femtio gånger fler sedlar än vad som finns i cirkulation i Sverige idag.

Det var inte länge sedan Venezuela var den svenska vänsterns flaggskepp. Den vänsterpartistiske riksdagsledamoten Ali Esbati menade exempelvis 2009 att ”det stora framsteget för den rörelsen i Venezuela, som förknippas med och leds av Hugo Chávez, är dess i verklig mening demokratiserande betydelse för landet”.

ESBATI FASTSLOG DESSUTOM att ”demokratiseringen har också fört med sig en fantastisk socioekonomisk utveckling”.

Vi hör mindre om det idag. Fattigdom och repression kyler ned entusiasmen. Det venezolanska folket lider. För några veckor sedan kunde man i *New York Times* läsa hur par avstår från att skaffa barn för att de är osäkra på att de ska kunna få tag på livets nödtorft. Samtidigt som den paranoida presidenten Nicolás Maduro far ut i alltmer aggressiva attacker på det näringsliv som finns kvar i landet.

Och så trycker man pengar. Massor av pengar. Det är brist på toalettpapper, men gott om sedlar.

Socialismen är enastående i sin bisarra blandning av mänskligt lidande och absurditeter. Det är – för att tala med Ali Esbati – ”fantastiskt”.

I VENEZUELA KLARAR man nu inte ens av att underhålla sin egen hyperinflation. Pengarna måste köpas utomlands.

Kostnaden uppgår till hundratals miljoner dollar. Leverantörerna tar av naturliga skäl inte betalt i de bolivarsedlar som de trycker själva.

Ett av dessa företag är ett dotterbolag till Münchenbaserade Giesecke & Devrient. Giesecke & Devrient har tryckt sedlar i hundra-femtio år och var leverantör till den tyska riksbanken under hyperinflationen i början av 1920-talet. Nicolás Maduros vansinne är i trygga händer.

IMF räknar med att den venezolanska inflationen blir 720 procent i år. Får Maduro hållas är det antagligen i underkant.

Med 720 procents inflation och med 14 dagar från beställning till leverans (en ren gissning då jag har högst begränsad erfarenhet av att beställa 10 miljarder sedlar) är lastens värde drygt 10 procent mindre värd när den landar i Caracas än när den beställdes. Tar det en månad har värdet sjunkit med drygt 20 procent.

Hyperinflation är ett spel för de verkligt snabba. ✨

Fredrik Johansson

PÅ AXESS TV.
PÅ AXESS.SE
NÄR DET PASSAR

Du har väl inte missat?

STUDIO AXESS

Pj Anders Linder, chefredaktör i *Axess Magasin*, intervjuar gäster om aktuella frågor.
Studio Axess sänds under hela våren, varje söndag kl 22.00

Ebba Busch Thor

Lars Trägårdh

Axess TV, söndagar kl 22.00 • Hela veckan på axess.se

Klassisk bildning på

AXESS TV

PosttidningB

Axess Magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

60 °C BELOW ZERO

It is at the coldest and most remote extremities of the planet, visited by expeditions and studied by universities but never inhabited by man, that the soul of TUDOR North Flag belongs. A finely honed instrument, with the first movement developed and produced by TUDOR sheltered within, it is the modern adventurer's solid companion, beginning a new era in the brand's history.

TUDOR NORTH FLAG

Self-winding mechanical Manufacture TUDOR MT5621 movement, officially certified chronometer, non-magnetic silicon spring, approx. 70 hour power reserve. Sapphire case back, waterproof to 100 m, 40 mm steel case. Visit tudorwatch.com and explore more.

TUDOR

KRONS
STOCKHOLM
krons.se

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM